

Apor Péter

Metamorphosis Transylvaniae

Szerkesztőbizottság:

**Fekete Vince
Ferenczes István
György Attila
Lövétei Lázár László
Mirk Szidónia-Kata
Molnár Vilmos**

Apor Péter

METAMORPHOSIS
TRANSYLVANIAE

Hargita Kiadóhivatal
Csíkszereda, 2012

A könyv megjelenését támogatta:

Hargita Megye Tanácsa

Szerkesztette: Lövétei Lázár László

Sorozatterv: Léstyán Csaba

© Hargita Kiadóhivatal

ISBN 978-973-7625-38-0

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE

azaz

Erdélynek régi együgyű alázatos idejében
való gazdagságából e mostani kevély,
Cifra, felfordult állapotjában koldusságra
való változása.

Melyen amint életében sohasem kapott,
Hanem Erdélynek régi alázatos
együgyűségében
holtig megmaradóit,

Úgy a következő maradváinak örökös
emlékezetire írt le

Hazája felfordult állapotján szánakodó
igaz hazafia és gyökeres székely

BÁRÓ ALTORJAI APOR PÉTER

végezte penig el munkáját
az 1736. és életének 60-dik esztendejében,
alsótorjai udvarházánál.

ET HAEC MEMINISSE JUVABIT

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE

avagy

Az erdélyi régi szokások és rendtartások,
Az kik voltak s múltanak, s újak származtanak

ELSŐ CIKKELY Oka ezen írásnak

Kedves maradváink! Ezen régi erdélyi módot és szokást sokat gondolkodtam, ha deákul írjam-e le, vagy magyarul. Végtére, hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitehessenem, és maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarul írjam.

Oka pedig ezen írásomnak az, hogy mivel ab anno 1687, az mely esztendőben az német legelsőbben bejöve, azoltától fogva látom, minden esztendőben új-új mód, avagy amint az német mondja, *nájmódi* vagyon, úgyhogy mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszamántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük, hacsak német szakácsunk nincsen és különbnél különbféle drága étkeket nem főz; hogy azért azon időbeli bécsi szokás, az melyben az mint másutt is írák, más munkában, midőn *erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus*, maradváinknál éppen feledékenységben ne menjen, az mi kevés eszembe jut, leírom.

MÁSODIK CIKKELY Az titulusokról

És hogy az titulusról kezdjem el, értettem az régi emberektől, ugyan az kik közelebb érték az Székely Mojzes veszedelmit Brassónál, hogy midőn Báthori Zsigmond fejedelem resignálta volna Rudolphus császárnak Er-

délyt, akkor is az titulus úgy megszaporodott volt, hogy midőn Székely Mojzes hadaival együtt elveszett volna az Barcán, csak egy szántóföldön tizennégy gróf és nagyságos úr teste feküdt; succedálván pedig Bocskai István és Rákóczi Zsigmond s az több fejedelmek, az tartotta magát boldognak, az ki az nagyságos nevet letehetette, az mint hogy most is sok méltóságos famíliáknak régi diplomája az ládában vagyon. Gyermekekoromban pedig úgy megfogott vala az nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több nem vala keresztstzei Csáky Lászlónál, nagyságos urak pedig voltak ezek: Haller Pál és János testvératyafiak, Haller György, Bánfi György (ennek az apjának, Bánfi Dienesnek Leopoldus császár adta volt az báróságot), Gyulaffi László, Kornis Gáspár, Kemény János, László és Simon testvératyafiak, Wesselényi Pál, Serédi Benedek és Orlai Miklós, de ez magyarországi úr volt.

Legelsőbben azért Leopoldus császár érdemre adá az római sz. birodalombéli grófi titulust széki Teleki Mihálynak, az ország generálisának, több sok kegyelmességgel egyetemben, azért, hogy az kereszténység győzedelmes lévén az pogányságon, Erdélyt vér nélkül az magyar korona alá visszaszerzé. Azután gróffá lőn Pekri Lőrinc, azután rátóthi Gyulaffi László; bárókká lőnek altorjai Apor István és zabolai Mikes Mihály; Apor István pedig soha nem sollicitálta, hanem sok érdemeiért mind az egyházi, mind az vitézi személyek recommendálták Leopoldus császárnak. Magam felől is igaz lélekkel írom, sohasem kértem, hanem az Jézus társaságából amaz nagy ember, az ki az Apor-háznak nagy oltalma vala, Hevenyesi Gábor szerzette. Azután két esztendővel gróffokká lőnek losonczi Bánfi György, az gubernátor, és az Bethlen-ház; ugyanakkor Bethlen Miklós, az erdélyi főkancellárius szerzette meg híre nélkül altorjai Apor Istvánnak az grófságot; ismét gróffokká lőnek köröspataki Kálnoki Sámuel és zabolai Mikes Mihály, Petki Dávid; Száva Mihály ugyan az tájban lőn báróvá; nem sokkal az Rákóczi Ferenc motusa előtt resuscitálták az Jósika família régi baronátus-

ságát. És ezek voltak az grófok és bárók az Rákóczi Ferenc fejedelem motusáig; azon motus után mennyi báró, mennyi gróf lett, hosszú volna leírni, mert teli vélek az ország; azt az egyet írom csak, hogy az mennyin vagyunk grófok és bárók, hogy ha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelhettünk. Gróf vala hajdan Zápolyai János, de negyven kővára vala az magyar korona alatt; gróf vala Homonnai Bálint, de fel mér vala tenni hadakozásból az erdélyi fejedelemmel; grófok valának az Báthoriak, de egész táborokat állítanak vala fel; gróf vala Rhédei Ferenc, az ki az máramarosi domíniumot bírta, mert egy szolgájának száz ház jobbágyot ajándékozott – de most olyan grófok is vannak némelyek Erdélyben, hogy ha száz ház jobbágyot elajándékozna, alig maradna ötven magának –, azonkívül hintókra s aranyos kardokra fizet vala az udvari népének; ma sok báró vagyon Erdélyben, az kik magoknak is egy-két hintót alig tudnak tartani; nemhogy hintóra s aranyos kardra fizetnének, hanem két-három rongyos szolgálval alig koszognak. Régenten az grófok és bárók az igen régi famíliákból voltak; szégyenlem az nevit leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta, és robotára az földesurának bejárt, mert olyan bárónk is vagyon. Noha az atyámmal egytestvér volt gróf Apor István, de hízelkedés nélkül írom, ő is igazán viseli vala az grófságot; mert mindennap rendszerint kijáró ezüsttála nyolcvannyolc volt s ugyanannyi ezüstitángyéra, azok penig oly vastagok voltak, mint az óntálak, tángyérok; magának s feleséginek aranykálánokat adtanak be asztalhoz, tángyérokat penig négyszegre csinált és kétujjnyira megaranyozott ezüstitángyérokat. Ezüsből való borhűtője volt nagy öreg, egy hatesztendő gyermekét megfereszthettek volna benne; kül-belől egy tenyérnyi aranyos volt, melyet is Bécsből háromezer német forinttal hozatott volt. Sok helyeken lévén Erdélyben jószága, vetettenek el maga oeconomijában ötezerháromszáz köből őszbúzát; bora

sok helyeken annyi lett, egynéhány ezer vederrel volt, abból pedig minden esztendőben nemcsak az mostoha-fiának, Korda Zsigmondnak és altorjai ágon Apor familiából való atyafiainak, hanem a mellette való elévaló szolgálóinak negyven-ötven egész negyvenes hordó borokat elajándékozott. Sz. Jakab nevű, Mezőségen lévő faluja mellett legeltetvén szarvasmarháit és ménesit, Boduc nevű szénafüvön, ősszel kiment oda, eléhajtatván marháit és ménesit, megnézte, tizennyolc s húsz szép gyermeklovakat elajándékozott az szolgálóinak, olyanokat, hogy hatvan, néha nyolcvan forintokon eladták. Medgyesi Sz. Margit asszony napi sokadalomban, ha csak egészsége volt, esztendőnként elment, mert ott tett számot az kereskedő emberekkel, kik feles pénzzel adósok voltak; akkor felhozott öt-hat vég angliai posztót, ajándékon úgy osztogatta el atyafiainak, szolgálóinak, kinek hét singet, azaz egész köntösre valót, kinek egy mentére, kinek egy dolmánra, nadrágra valót. Három vagy négy holnapig viselt egy rendbeli köntöst, azalatt béhívatta valamelyik elé való szolgálóját, azt az egész köntöst, mentét, mely rókatorokkal volt bérelve, dolmánt, nadrágot, nuszos süveget, az mint maga viselte, néha az selyemövit is, melyet azon köntössel viselt, egészen mind odaajándékozta. Continuus szolgálói peniglen praeter propter legalább mindenkor volt nyolcvan, s néha száz is; azoknak csak készpénz fizetések, ha jól reá emlékezem, esztendőnként négyezerhatszáz-egynéhány forint volt, azonkívül az köntösnek való angliai, fajlandis, landis kétszer ványolt posztó; az fizetéseket mindenkor Sz. János-napban felít, az más felít karácsonban egy pénzig megfizették; azonkívül az lovas szolgálóra széna, abrak az lovoknak; tizenöt szolgálója meg volt continuus, kinek-kinek száz-száz forint az fizetése, azonkívül hét-hét sing posztó; úgy hasonlóképpen három trombitást tartott, azoknak is annyi volt az fizetések, s napjában három ejtel bor; a többinek kinek nyolcvan, kinek hatvan forint, lovas inasoknak negyven, étekgógnak harminc, kocsisoknak tizenkettő, fellajtá-

roknak hat; efelett mindeneknek juxta statum et conditionem posztó köntösnek és csizma. Néha annyi sok számú cseléd volt, mégis oly bőven főzteknek mind ebédre, vacsorára, mind helyben, mind úton, mikor vendégi nem voltak is, hosszú asztalra, soha nem tudták consumálni az sok jó magyar módon főtt étket, hanem tálastul adták az agaraknak, kopóknak.

Mikor ebéd, vacsora ideje volt, egy kis harang volt felcsinálva az konyha előtt, az konyhamester azzal csengetett, úgy gyűltek mindenfelől elé az sok szolgák, alig fértek el az ebédlőpalotában, noha oda kocsisok, fellajtárok, lovászok, szakácsok, szakácsinasok, hajdúk, darabantok s több efféle alávaló szolgák bé nem jötteknek. Most utoljára az németek kedviért tartott híres német szakácsot is, kinek az fizetése volt száz német forint, hét sing fajlandis posztó, csizma, két negyvenes bora, tizenkét köből búzája, három kövér sertése, azonkívül kása s borsó s efféle. Csak az egy kecei jószágában tizennyolc rendbeli béresszekeret tartott, hat-hat ökörvel, azok mellett harminchat béres; hosszan a Maros mellett volt csinálva az ököristállója; mikor kihajtották az Marosra itatni, azt tudta volna, hogy egy falu ökreit hajtották oda. Azonkívül az káplánynak úri fizetése, köntöse; az asszony kálvinista lévén, az asszony prédikátorának hasonlóképpen. Az testamentumának az egy Bethlen Gábor fejedelem testamentumán kívül párját Erdélyben nem hallottad; mert csak ad pias causas testált százhuszezer forintot, azonkívül feleséginek, atyafiainak és másoknak azon summánál sokkal többet. Hátha minden bonumi megmaradtak volna; de a Tököly Imre és Rákóczi Ferenc fejedelmek motusival közel vallott annyi kárt, mint az említett kincse volt, mely kincse ha megmaradhatott volna, bezeg ma urak volnának az maradvái. Keveset írtam, mivel atyafia vagyok; bizonynyal írom, hogy sokkal tovább gondolkozzál, kedves olvasóm.

HARMADIK CIKKELY

Az vendégségről és ebédről és vacsoráról

Az titulusról lépünk által a vendégségekre és ebédekre s vacsorákra. Legelsőbben is reggeli kávé, herbathé, csokolátának híre sem vala; ha valakinek azt mondottad volna: *kell-e kávé*, talám azt értette volna, hogy állj el mellőle; ha *kell-e thé*, talám azt tudta volna, hogy tezed; ha csokolátával kínáltál volna valakit, talám azt tudta volna, ha tudta volna, hol volna Kacsulátafalva Fogarásföldin, hogy az kucsulási patakból kínálad; ha valakit kínáltál volna rosóliissal, talám azt gondolta volna, hogy napfeljötté előtt harmatot szedté, s avval kínálad, avagy rozból is sült kenyérrrel kínálad. Híre sem vala ezeknek az régi időkben, hanem Brassóban főzték a fahéjvizet, azon kívül az reggeli italt hívták aquavitának, vagy tiszta égettborit ittanak, honnan is az úrasszonyok apró pincetokokban, úgy az nemes- és főasszonyok is úgy kínálták, s kivált az idegen embert. Vagy penig égettborit töltvén tálban, azt megmézelték, egy vagy két fügét vagy egynehány szem malosaszőlőt tettek köziben, meggyújtották az égettborit, s úgy keverték az tálban kalánnal, azután megoltván az tüzet, azt itták, az fügét utána ették. Az férfiak reggeli ital gyanánt jó finom édes-csípős ürmösbort is ittanak, s egészségesnek tartották, mert nem vala olyan paszomántos gyomrok, mint az mostaniaknak.

Régi magyar étkek ezek valának: tormával disznóláb, káposzta tehénhússal, lúdhússal, szalonnával, vagy téiben új disznóhússal, tehénhús polyékával, kukrejttel, árpakásával, de abban soha azelőtt citromlevet nem töltöttek; tehénhús rizskásával, murokkal vagy petrezselyemmel, röstölt lével, nyárban új hüvelykes borsóval; lúd töröttlével, tyúk sülvé fokhagymával, ecettel, szalonnával; borsó vagy héjalva, s arra felül szalonnát perzseltenek, s úgy töltötték az tálban, vagy hajatlan hígan, abban darab szalonnát vagy disznóhúst tettek; berbécshús

spékkel vagy tárkonnyal vagy ecettel, vereshagymával (ennél kedvesebb étke nem volt az öreg Teleki Mihálynak, sem Apor Istvánnak); tehén- vagy disznóhús kaszáléval, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben, nyúlhúst fekete lével, csukát tormával vagy szürke lével etc. Vajat nem tettek semmi étekben, hanem az kása közepiben, mikor feladták asztalhoz, mikor kalácsot, lepént, bélest sütöttek, abba tettek vajat, vagy pedig pánkot, noha inkább ették akkor az új olvasztott hájban forralt pánkot, mint az vajban süttet. A kapornya volt minden éteknek jó íz adó szerszáma.

A kerék asztalnak híre sem vala, hanem négyszegletű asztal vala az embereknek az eleinél; olyan volt, hogy mind alól, mind felyül kihúzhatták, az mint az vendég jött; ha annyi vendég volt, hogy annál el nem tért, toldást tettek az asztalhoz. Az asztal az fal mellett állott, belől az fal mellett bélétt padok voltanak, kül penig karosszékek. Nem francia módon, mint most, hanem tíz órakeretnek ebédet, hat órakeret vacsorát. Mikor közelített az tíz óra, az pohárnok az asztalt megterítette, az főhelyre egy vagy két tángyért tett, az asztalkeszkenyővel betakarván az egész cipót, oda egy vagy két ezüst kalánt tevén, azután asztalkeszkenyővel annyi cipót tett oda tángyérre, az mennyit gondolt, hogy elég lészen az asztalhoz ülőknek, és azt az pohárszéken tartotta mindaddig, az míg asztalhoz leültek, azután kinek-kinek beadta az tángyért és cipót keszkenyővel. De kést senkinek nem adtanak, hanem az igen nagyjánál az embereknek az inassánál volt az maga kése, úgy adta be az urának; de ezenkívül is akármely nagy ember volt, az öviben hátul az hüvelyiben volt az kése, mikor asztalhoz ült, elévette az hüvelyit, kivette az kést, és ett vele, azután hogy ett vele, megint az hüvelyibe betette, az háta megé az öviben szúrta. Mindazáltal ebéd előtt vagy vacsora előtt az inas elkérte az kést, megtisztította, az úrnak úgy adta oda, s úgy tette az hüvelyiben.

Az óntánygér igen ritka volt, mind inkább fatánygéról ettenek. Emlékezem reá, hogy mikor az óntánygér ugyancsak jó formában bėjöve, amaz nagy szent ember és nagy úr, Haller János kicsin fatánygérokat csináltatott, s az óntánygérnak az közepiben tette, s úgy fatánygéról ett. Mikor az tíz óra eljött, az étket befedve az asztalra elhozták, és befedve lerakták; óntálból ettenek még az nagy uraknál is, mert az egy fejedelmen kívül senkinek ezüstálból szabad nem volt enni.

Rendszerint mikor elhozták az étket, azután az palotára elébb az férfiak kimentenek, azután az asszonyok; az leányok az asszonyok előtt jöttek, azok közül penig aki legkisebb volt, az jött legelő; azok előtt egy öreg rendszolga, mint egy hõpmester lassan jött elöttök. Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok eléállott az mosdóvízzel és kendővel; az nagyjánál az embereknek ezüstmosdókorsó volt s ezüstmedence, az aláalóknál vagy réz vagy ón, de medence nem volt; és legelsőbben is az leányokat és asszonyokat megmosdatták, azután a pohárnok az korsóval és kendővel az palota közepin megállott, avval együtt az is, aki az medencét tartotta, az gazda rendre kínálni kezdte az vendégeket ilyen szóval: mosdjék, uram, kegyelmetek. Akkor nem vala ez a mostani fertelmes praecedentia-kívánás, azért is az kit megkénált az gazda, hogy mosdjék, az meg másokat kezdett kénálni, hogy: mosdjék, uram, kegyelmetek; sokszor addig kénálkodtak, hogy: bizony nem mosdom, uram, kegyelmed előtt, s addig volt az kénálkodás sokszor és az feljül-ülés felett az kénálkodás, hogy az étek is elhült. Mikor már megmosdottak volna, az pap eléállott, és az asztalt megáldotta; azt elvégezvén, az asztalnok az csatlóssal eléállott, annak kendő levén az nyakában, és az étkeket felfedte, az fedőtálat az csatlós elvévén, azután leültenek. Az asszonyok itt elébb mentenek, s az leányok hátrább maradtanak, az legkisebb legalól; belől az fal mellett ültenek az asszonyok és leányok, hanem egy az asszonyok közül az asztal végén fenn ült, azt fő helynek

hítták; kül az férfiak ültenek, egy férfi fenn az asszony mellett, az ki, az mint írák, az fő helyen ült; az gazda rendszerint az asztalnak az végén ült. Leülvén, az gazda rendszerént kénálni kezdte az vendégeket: egyék, uram, kegyelmetek etc.

Akkor az nagyjának az inas beadta az kést, az többi az háta megül az öviből elévette az hüvelyit, kivonta az kését. Ott semmi gazdálkodás nem volt, hanem az kinek micso-dás éték volt előtte vagy legközelebb *hosszá*, az melyiket szerette, abból enni kezdett ki-ki; nem vala akkor szokás, hogy az vendég innya kérjen, ha valaki akkor mondotta volna, hogy: glasz wein, soha bizony nem tudta volna, az kitől kéri, gaz vaját kér-e vagy mit, eleget adatott az gazda. Elsőbben is, mikor annak volt az ideje, veres mázatlan fazékban beadták az ürmösbort, azután megint hasonló fazékban másféle bort, rendre egymás után ittanak; nem vala ekkor híre az karafinának, mert ha éléhoztad volna, hogy karafin, más megharagudott volna, mert azt gondolta volna, hogy *kurafiázod*; nem vala híre az kredenciának is, mert ha éléhoztad volna, hogy kredencia, más talám azt gondolta volna, hogy hiteleslevélt kérsz credentia nélkül.

Két kézzel beadják vala az asztalhoz az nagy veres fazék bort, két kézzel veszik vala asztalhoz bé, két kézzel fogván, úgy hajtják vala fel, úgy isznak vala, mégis jóízűn esik vala. Az asszonyoknak rendszerint ezüstpohárban adtának bort bé, az kik, mondani, alig mártották meg az ajkokot benne, s rendre úgy adták elébb. Rendszerént mikor az második fogást elhozták, mikor vígon akartanak lenni, akkor kezdettenek innya; békért az gazda hol két, hol három ejteles fazakat, hol segesvári ejteles, viaszas szép új kupát, azokat másod-, harmad- vagy negyedmagával elköszönte, s úgy ittak mindaddig, míg mind az gyümölcsöt beadták, akkor egyest kezdettenek innya. De nem vala akkor híre az tekel glaz, mert ha akkor azt mondottad volna, talám azt értette volna más, hogy kötél gaz kell; hanem vagy almási veres csuporból, vagy járai

hólyagos csuporból, vagy segesvári félejteles, vagy kisebb szép új viaszas kupából; nem vala akkor olyan cifra gyomor, mint most, hogy némelyeknek az apja talám azt sem tudta, mi az bor, mégis most nem ihatik újbort. Mihelyen az újbort annyira forrott, hogy egy kis csípőssége volt, mindjárt újbort ittanak, dicsekedvén, mely finom s édes-csípős; az óbort kocsis, lovász itta, még az asztali szolgálja is neheztelte, ha óbort adtanak innya. Mikor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnyeéréskor, olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek híttak, és Porumbákon, Fogarasföldin csináltak, a meggyes bor rendre telitöltve úgy állott az jeges cseberben, mindenkinek asztalhoz egyet-egyet beadtanak, azután még többet, azt olyan jóízűn kortyogdogólag itták. Ugyanakkor, mikor az gyümölcsöt beadták, az vendég szolgálói az ebédlőházban vagy -palotában bémentenek, ott rendet állottanak, azoknak nagy veres fazékban vagy nagy ezüstpohárban bort adtanak, azok egymásra rendre köszönték, s úgy ittanak urok háta megett.

Az asszonyok is a kést magok hordozták; rendszerént egy hüvelyben két kis kések volt s egy villájok, az sinórra övekhez kötötték, hosszan sinórral az előruhájok mellett lebecsátották, hogy az hüvelyek vége csaknem az bokájokat érte. Ittak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert. Igaz dolog, volt kristály is, de csak ama velencei kristály; az középín, az hol fogták, majd olyanforma volt, mint az kétfejű sas vagy sasnak két szárnya; de nem ittak belőle, ha ittak is, igen ritkán.

Az kristály pedig így jöve be Erdélyben elsőbben, mivel avval is az régi időben az pénz nem fogyott haszontalanul, mert volt ugyan az fejedelem házában talám tizenkét kristály, azt mondták, hogy Lengyelországból hozták, de csak raritásnak tartották, hanem in anno 1686 hoztanak legelsőbben Németországból kristályokat Erdélybe. Gróf Apor István lévén tricesimarum arendator, megparancsolta volt mindenüvé az rationistáknak, ha valami vámon valami új portékát hoznak az görögök, egyenesen

küldjék hozzája, circiter harmincig való kristályt hozván egy kereskedő ember, az kolosvári rationista, avagy harmincados Apor Istvánnak küldi; az árát megfizeti, az kristályokat titkon eltéteti. Azonban Teleki Mihályt, Naláczy Istvánt s más úri embereket Fogarasban az maga szállására ebédre hívat, megparancsolta, hogy csak egy kristálypohárt, azt is az legalábbvalót, tegyenek az pohárszékre. Leülvén asztalhoz, azt az kristályt, borral megtöltetvén, bekéri, s azt mondja: Én ezt arra köszönném, az ki elfogadná, inná meg az borát, az kristályt tenné el magának. Arra mond Teleki Mihály: Héjába mesterkedel, koma, mert én bort, jól tudod, nem szoktam innya (bort nem ivutt Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfőzték, azután meghűtötték jeges cseberben, úgy töltötték kicsiny fakártyában, azt adták be innya; noha az bort szerette volna, nagy barátság volt, mikor vagy egyszer bort ivutt s megrészegült; részeg korában jobb, csendesebb ember nem volt nálánál). Apor István azt feleli: Én, uram, kegyelmedet nem kénálom, hanem azt, az ki tőlem elveszi. Mondja Naláczy István: Hocca, édes komám! Megissza az bort, az poharat kiadja az maga inasának. Azután más kristályt hoznak ki az belső házból az pohárszékre, szebbet az elsőnél, az is borral megtöltetvén, bekéri Apor István, mondván: az ki ezt a pohárt elveszi tőlem, igya meg az borát, tegye el az poharát. Akkor is újólag mond Teleki Mihály: Héába mesterkedel, koma, mert nem iszom bort. Naláczy István az pohárt elveszi, az bort megissza, kiadja az pohárt az inasának. Harmadik kristályt is még kihoznak, amazoknál szebbet, azt is bekéri Apor István, szintén úgy elköszöni, mondja Naláczy István: Hocca, koma, azt is elveszem én. Teleki Mihály mondja: Ezt, Isten engemet úgy segéljen, nem veszed, elég már az két kristály; add ide, koma, Apor István, megiszom, s meg is ivá a bort, az kristályt az inasának kiadá. Azután rendre kihozták az kristályokat, mindenkor Teleki Mihály fogadta el az köszöneteket, megíván az bort, rendre kiadta az poharakat, s bévítették

az várban az Teleki Mihály szállására. Rettenetes ital volt aznap az Apor István szállásán, úgyhogy senki lábán haza nem mehetett, hanem hintóban vitték el az vendégeket.

Bethlen Gergely igaz régi magyar módon járt vala, azért Magyar Geczinek hívatta magát; én le nem írom, hanem, kedves olvasóm, nézd meg in Mausoleo regum Hungariae Gyula herceget, és írad alája bátron: Bethlen Gergely. Bezzeg ő sem iszik vala kristályból, ő is az többi között egyszer vendégséget csinál vala, jelen van gróf Mikes Mihály is, de nem mondja vala: Adj uramnak egy kristály bort, hanem: Sándor, Gergely, essekura (ez kedves szolgálja vala), uramnak adj egy darab bort. Azt vagy fazékban, vagy kupában adták be, mikor ivutt, erősen ivutt, s Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelméd talán kerestályra vágy. Akkor kereskedni kezd a zsebiben, kiveszen egy kopott erszényt, nem ért volna két polturát, kiveszen egy sustákat, avagy négy polturát, s adja az inasának, mondván: Eredj, öcsém, hozz kerestályt ökelminek, mert ökelme kerestályra vágy. Így csúfolá meg az kristállyal innya kívánókat.

Rajner Márton igen öreg ember vala, s kolozsvári hadnagy vala, azt mondja vala: Az fenesi bor ónkannából is jó. Nézd meg, most egy varga sem ihatik, ha csak kristályból nem adsz innya.

Hoztak Lengyelországból az régi időkben is olyan ejteles, félejteles üvegpalackokat, de hogy akkor ittak volna belőle, nem láttam, hanem Hídvégi Nemes János, tanácsúr és háromszéki főkapitány levén, ő kezdett olyan üvegből innya, és mint főtiszteket az háromszékiek udvarlották; történik azonban, hogy nagyajtai Cserei János is ott levén ebéden, neki is az üvegpalackot beadják, nem tudván belőle innya, addig szíja és szíja az üveg belső srófját, azalatt kiesik az feneke, az bor kiomlik; mond Nemes János: Itt mondhatnák, ökor tudna palackból innya.

Erdélyi magyar, székely, szász, három náció, az ki még tartod az eleidről rád maradt ezüstpohárt, kupát s kannát, mikor ezeket megnézed, mit gondolsz, miért csináltatták volt ezeket az tű eleitek? Bizony nem más okból, hanem ha leejtették, annak az cserepe is jó volt, ha hirtelen megszűkültek pénzből, zálogba vetették, s mindjárt adtak pénzt zálogjára, még időre, mikor az pénzt megszerzhették, kiváltották, és így az kinek ezüstportékája volt, volt annak pénze. Lássuk, ejtsd el az üveget, vajon jó-e az cserepe? Igyekezzél zálogba vetni, ha vajon ad-e valaki pénzt zálogjára? Szegény Erdély, csak ezen bolondságra ma hány ezer forintod megyen ki!

Ha valaki levesételt kalánnal akart enni, az mint feljebb íram, hogy az főhelyre egy vagy két kalánt tettek, onnan lekérte s evett vele, s meg visszaadta. Nem értem ugyan, de az régi emberektől hallottam, hogy azelőtt még villajok sem volt az magyaroknak külön, hanem egy vagy két villa volt az asztalnál, azt elébb s meg elébb adták, úgy vettek húst az tángyérra; az penig az embereknek az eleinél ezüsből volt, mint az kalán, az nyelire valami szép magyar sententiákat írtanak le; nekem is vagyon két vagy három ezüstvillám olyan. Sőt azt írta Galeottus, ki mindennap az Mátyás király asztalánál evett, hogy Mátyás király ideiben az egy késnél egyéb asztalnál nem volt, s csudálkozik rajta, hogy mivel az magyarok mindinkább leves étkeket ettenek, s kivált sáfrányost, s mégis a Mátyás király köntösin mocsok soha legkisebb sem volt. Nem vala akkor híre a supponnak, sőt ha suppont kértél volna, talám azt gondolta volna, hogy zsúpon akarsz feküdni; minden leves az polyek vala és káposztalé, leves disznóoldalosas. Amint most levest esznek elsőbben, akkor főtt sós káposzta vala az első éték, az kiből ettenek.

Mikor megittasodtanak az emberek, soknak énekes inasai voltak, akkor énekelni kezdettek, valami szép régi magyar dolgokról énekeltették, néha szerelem énekét is mondottanak, kivált az nagy embereknek régi időben, mikor mulattanak, igen kedves muzsikájuk volt az

töröksíp, egyszersmind az dob, akkor szép magyar nóták voltak, s azokat fútták, s annál ittak az nagyja az embereknek. Amely nótákat penig az síppal fúttanak, ugyan indította az embereket mind az itatra, mind az vigasságra; most talám azokat az szép magyar nótákat senki Erdélyben el sem tudná fúni. Trombitáltak is némelykor, de azt úgy fútták, mintha egy farkas ordított volna. Baxamétának híre sem vala, mert kivált az ki tudja, hol Baxafalva, ha mondták volna az Baxaméta nótát, talám azt tudta volna, hogy Baxafalvára kell menni.

Asztaltól felkelvén vagy még asztalnál ülven is, készen volt az hegedű és duda, ottan-ottan az furulya és cimbalom is; azután táncolni kezdettek, nem ugrándoztak kecske módon, mint most, hanem szép halkal járták, gyakorta kiáltván: három az tánc. Azután volt az *lengyel változó*, holott hol az férfi hagyta el az lányt, holott hol az leány az legényt, hármat fordulván egymással, magokra is hármat fordulván, úgy választott az legény magának leányt vagy az leány legényt, akit akartanak. Azután volt az *lapockás tánc*; ezeken kívül az régi magyaroknál, nem az köz-, hanem az úri és főrendeknél, nemcsak az lakodalmokban, hanem vendégségekben is, kedves táncok, tudniillik az *egeres tánc* és *gyertyás tánc*, mindenik tánchoz szokott nóta, melyet az akkori muzsikások jól tudtanak.

Az *egeres tánc* ilyen volt: egy sorjában állott kilenc vagy tíz férfi, kivált ifjú legény, ellenben más sorban még annyi leány, közöttök olyan spatium volt, egy pár táncoló tágasan eljárhatott; egyik legény elvitte az más sorban álló egyik leányt, vagy kétszer táncal megkerülte mind közben, mind kívül az két sorban állókat, azután elbocsátotta kezit az leálynak, külön kezdettek táncolni, de csak abban az lineában; akkor kezdették mondani: macska, fogd el az egeret; ha jól tanolt leány volt, úgy elfárasztotta az legényt, míg minden egyetmása a testitől megizzadtott, mert elől az leány, utána az legény úgy kerülték kívül-belől az két sorban állókat, mikor az legény szemben érke-

zett az leánnyal, s meg akarta fogni az kezit, az leány akkor visszafordult, erővel pedig nem szabad volt megfogni az kezit, hanem ha szép mesterséggel kezire vehette. Mikor osztán megfogta, akkor újólag kétszer-háromszor az leánnyal együtt táncolva, az sorban állókat megkerülte, úgy osztán az legény az maga helyére, az leány is az magáéra állott, mingyárt az mellette álló legény az más sorban álló leányt elvitte, azok is úgy járták, és az tánc mindaddig tartott, míg valahány legény s leány volt az két sorban, azok is táncolva egymást megpróbálták.

A *gyertyás táncot* így járták: két ifjú legény két égő gyertyát vettek kezekben, egymással úgy táncoltak sokáig, rá vigyázzván mikor egymást megforgatták, az gyertya tűzivel egymásnak haját vagy köntösit fel ne gyújtsák, azután oda mentenek, hol az asszonyok és leányok veszteg ültenek vagy állottak, mind az két legény szépen térdet hajtottanak, az két égő gyertyát két asszonymak vagy leánynak adták, azok egymás kezit fogván, az gyertya más kezekben levén, úgy táncoltanak, azután oda menvén, ahol az férfiak voltak, térdet hajtván, az két égő gyertyát azoknak adták kezekben, azok is még úgy táncolván, újabban két leánynak adták.

Volt *süveges tánc* is, az kit annak híttak; ott a férfi egy szép süveget az keziben vett s feltartotta, egyedül kettőt-hármat táncolva fordult, azután az melyik asszonyt vagy leányt akarta, táncban elvitte, kettőt-hármat fordultak; azonban az süveggel az leányt vagy asszonyt mindaddig csalogatta, az míg az süveget elkaphatta, elkapván az asszony vagy leány, még kettőt-hármat fordult véle, mint egy dicsekedvén az győzedelmen, azután megint olyan legényt, az kit akart, elvitt, kettőt-hármat fordulván véle, meg az legényt a süveggel kezdette csalogatni, mindaddig, míg az férfi is elkapta; elkapván, szintén úgy táncolt az férfival. Oda fel kell vala írnom, hogy ott is ketten táncoltak (mint oda fel leíráim), itt is, mikor jó mesteri voltak, mind az legény az leányt, mind az leány az legényt alkalmasint megfárasztotta.

Most az ilyeneknek semmi keleti nincsen, sem az szép lassú magyar táncnak, hanem azt kiáltják: vonjad az német, francia, tót táncát; úgy ugranak mind az legény, mind az leány, mint a kecskék.

Az minevétnek híre-helye sem volt, ha eléhozta volna az minevétet, talám más azt tudta volna, hogy azt kérded, ma mit ett.

NEGYEDIK CIKKELY

Az fejedelem ebédéről és vacsorájáról

Az fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált, tíz óraker felment az konyhamester, megizente, kész az étek, az főpohárnok előjött az több pohárnokokkal, bórral borított szepetekben meghámozván elhozták az fejér cipót, az asztalt megterítették; elsőbben az hosszú asztalra környös-körül ezüst-, aranyfonallal varrott egysingnyi széleségű keskeny abroszt tettek, azon felyül úgy terítették bé tiszta fejér abrosszal az egész asztalt. Feladván az konyhán az étket ezüstitálokban, mindenik étkefogónak selemmel varrott keszkenyőket adtanak, azzal az étke tálakat általkötötték, s úgy vitték kezekben. Az étkefogók előtt konyhamester gyalog, az konyhamester előtt az asztalnok szerszamos paripán ülven, hol rárótollforgón, hol darutoll, három szál levén medályban foglalva az süvegiben, úgy vitette az étket. Mikor az fejedelem ebédlőpalotájához értek, ott az grádicsnál leszállott az lóról, gyalog úgy ment fel az étkefogókkal, lerakatta az étket, ott udvarlott, míg vagy meleg étket, amint akkor neveztek, vagy az derék fogást el kellett hozni; akkor térdet hajtván az fejedelemnek, az étkefogókkal lement az konyhára, ismét paripára ülven, úgy hozatta el az többi étkeket. Mikor már az étket elhozták, az fejedelem az fejedelemasszonnyal kijöttek az ebédlőpalotában; ha tanácsurak voltak az fejedelemnél, azok jöttek ki legelő az fejedelem előtt. Az fejedelem előtt jött az főhopmester, hosszú ezüstös nádपालca levén keziben, hosszabb magá-

nál, annak a középit fogta (másnak senkinek is, se tanácsuraknak, se több úri embereknek ezüstös nádpálcájok nem volt, se magának az fejedelemnek is, hanem vastag, rövid nádpálcája volt, az urak pedig olyan két-három helyen bogos nádpálcát viseltenek). Kijővén az fejedelem, az urak rendet állottanak, az fejedelem, zöld bársony, nusztoz kozáksüveg levén feltéve az fejében (gyakrabban mind olyant viselt, ritkán hosszú süveget; urak, nemesek is abban az időben, kivált hideg időben, egész télen, tavaszon is, míg ugyan jó meleg idő nem volt, mind kozáksüveget viseltek, ki nuszttal, nyesttel, ki rókabőrrel), az főpohárnok másodmagával nagy térdhajtással, az hol az fejedelemasszony állottak, odament, egyiknek kezében ezüst mosdómedence, másiknak ezüst mosdókorsó, skófiummal varrott kendő levén keziben, elsőbben az fejedelem mosdott meg, azután az fejedelemasszony (mikor Zrínyi Ádám bėjött volt az fejedelemhez Fogarasban, másszor egy lengyel úr, követ az királytól, egyszersmind töltötték mind az fejedelemnek, mind azoknak kezekre az vizet, egyszersmind törölték meg kezeket az kendőhöz). Megmosdván az fejedelem, vagy prédikátor, vagy arra tanított pohárnokinas az asztaláldást szép halkal elmondotta; addig az fejedelem az süveget levette a fejiből, keziben tartotta; elmondván az asztaláldást, az fejedelem az süveget megint az fejiben tette, ketten az fejedelemasszonnyal egymás mellé leültenek az főhelyre, s enni kezdettenek, azután az kik az fejedelem asztalára marasztott vendégek voltak, az hopmester rendre leültette, de az hol az fejedelem ült, kétfelől az asztalnál ürességet hagytanak, mintegy két arasznyira, senki sem ült oda, hanem azon alól az hopmester leült, ha ott akart enni, ha nem akart, az maga szállására ment, s az kik az fejedelem asztalánál le nem ültenek, az hopmesterhez mentek ebédre, az több jelenlévő urak, főemberek, térdet hajtván az fejedelemnek s fejedelemasszonynak, szállásokra mentenek.

Mihelyt az fejedelem leült asztalhoz, az fegyverhordozó inas, aranyas-köves hüvelyű kard s fejedelmi buzogány

levén keresztültéve az karján, mind ott állott az fejedelem háta megett, míg asztaltól felköltek. Mikor az sültet elhozták, az asztalnok kivitte tálastól, s arra készített külön asztal levén, felbontotta, s tálban rakván, úgy vitte bé asztra. Mikor innya kellett az fejedelemnek s fejedelem-asszonynak, az főinnyaadó eléhozta az bort, keziben lévő ezüsttángyérta kitöltvén benne egy keveset, azt elsőben az fejedelem szeme láttára megitta, s úgy töltött ugyanott az fejedelem előtt abból az borból innya mind az fejedelemnek s fejedelemasszonynak. Valahányszor ivutt az fejedelem, mindannyiszor az ezüsttángyérta töltött bort meg kellett elsőben az főinnyaadónak kóstolni. Az több asztalnál ülő vendégeknek az pohárnokok adtanak bé innyok. Kis konyhának hitták, ahol benn az fejedelemasszony házán belől arra tanítatott udvari fraj főzött két-három tál étket az fejedelem számára; azt az étket onnét hozták ki asztrához.

Mikor felköltek asztaltól, újólag asztraláldást mondván, az tanácsurak elől menvén, utánok az fejedelem, fejedelemasszony, az fejedelem házában, onnan reverentiát tévén, mingyárt kijöttek, ki-ki szállására.

Ha innya kezdett az fejedelem, gyakran ivott penig, ott senkinek nem lehetett magát menteni, addig kellett innya, míg kidőlt asztaltól, maga penig egy veder bort megivutt, mégsem részegetett soha el, csak levette fejéből az bársony kozáksüvegét, s mintha megfáradott volna, úgy gőzölgött ki az feje tetején az bor ereje, s azután még többet ivutt. Egyszer Fogarasban az udvar német gyalogjait az fogarasi vár piacán rendre állították, s valamikor új pohárt köszöntek, mindenkor lőttek; azoknak két hordó bort parancsolt, hogy kihúzzanak az pincéből, addig ittak, míg egymásra dőltenek az vár piacán.

Az míg az fejedelem táncolt az fejedelemasszonnyal, az urak addig mind fennállottanak, valamikor arra fordult az fejedelem, az urak mind fejet hajtottak. Igen kedves muzsikája volt az duda; magyar módon, szép csendesén táncolt, alig láthatta valaki az lábait mint emeli fel az

táncban, igen cifrán igen ritkán láttatott. Egyszer az fejedelemszony adván ki udvartól két előrenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszín bársonyköntösben volt, az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó lévén, kívül lévén az nyusztbéllés az posztón, az fejében akkor hosszú nyusztos süveg volt, köves medályban álló kolcsogtoll benne, mint egy tisztító seprű, olyan szélyesen, olyat pedig másnak nem volt szabad viselni.

Vadászni gyakorta járt, egyébkor könyveket olvasott, kivált az Bibliát, azt estve is, kivált özvegy korában, amíg elaludt, az inassal olvastatta, vagy pedig órákat igazgatott. Sok óra volt az házában: az többi között egy az asztalán állott, mint egy bojtos kicsin kutyácska, mikor ütni kellett, megmozdult az asztalon, valahány óra volt, annyiszor az száját feltátotta, s annyit ugatott, mintha valóságos kutya lett volna. Az övit fenn, éppen az csecsinél viselte; igen jámbor ember volt, legnagyobb szitka ilyen volt: számár kurva fia, de ha megharagudott, mindjárt megölette volna az embert.

Ezt az öreg regnás első Apaffi Mihályról röviden; térjünk által az ő boldogtalan (úgy mondhatjuk) fiára, második Apaffi Mihályra.

Meghalván in 1690 anno die 15. Apr. Fogaras várában első Apaffi Mih[ály], erdélyi regnás fejedelem, árván hagyá egyetlenegy fiát és gyermekét, második Apaffi Mihályt; ezt in anno 1695 Leopoldus császár, az erdélyi akkori commendans generális gróf Veterányival Bécsbe felhívatá, ott szép sok kegyelmes intésivel intette. Akkor visszabocsátván Erdélyben, sem az Leopoldus császár, sem felséges udvar intésivel nem gondolván, sem pedig az erdélyi igaz hazafiai tanácsuraknak hasznos tanácsait nem fogadván, hanem magával egyidejű tanács után indulván, és némely Bethlen urak (mert az Bethlen urak sem javallották mind szándékját) javallásán megindulván, elveszi magának feleségül az Bethlen Gergely leányát, Bethlen Katát. Az nem tetszett sem az felséges ud-

varnak, sem az igaz hazafiainak. Meglévén az lakodalom, az felséges udvar másodszer felhívhatja Bécsben, s többször le sem bocsátja; azért az felesége is utánament Bécsben. Annyi kegyelmességit mutatta az Leopoldus császár, hogy Sacri Romani Imperii fejedelemnek tevé, de avval az erdélyi fejedelemségből kikoppána. Ez lőn az házasságának méltó gyümölcse; lássuk azért, mint lett azon boldogtalan házasságának lakodalma.

Az lakodalom Balázsfalván volt, az uraknak nagyja s nagyobb része ott volt; az lakodalom napján az fejedelem cifra török szerszámos lóra ülven, felesedmagával megindult az kastélyból, az balázsfalvi hidaknak közepin sátozt vontanak, az kisasszonyt Berve felől hozták hintón, s úgy alkalmaztatták az jövetelt, mikor innen az fejedelem az híd végihez érkezett, s lóról leszállott, az hídnak az túlsó végihez akkor érkeztek az menyasszonnyal, azok is ott leszállván, mind innen az fejedelem, mind túl az kisasszony gyalog mentenek bé kétfelől az sátorban. Az fejedelem képiiben köszöntötte az kisasszonyt Alvinczi Péter, az leány résziről Bethlen Miklós felelt meg. Az fejedelem az kezit megfogván az leánynak, amely bársonyos hintót hozatott volt az fejedelem, abban az hátulsó ülésben ketten egymás mellett ültenek, más senki nem ült az hintóban, az két rész vendégekkel együtt bementenek az kastélyban, ott arra készített palotában asztalhoz ültenek, vígon laktanak; nem volt sem násznagy, sem vőfély, sem nyoszolyó, sem leánykikérés. Felkelvén asztaltól, sokáig táncoltanak, az menyasszonyt pedig nem kapták el gyertyánál, hanem szép csendeszen az anyja, Bethlen Gergelyné Thoroczkai Mária, elvitte magával az hálójában, kevés idő múlva az fejedelem is csak magára elment az menyasszony után, az vendégek mind ott maradtanak, s még azután sokáig táncoltanak.

Tánc közben, midőn az fejedelem az mátkájával táncolt, Sárosi János tanácsúr, igaz hazafia azt dúdolta magában: dínomdánom, holnap bizony bánom-bánom; s

bizony igazán is dúdolta volt. Mikor az kézfogás volt Bodonban, ott volt az szegény Apor István, mivel az Kendeffi Gáspár lakodalma ott volt, ugyanaz Bethlen Gergely leányával, az szegény Apor István volt az násznagy, de az az lakodalom csak egy vacsorából állott. Második Apaffi Mihály is ott volt, Apor István semmit sem tudott abban, hogy aznap leszen az kézfogása az fejedelemnek; reggel bément, hogy elbúcsúzzék az fejedelemtől s az uraktól; mondja Bethlen Elek: Ne menjen el kegyelmed, mert ma itt egyéb dolog is leszen, mivel az fejedelem akarja eljegyezni az Bethlen Gergely uram leányát; maradjon meg kegyelmed. Az szegény Apor István csak lassan magában mondotta: Eb akarattjából leszen, de ugyancsak meghallotta Bethlen Elek, megmondotta Bethlen Gergelynek, sokáig haragudtak is az szegény Apor Istvánra. Ugyancsak ott maradt, az kézfogás meglett. Egy szép órát küldött az szegény Eszterházi Ferencné Apor Istvánnak, kin is az említett asszony képe volt, azért, hogy jeles marhákot szedetvén Erdélyben, mint fő harmincadok arendátora lenne az marhák harmincadjában engedelemmel, el is engede kétszáz forintot. Ebéd alatt azt az órát kiveszi, hogy megnézze, az szomszéd úr elkéri, hogy ő is nézze, mondja: Be szép óra, más úr meg attól elkéri, s addig kéri elébb-elébb, hogy az óra elvész, soha elé nem tudta szerkeztetni.

Másnap az kézfogás után Apor István Bodonból indul Kece felé, az felesége ott nem lévén, beszélgetésnek okáért Cserei Mihályt az hintóban ülteti (mert én akkor Nagyszombatban tanoltam); mondja Apor István Cserei Mihálynak: Tegnap az ágyban nyomták az erdélyi magyar fejedelemséget; tudod, Isten, semminek oka nem vagyok, sem híremmel, sem akaratommal nem volt ez az kézfogás, adjanak számot mind Isten, mind az következő maradékok előtt, az kik ezt az dolgot koholták, s azt az jámbor ifjú fejedelmet arra vették. Az míg Bodonból Kecére ment, mind arról beszéllett, nagyokat sóhajtván s az szeme könnyvel megtelvén, gyakorta az keszkenyő-

vel szemit megtörölvén. Hej! Apaffi Mihály, Apaffi Mihály, miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak s igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből, és talám hazádnak, Erdélynek is jobban esik vala! De miért vakarjuk fel a béforrott sebnek az ő túrját?

ÖTÖDIK CIKKELY **Az régi Erdélynek köntösiről**

Ne kacagjad, erdélyi magyar, midőn hallod, hogy az francia asszonyoknak az az szimbóluma: gallae dominae, melyet ha igazán akarunk magyarul kimondani, úgy kell mondanunk: a francia asszonyok uralkodnak az férfiakon; mert én is gondolom, hogy igazat írok, midőn írom, hogy ma Erdélyben az férfiaknak nagyobb része haec vir, az asszonyoknak nagyobb része hic foemina. Azért én is az mostani felfordult világhoz alkalmaztatom írásomat, és az asszonyok köntösin kezdem el ezen cikkelyt.

Nem értem, de hallottam bizonyosan, hogy régen az fő asszonyok geleznában jártak ki-ki maga állapotjához képest, kinek nyusztból való volt, kinek nyestből, kinek petymetből, egyszóval az kitől mint tölt ki, az mint hogy gyermekkoromban magam is láttam az nagyanyám, Imecs Judit petymetből való geleznáját, s hallottam bizonyosan, hogy más régi fő asszonyoknak is még akkor az geleznájok megvolt. Az fő leányoknak az fején a nyakszirtton feljül, az tetejeken kevésbé alól, hat csontból szőrrel erősen megkötött koronaforma, jóféle gyönggyel megrakott vagy kláriszal, az kitől mint tölt ki, magas csúpos, hátrafüggő koronájok volt; az asszonyoknak és leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt, az könyököktől fogva az keziig sípos-ráncos, szoros ujjá volt, inneplő pedig olyan táblaforma volt, ki arannyal varrott, ki jóféle gyönggyel rakott ruha volt, az melyet azon ráncos sípforma ing ujjára tettek. Kesztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt [néme-

lyeknek az közepin ezüstfonalból varrott vagy szőtt cifraság volt], az alább valóknak tiszta cérnából szőtt kesztyűjök volt, az kesztyűből az végső ujjá íziig az kezek ujjai künn voltanak. Nem árulták akkor az leányokot csecsek mutogatásával, hanem ugyan az felé varrott vagy rakott gyolcs volt, mint az kis ing sípján, az kivel gallér helyett az mellyit befedte egész az torkáig, majd addig, az meddig az nyakraalójok volt; ezt igen gyermekkoromban így értem. Igen viselték azelőtt mind az asszonyok, mind az leányok mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészlen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencseszemnyi islógokat, mert az volt az nevi, úgyhogy egy ingre afféle apró islóg két-háromezter is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hitták sípujú ingnek. Nem volt akkor ráncban szedett, egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor éppen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsidvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészlen, többire félig nyakok, csecsek mezítelenül úgy áll, mintha éppen az férfiakot kénálnák csecsekkel.

Azonban még az fő asszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ráncos veres sarut szász módon; télben szőrből botosok volt, akit az csizmára vagy sarura húztak, hogy az lábok meg ne fázzon. Nem vala annyi módi az fejeken, noha az menyecskék akkor is majd így jártak, mint most, de nem vala annyi táré, hanem tisztességes fátyol volt az fejeken, azt lebocsátották, hogy el igen messze vonszolódott. Mikor házoknál voltak, ugyan mentét viseltenek, de útra menvén, mellyre valóra palástot vettenek fel; az téli palást penig, kinek mint volt tehetsége, úgy béreltette ki nyusztal, ki nyesttel, ki petymettel, s az úri fő asszonyok mind otthon, mikor templomba mentek, vagy máshuvá, mind lakodalmakban, mind temetési alkalmatossággal, palástban mentek. Az

palást úgy volt bérelve, mind az kinek rendi volt, mert akkor igen reá vigyáztanak, kit miféle egyetmás illet meg.

Nyári palástot is viseltek, amely szintén úgy, mint az téli palást, vagy sima, vagy virágos bársonyból, vagy bíborból volt az úri, fő nemes asszonyoknak, másképpen egyéb színű selyemmatériákból is volt, de ritkábban nyári palást; annak kívül az eleje selyem, az galléra egészen bojtos bársonnyal vagy karmazsinszínű vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt prémezve. Az öreg rend asszonyok fekete selyembíborból csinált nyári palástot viseltek, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélyesen szélyes fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva, s egy ujjnyira az csipke alól feljül alá volt eresztve az palást szélyin.

Kis subájok is volt akkor az kisasszonyoknak s fő emberek leányinak, veres, zöld, meggyzín s más színű bársonyokból; az bő és szélyes volt, de rövid, mert az derekán alól nem ért, szintén úgy, mint az bársonypalástnak, az két eleje szélyén s hátul is szélyesen, s az galléra nyesttel vagy nyusztal meg volt bérelve, azonkívül az mint az palást, ez is kül meg volt erősen hányva arany vagy ezüst-csipkével vagy kötéssel, az kitől mint tölt ki; az kitől kitölt, úgy fel volt hányva, hogy felyül harmada az matériának alig maradott simán. Igen ritka volt akkor az jóféle veres klárisöv Erdélyben, éppen csak az nagyúri asszonyok viselték. Az nyaka körül kinek nyusztból, kinek nyestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák-süvegek kinek nyusztos, kinek nyestes.

Az kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is az fejeken kétfelől, az homlokokra feleeresztve sokszínű festett strucctollakat viseltek, s igen díszesek voltak azokkal. Az hajokat kétfelől, gömbölyösen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították, mert akkor híre sem volt az álhajnak; azt kétfelől lebocsátották vékonyon, imitt-amott jóféle gyöngyöt is felfonva elegyítettek, akitől kitölt, közben. Mikor útra mentenek, az nyakokban

hosszú fekete fátyol volt, azt az mellyeken keresztülfogták, az közepin valami drágaköví gyűrű volt, éppen az mellyeken az két végit az fátyolnak kétfelől az combokon lebocsátották, hanem amely része az csípőjüket érte, azt ott megakasztották tővel.

Az szásznék az mellyeken mind olyan medályformát hordoztanak, az kit kesentyűnek híttak, az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges, kivált falusi szásznéknak kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléhből, de mindeniknek volt; csinált kövek vagy csinált üvegek voltak benne.

Abban az időben nagy fő nemes asszonyoknak rásaszoknyája volt, öve öreg rend fekete klárisból fűzve rendszerént. Ám lakodalomban s nagy solennitásokban öltöztek magok rendek szerént cifrán, mindennap megérték az rásaszoknyával. Nézd meg most, igyekezzél fogadni egy lotyó szolgálót, vagy nézd meg még az paraszt jobbágleányokat is, már ezek között is közönséges az rásaruha, ha pedig egy rühös alávaló asszonyt vagy leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is említs neki brassai vagy szebeni egyszer ványolt posztószoknyát vagy -mentét, hanem jóféle rásából valót, annak is az aljára három renddel arany massa csipkét, galandot, rókával prémezett, selyemgombbal rakott rásamentét, háromforintos pártát, arra szélyes ezüstös pántlikát. Értem, hogy az nemes asszonyokon kívül nem volt három falusi asszonymak mentéje, azoknak is brassai posztóból, báránybőrrel bérelve s prémezve. Értékes, mind szabad, lófő, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok télben zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt kerítvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban; gyolcsrokolyának, selyempántlikának híre sem volt közöttök; most sok asszony, leány, az kiknek férjek vagy atyjok házánál nincsen egy falat kenyerek, mégis cifra az mente, gyolcs az rokolya, drága az pártá, az asszonyoknak aranyos szélyű gyenge patyolat. Jobb volna az mit erre költenek, adnák

az portióban, s járnának úgy, mint az régi jámbor asszonyok s leányok.

Ne hagyjuk el az régi székely asszonyokat. Minden lófő vagy darabant embernek az felesége nagy kontyot viselt, abban nagy két tőt szúrt fel, mintha két szarva lett volna; az konty felől való része az tőnek hólyagos volt, azt az kontyon kívül hagyta, az kinek jobb tehetsége volt, annak ezüst volt mind az tője, mind az hólyagja, némelyeknek az hólyagja aranyos, az többinek olyan volt, az micsodás tőle kitölt, de az akkori asszonyoknak s leányoknak nagyobb dicséreti az, hogy ritka kurvát hallott az ember, kivált az magyarok között. Jut eszemben, gyermekkoromban, hogy egy fattyazó kurva vala Torján, meg is hala az szülésben, annak olyan híre volt, hogy kurva, mintha valami nagy csuda történt volna; de most bizony nem csuda, és talám olyan ritka most az jámbor, az mely ritka volt abban az időben az kurva. Nézd meg, erdélyi ember, hogy bizony nem az császár adója szűkíti Erdélyben az pénzt, hanem feleségtekre, lányotokra való haszontalan cifrázás. Mind az két hemisperium politikáját elolvastam, de majd mindenikben rend vagyon az asszonyok és leányok köntösiről, csak miközöttünk nem látok; nézd meg csak, az erdélyi alma natio saxonalis az asszonyok és leányok köntösiben mely szép rendet tart, ezért is teli az láda; de mivelhogy az mostani sok cifraság, haszontalan krepin, paszamánt s a többi az férfiköntösökön is nem kevésbé kispri Erdélyből az pénzt, lássuk, az férfiak is Erdélyben régen mint jártanak s micsodás köntösben.

Az férfiak azért azelőtt az nagyja az embereknek pár nyusztos süveget viselt pompára, medály rajta s abból kolcsogtoll állott ki; de csak az közönséges fő emberek is, ha csak jóféle gyöngyből csinált bokkrétát is viseltenek; nyárban pedig az ifiak virágból való bokkrétát is tettenek süvegekben, feljül tévén az köves vagy gyöngyös bokkrétát. Az közönséges fő emberek egyes nyusztos süveget viseltenek; az úrfiak két-, három-, némelykor négyszerű

nyuszt farkas süveget, abban forgó vagy kerecsen vagy rárótoll volt, kétfelé kifordulván, néha összemenvén; némelyek sastollas forgót, de az úrfiak is többire mind egypár ráró- vagy kerecsentollat aranyból csinált és drágakövekkel megrakott forgóban. Olyat viselt gróf Gyulaffi László főbejáróságában. De mindenekfelett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakva tettek az ifiak süvegekben. Akkor sok darvakot tartottanak fejedelem, urak, fő emberek udvarában, és mivel az darvak többire szürkék, kiszedték az tollakat szép gyengén, s faolajat öntöttek az tollú tokjában, s ismét helyrerakták az kiszedett tollakat, úgy fejedtettenek meg. Mikor az olyan úrfiak darutollas süvegben, lódingoson, tarsolyoson felültenek üszely berzsennyel veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerzőmokkal, arannyal szőtt portai cafrangokkal felöltözött lovakra, annak is homlokán (üstöknyomtatónak hitták) bársonyra varrott, drága medályban rakott három s néha két szál darutoll lévén, ezüstkengyelekben lábai, csizmáján aranyos sarkantyú gyémánttal vagy rubinttal, smaragddal megrakva, utána az sastollas, párdúc-, tigris-, farkasbőrös szolgál, azokon nagy ezüst, aranyos gombok, egynéhány rend ezüstitűre szorítva, elöl az elkészített, sokképpen cifra vezetékpárpák, megugratta szép moderatióval magát az lovon, fűtték az töröksípöt, trombitát – bizony akármely király udvara Európában cum recreatione megnézhetné volna. És hogy példát hozzak elé, mikor Székely László házasodott, az mely hintót vitétt az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy-egy darutoll volt medályban csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darutoll, az mely festett portai paripán ült maga, annak két szál darutoll volt az homlokára akasztva.

Kivált az ifiak igen szerették viselni lovokon az csigás kantárt, szügyellőt, farmatringot. Az úrfiak, olyan apró, mint az bab, csigákkal rakatták meg szijszerszámokat, melyet gyöngycsigának hittak, közben-közben sokféle

színű öreg, mint egy kis alma, tengeri csigák lévén rá csinálva. Az nemes ifiak másféle csigás szerszámot visel-
tenek, az olyan olcsóbb volt. Fekete süveget is igen visel-
tenek az nagy emberek; selyemből volt csinálva, az neme-
seké szép fekete báránycsapjából; mikor megholt az
férfi, olyan süveget vontanak az fejekben, úgy tették
koporsóban, s temették el, az mint hogy most is az teme-
tőben, mikor új sírt ásnak, s régi holttesteket találnak, az
olyan süvegek elrothadva meglátszanak, az mint én ma-
gam is sokat láttam.

Az ifiak pedig nyárban ugyan hasonló fekete süvegeket
viseltek, de csákóst, abban szintén úgy az oda fel leírt
forgókot; az süvegnek az csákóját ezüsttővel sűrűn meg-
rakták, az tőnek az gombja aranyos volt, rendszerént az
süveg alsó karimáján az sinórnak helye volt az, az kitől
kitölt ezüsből, selyemből volt, némelyeknek csak tiszta
selyemből. Az süvegnek azon alsó részén némely helye-
ken hasadék volt, az melyen kieresztvén az sinórt, meg-
cifrázták, az sinór vége hosszú volt, azt az mellye mellett
jobb felől kieresztette, s egy kevéssé az övin alól ért szép
vitézkötés lévén, azon sinór végén kettős volt az az sinór,
melyeken föl s alá járó gomb volt, mikor nyargaltak, hogy
az forgó az posonyi süveget le ne vonja az fejből, azt az
sinórt az torkok alá tették, s az említett fel s alá járó
gombbal megszorították.

Az csizmájok szárát alól az horgasinokon szép térdkö-
tővel megkötötték; az jó két ujj széles volt, csat némelyik-
nek ezüsből, az térdkötő vagy majcból, vagy bagariából
volt, vagy közönséges szíjból volt, az kötőnek az vége, az
kivel megkötötték, vagy cifra selyemrojt volt, vagy az
szíjából való cifrázás. Én is gyermekkoromban úgy visel-
tem. Micsoda nád pálcát viseltek az urak és főrendek,
odafel az fejedelem dolgai között leírák. Viseltek kalapot
is nyárban, annak az elein csukroson fennállólag egyben-
kötött fekete struccotlakot.

Az ifiú legények, az kiktől kitölt, viseltek ezüst-, aranyas
tollas buzogánt, bársonnyal volt borítva az nyele, az régi

penig ugyan ezüstös, aranyas; az kiktől penig olyan ki nem tölt, vasbuzogánt viselt, az nyele ezüstös, aranyos volt, én is ilyet viseltem ifiúkoromban, némelyek penig hasonló nyelvű vagy cifra baltát vagy csákánt viseltenek. Az mely ifiú legénytől az sem tölt ki, tatár korbácsot viselt, tamariskusfa volt az nyele, az két végin fejeér csont vagy vékony hosszú nyelvű két-három bog az korbácson; az hosszú volt, nohajkának hitták. Téli kesztyűt ki párducbőrből, ki hiútbőrből, ki rókabőrből viselt, az nyári kesztyűnek híre-helye sem volt, ha valakinél nyári kesztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna. Jut eszemben, egyvalaki viselni kezdette vala az nyári kesztyűt, csúfolni s kacagni kezdettek vala, s szégyenletiben letevél. Bizony az fekete csizmát sem viselte más, hanem az, ki gyászlott, az deli csizmát sem viselte más senki, hanem amaz nagy emlékezetű úr, Kornis Gáspár.

Mind felső, alsó rendbéli ember, mihelyt megházasodott, az szakállát meghagyta, s holtáig úgy viselte; az egy Béldi Pál szüntelen beretváltatta az szakállát, s hogy controvertáltak, azt mondogta, mikor tatárok rabja volt, nagy szakála lévén, az tatár ura, ha megharagudott, annál fogva hurcolta, akkor tett volt fogadást, ha megszabadul, soha szakállt nem visel, s nem is viselt holtig.

Ha valaki abban az időben az szakállát leberetváltatta, nem beretváltatta az haját is egyszersmind, az csúf volt, olyat mondogtanak neki, akit szégyenlek kiírni. Az fejét majd mindnyájan borotváltatták, ha kopoc volt, nem viselt idegen kurva haját, az kit most barókának hírnak, mert ha akkor eléhozta volna a baróka nevét, más azt gondolta volna, hogy azt mondog, hogy bak róka megyen. Az kinek haja nem volt, hogy kopoc volt, szép fekete bíborból vagy bársonyból való sapkát viselt. Az bajusza az száját némelyiknek egészen befogta, abban soha semmit el nem vágta, sőt mikor ivott némelyik, megtölt a bajusza, s beszoppantotta. Nyakravalót soha máskor nem viseltek, hanem mikor útra mentek, akkor némelyike szép gyolcsból való nyakravalót kötött fel, az kinek az két

vége kinek skófiummal, kinek aranyfonallal, kinek elegyesen, kinek tiszta selyemmel meg volt varrva, azt függve leeresztette az övig, vagy pedig némelykor hátravetette az vállán az hátára, s ott lebegett; de rendszerént portai selyem török nyakravalót viseltenek, az alább rendű emberek pedig közönséges portai nyakravalót. Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt, annak nagy hosszú szélyes galléra, hogy majd az háta közepit érte, az karjának felit, elől is az mellye felöl jócskán leért. Némelyeknek ezen galléron kívül vagy nyuszt volt, vagy hiúz, vagy rókatorok, vagy valami drága bőr; az két ujjá úgy fityegett az földig; az mentéje ujjá kutyafüles volt, bérelve pedig attól fogva, az hol az kézit az hasadékon kidugta, sohult sem volt, hanem osztán az végin az kutyafül felé, az kutyafüllel együtt egy kevés bérlés volt. Mikor ritkán felöltötték, az ujján való posztó összeráncolódott, ráncolva állott az karjokon. Abban az időben hírehelye sem vala az paszamántnak, hanem nagy híre vala még Pázmány Péternek, azért ha valakinek éléhoztad volna az paszamántot, azt gondolta volna, hogy Pázmánt emlegeted vagy Pázmántot, az Sz. István király hadi vezérit. Ezen mentéjeken volt szövés, ki egy ujj szélyes, ki két ujj, ki három, azt oldalpecsenyének hitták; mindennek inkább proportionate vitézkötés az végin, az ki arany-, ki ezüstfonalból, ki elegyesen, ki tiszta selyemből való volt, azt varratták sűrűn azon mentére.

Hosszú mentéket is viseltenek az akkori emberek, melyet boér mentének híttanak, az urak s fő emberek jóféle posztóból, rókabőrrel megbérelve, az nemes emberek veres muszulyból, báránybőrrel bérelve. Urak, fő emberek, nemesek nyári mentét is viseltenek, az urak mentéje belől vagy bársonnyal, vagy aranyos matériával, vagy velencei kamukával volt megbérelve, az többinek vagy rásával, vagy bagariával. Abban az időben kétféle skarlátposztó volt, velencei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, az másik törökgránát volt, négyforintos volt singe, az

olyan posztó többnyire kék, zöld s meggyszín volt, ilyet viseltenek fő emberek, nemes emberek, az olyan tartós posztó volt, három-négy rendbeli dolmány, mente is elszakadott addig az angliai posztóból, az míg ebből egy rendbeli. Volt sálya nevű posztó is, az is az uraknak való volt, köznemeseknek volt az fajlandis, közönséges landis.

Mind urak, fő nemesség az köntösököt sinór helyett galanddal szegették bé, az urak ezüst-, aranygalandban, az nemesek selymgalandban, azután kezdék bogárhátú sújtásos ezüst-, aranyfonalból vagy tiszta selyemből sinóroztatni köntösöket.

Akkor minden rendbeliek jó hosszan viselték s bőven dolmányokat, mentéjeket, ezért tartott sokáig az egyszeri köntös. Az fejedelem kivált s az fejedelemasszony udvari népit, inasit csak arról is megismerték, nem privatus urak cselédi, hogy az országbelieknél leghosszabb köntöst viseltenek. Az dolmányon nem voltak olyan sűrű gombok, azok is egy dolmányon nem voltak többek tizenkét gombnál: az ezüstgombot, mind aranyozva, mind fejéren, abban az időben igen viselték, az hevederővnek híre sem volt, hanem szép selyemövet viseltenek, némelyeknek az végin majc volt, ezüst-, aranyas csattal, pikkellyekkel, az végin meg ezüst. Nyárban penig az öreg urak matériaköntösben jártanak, az vagy bíbor, vagy kanavác, vagy kamuka volt, mert bársonyban az egy fejedelmen kívül másnak járnai szabad nem volt; az ifiú urak penig karban kivágott, olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggött vagy skófiummal vagy aranyfonallal varrott ingeknek az ujjá. Az ifiú legények penig viseltenek valami gyenge matériából való inget (noha az alatt más gylacs vagy bulya vászoning is volt), annak ujjá, mellye, galléra cifrán meg volt varrva, rojtos kötővel, másként éppen olyan volt, mint az ing, csak bővebb, azt páncélingnek hitták.

Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sinór nem volt, rendszerént bőrcapca volt reá-

varrva talpalló helyett, s némelykor úgy sétáltak török papucsban benne; az csizmája kinek sárga, kinek veres, nem fekete, azon ezüst-aranyas sarkantyú vagy tiszta ezüst.

Az ifiú legényeknek ugyan, mint az uraknak is, hosszú mentéjek volt, rendszerént rókaháttal bérelve, de az közönséges viselőmentéjeknek az alja rendszerént az horgosinokat érte. Nem vala akkor híre az krepinnek, mert ha valakinek mondottad volna krepin, s deákul tudott volna, felnyitotta volna az fület, s azt hallgatta volna, hol zörgetnek, hanem minden cifraság az mentéjeken az vitézkötés, az penig, az mint kitől kitölt, kinek skófiumból, kinek ezüst-, aranyfonalból, kinek tiszta selyemből, kinek elegyesen; némely csak egyes volt, némelyik hármas, egymás végiben, de azok már keskenyebbek voltak s kisebbek, úgy volt az mentéjekre varrva. Viseltek némelykor ezüst- vagy ezüst-aranyos gombokat is az mentéjeken. Az dolmányok olyan hosszú volt, az mint odafel leírák, s olyanformán volt cifrázva, mint az mentéjek; az dolmányok az ujján mind kutyafül volt, az szép bársonnyal volt bérelve; az nadrágok is tisztességes, sem bőv, sem szűk nem volt. Salavárit is viseltek az ifiú legények, mind úrfiak, mind nemesek; az nadrág hasítékjáig ért a salavári, ott belől, nadrágon ezüst vagy selyemsinór lévén varrva két renddel, az sinórok végiben félujjni ezüst vastag tők, azokat sinóron átvonták a salavári lyukain, s úgy kötötték az nadrághoz. Az salavárin, ahol az lyukak voltak, oda szűformára csinált galanddal vagy sinórral köröl megvarrott posztó volt, az ezüstök onnan fityegtenek le.

Némely úrfiak varrott bagariából való telekes bocskort is viseltek, hajdú módra; igen cifra, szironnyal, sőt ezüstfonallal vagy -selyemmel cifrázott majc vagy szíj volt, az kivel felkötötték, sőt a telekes bocskor felső része is azképpen meg volt cifrázva.

Az nagy haj igen-igen ritka volt, sőt soha nem emlékezem, hogy ifiú legényt nagy hajjal láttam volna, de hogy

azt hátul vagy sinórral vagy pántlikával megkötötték volna, mint a ló farkát, mint most cselekesznek, híre-helye sem volt, annál inkább zacskókban hordozták volna. Ha akkor kötött hajjal vagy zacskókban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kacagták s csúfolták volna, s azt tudták volna, hogy farsangos, mert abban az időben láttattak ottan-ottan bolond farsangos köntösben járók, hanem az, kinek, ritkán, nagy haja volt, azt szépen lebozsátotta. Ki-ki inkább leberetváltatta, s úgy üstököt hagytanak magoknak, azt szépen felkötötték, s abban gyönyörködtek, mennél nagyobb csomót köthetnenek az üstökökön. Ritkán némelyeknek volt abba fűzve vagy kevés pántlika, vagy kevés sinór, kivált az gyermekeknek.

HATODIK CIKKELY

Az erdélyiek régi nyájasságáról és utazásáról

Semmi nyájasság ma Erdélyben, ha csak ottan nincsen tubáxpíxl vagy feiftubák; nem vala ezeknek híre az régi időben, nem kéri vala akkor elé az portubákos pixist, sőt ha mostani szokás szerént azt mondottad volna, s úgy kérted volna, hogy tubák pixl, aki deákul értett volna, azt gondolta s magyarázta volna, hogy tubákszurkot vagy szurkos tubákot kérsz. Nem szíja vala akkor más sem az portubákot, sem az füsttubákot, kivált gyermekkoromban, hanem kocsis, lovász, darabant, azok is ritkán, hanem az hajdúk és az fejedelem németjei s pecér s afféle. Akkor mostani mód szerént egy pipa dohányt ha úgy kértél volna: fajf tubák, más azt gondolta volna, fáj valamid a tubák miatt. Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztülmehettél volna rajta, mégis mind magad, mind lovad jóllakhatott volna; nem vala híre az vendégfogónak.

Csudálkozva néztünk Kolozsvárott az Közép utcába, hogy mondották, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leírva késsel az tűzhely és írott fazakak előtt.

Vala egy rongyos ház Miriszlónál is, akit hallottam, hogy vendégfogadónak mondtak, de nem láttam, hogy vendég szállott volna belé; talám még Básta György csináltatta volt, mikor ott megverte volt Mihály vajdát. Hanem ha megindultál volna abban az időben, elöl küldöttél volna az faluban szénát, abrakot az lovadnak, magadnak enni-valót, s ha bor volt az faluban, bort is adtak volna, sőt az Szászságon, bár az magad lovadon ne jártál volna (noha ezt az ország artikulusa limitálta volt, de avval bizony keveset gondoltak), postalovat eleget adtanak, sőt ha az szegény folnagyk, bírák úgy nem viselték magokat, az mint az úton járó kívánta, jól megverték az hátát, s rajta sült. Az ugyan bizony nemigen volt jól, de mikor az urak közül valaki megszállott valamely szász faluban, az kiben híres bor termett, akár mint tartotta az szegény folnagyk, de az úr megharagította magát, s csak ne haragudjék, két-három hordó borban megalkudott az szegény folnagyk, csak ne haragudjék az úr. Ha penig vagy szegény atyádfiához, vagy becsületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan szívvel látott, hogy örömben talám az lelkit is kitette volna érted. Mégis az mi csudálatra méltó dolog, az urak sem voltak pénzesebbek, mint most, mert az miképpen most nincsen pénzünk, úgy abban az időben az urak éppen az pénzgyűjtésre semmit sem vigyáztanak, hanem csak az egy böcsületre és emberségre; az paraszt is, sem magyar, sem szász, sem oláh, szegényebb nem volt, mint most, sőt bizony sokkal gazdagabbak voltak, mint most.

Azonkívül mind az urak, mind nemesség, mind parasztság nagy szeretetben éltenek; nem vala akkor annyi úr, hogy az kinek az apja kereket falazott is, most a fia megharagudnék, ha úrnak nem hínád. Gyermekkoromban hallottam, hogy egy grófnak Magyarországon megvolt öt-hatszáz jobbágya, s azt tartották grófnak, mert Erdélyben, az mint odafel íram, több gróf nem vala gyermekkoromban gróf Csáki Lászlónál. Erdélyben úrnak azt tartották, az kinek háromszáz, jó fő embernek, az kinek száz

házbágy vagy ad minimum hetven vagy hatvan; most némelyek, az kik az úri titulust könnyen felveszik, s ha valaki fel nem adja, megharagusznak, két-három jobbágya alig vagyon, az egyik bíró, az másik kolcsár, az harmadik szabados, annyival adós az ilyen úr uram, ha meg akarnák venni rajta, bizony az dolmánya sem maradna meg. Az mint más munkámban is leírtam, régen az tizenkét tanácsúr, gróf és nagyságos urakon kívül többnek úr nem vala neve, úgy azoknak gyermekin kívül úrfi, kisasszony; sem annyi az asszony nem vala ezeknek az feleségeken kívül, az mely urakot odafel leírék, hanem ha annál nagyobb fő ember volt is, csak úgy mondták: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed, mint vagyon, asszonyom; gyermekeknek pedig kisuram, kisasszonyom vagy Zsófi asszony, Margit asszony. Tanácsúr uram is érte meg az tekintetes, nemzetes titulussal, noha bizony látom, hogy az ifiú Rákóczi György fejedelem idejében az tanácsuraknak rendszerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes, nagyságos titulussal. De most nézd meg, ha egy alábbvaló fő embernek is úgy nem íród: az tekintetes úrnak vagy az legalábbvaló bárónak: az méltóságos báró úrnak, megharagusznak érette; holott régen az egy fejedelmen kívül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt. Régen az tanácsurakon és nagyságos urakon kívül azért haragusznak vala meg, ha úrnak mondják vala; ma nézd meg, egy elévaló városi ember is, ha úrnak nem monddod, felhúzza az orrát. Nem híják vala akkor az emberek egymást az úr, az úr, az asszony, az asszony, úgyhogy már majd az testvératyafiak is szégyenlik egymást atyafiának híni, hanem az úr s az asszony, az úrfi, az kisasszony. Abban az időben, ha annál távulvalóbb atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltak, úgy hitták egymást: öcsém, bátyám, sógor, koma; sőt az ki atyafi sem volt, mégis azokat is atyafinak hittak sokat; akik atyafiak nem voltak pedig: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed. Sőt olyan szeretet volt, az mint odafel leírák, hogy

az atyafiak elmentek egymáshoz, egy-két hétig elültenek egymásnál, mégis mikor elbúcsúztak, kivált az asszonyok, egymástól úgy búcsúztanak el sírva: Jaj, édes nénemasszony, édes öcsémasszony, megbocsásson kegyelmed, még nem is beszélgetheténk egymással. Ha valamely újságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe, mikor újság volt csak egy lúdtojás is vagy egy császár madara, tizenöt mélyföldnre elküldötte egyik az másiknak.

Farsangban penig, kivált az székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: *most az emberség megindult, és az embertelenséget felkeresi, s ahol feltanálja, emberségre tanítja.* És mivel minden időben vagyon rossz ember, ha rossz emberre tanáltak valahol, avval nem gondoltak, vagy akart, vagy nem, jól kellett főzetni, másként az övéből az atyafiak bizony jól főzettek, vagy akart, vagy sem, de az gazdának csak jókedvinek kellett lenni. Ezenkívül tízen, tizenketten az atyafiak és nemesek egy szánban beültenek, zekében, harisnyában öltöztenek, az szán előtt hat ökör volt, közöttük két-három cseber bor, s úgy ittak, s úgy jártak egymáshoz, csuklyát vontak az nyakokban, botot az kezekben, feles cigány hegedűsök, dudások az szánban, kiáltásokkal, muzsikaszóval, úgy járták az tartományt.

Nem vala inter privatos religionis respectus, az akár katolikus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtanak; sőt az házások között is nem vala respectus religionis, ugyanis Bethlen Gergelynek katolika felesége vala. Apor István katolikus, az felesége kálvinista, Gyulaffi László katolikus, az felesége unitária, Gyerőffi György katolikus, az felesége unitária, Thoroczkai István katolikus, az felesége kálvinista, sőt mikor Bethlen Gergely meghala, az feleségivel együtt temeték el, benn az háznál kálvinista prédikátor, Csepregi prédikála, künn az templomban P. Vizkeleti Zsigmond. Nem

vala az házasok között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szentmise volt, az másikban könyörgés; nézd meg, kérlek, ma az religióért is úgy nézik egymást, mint két ellenség. Az más vallású embernek adjon isten szent lelket, hogy jöhessen az igaz hitre; személyiben miért lehessen ellenségem, nem látom, sőt az igaz katolika anyaszentegyház azt tartja, hogy mi katolikusok az olyanokhoz legyünk szeretettel.

Nem volt akkor annyi superlát, hanem estve jóllakván, az palotában, vagy nagy házban, vagy az micsodás háza volt az gazdának, bevittek egy falka szalmát, azon feleségivel együtt ki-ki egymás végiben virradtig jóízűt aludt.

Éppen nem nagyzották akkor az emberek magokat; úrfiak, elévaló fő és nemes emberek, húsvét másodnapján, azaz vízben vető hétfűn rendre járták az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben, sőt az elévaló embereknél csak magok házoknál is estve az frajok az leányok házában kádakkal hordották fel az vizet, reggel csak könnyen öltöztek, tudva már az jövendőt. Reggel azért az udvariak csebrekkel, kártyákkal reámentek az leányokra, ottan olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vízben. Hasonlóképpen aprószentek napján vesszővel úgy jártak az leányokkal, úgy vesszőzték egymást.

Még az nagy emberek is abban gyönyörködtek, mikor az cselédek vígan voltak, sőt sok nagy ember, az kinek elébbvaló szolgálai voltak, azokkal mindjárt ivutt, meg-részedvén, az hegedűsöket béhítették, s virradatig táncoltanak; az udvariak gyakorta egymást vendégségben hitták, vígan voltak s ittak, mert az urok még gyönyörködött benne, mikor az cselédje vígan volt, csak ne verekedett s ne veszekedett, mert azt el nem szenvedték.

Az levélírásban is semmi ceremóniát nem tartottanak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még azt is kopertába nem csinálod, vagy spanyolviasszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az

régi embernek pedig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészen beírta, alig maradtott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egybenfoglák, az hová titulust írjanak. Mind az országnak, mind az fejedelemnek supplicatiót egy negyedrészt papirosat egybenfoglván, úgy írtanak, sőt láttatott az fejedelemnek olyan supplicatio is, az ki egy árkosnak az nyolcadrészire volt írva, melyben gráciát kértek az fejedelemtől egy jobbágnak második lopásáért, melyre így resolvált volt az fejedelem: *ha egyszeri, grácia, ha kétszeri, akasztófa*. Azt pedig nem fősvénységből cselekedték az régi magyarok, hanem egymáshoz való sinceritásból, mert akkor is megvehettek egy konc papirosat egy sustákon vagy négy poltrán; kevés papiroson is írtanak cordialiter, most az aranyos szélyű cifra papiroson egymást rágják, ezer hazugságokkal egymást lemocskolják, egymásnak hízelkednek. Ha megláthatnád, mennyi mocskos levelet írnak most egymásra Bécsben, én Bécsben lakván, némely részit láttam: akkor bizony elhinnéd, hogy igazat írok. Az akkori időben kevés keleti volt az spanyolviasznak, ostyával, közönséges viasszal, néha csak kenyérbéllel is pecsételtek, senkinek gondolatjában sem ütközött, hogy apprehendálja. Mikor valaki az embereknek az nagyja útra ment, ha felesége, gyermeke nélkül ment, csak paripán ment, ott konyhaszekér nem volt, hanem az vezetéken vagy szolgánál viaszas palack bor, fehér cipő, némelyeknek az tarisznyában ösztövéres szalonna, az mellé fokhagyma, sódor pár- vagy mogyoróhagymával, sült tyúk, sőt némelykor s gyakrabban ezek közül csak az egyik volt; nyárban, mihelyen jó füvet kaptanak, megszállottak, az köpenyeget az fűre, vagy ha szénabuglya volt, az buglya mellé leterítették, s jobb ízűt ettek belőle, mint most esznek sokan az állapotrátaiban. Mert akkor ha csak éléhoztad volna is az állapotráta nevét, azt gondolta volna más, hogy Alparétot emlegeted. Sőt az öreg Haller János nagy úr vala, mégis mikor úton ment, ha tallón volt is, mikor az óra tíz volt, megállott az hintóval és evett. Nem

vala akkor híre az sézának, mert ha eléhoztad volna, hogy séza, azt gondolták volna, hogy oláhuul szólasz, s ez az az *ülj le*; hanem akkor az urak s az embereknek az eleje, mikor sár nem volt, városhelyt gyalog jártanak. Némelynek volt tíz-tizenöt sastollas, forgós szolgálái is utána, azoknak, mint egy disznóverő nagy fa, olyan csomós botok voltak az hónjok alatt; ha penig sár volt, az városon szerszámos paripán jártanak, s úgy kísérték az említett szolgálak gyalog, ha térdig érő sár volt is. Megvolt némely uraknak tíz, sőt némelyiknek húsz asztali szolgálái is; azoknak nagy ezüst s háromnegyedfél ejteles ezüstpohárból adtak asztalnál innyok. Rendszerént háromszor adták bé az bort az asztalhoz az asztali szolgálaknak; elsőbben mikor el akarták szedni az első fogást, másodsor az második fogás után, harmadszor az gyümölcsre, noha, amint feljebb is írák, mikor az uraknak jókedvek érkezett, szintén úgy ivutt egyest velek, mert azok vagy fő vagy jó nemes emberek gyermekei voltak. Némelynek megvolt tíz-tizenegy gyalog inasa is, azonkívül tizenöt-tizenhat étékfogója, némelykor több is, azonkívül némelyeknek trombitási, töröksíposi, hegedűsi, dudási, furulyási, cimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi, vagy az mint hitták, boldondjai. Nem vala abban az időben annyi emberszólás, mint most, hanem az tréfában igen gyönyörködtek asztalnál, azért az hol tréfás, játékos fő vagy nemes embereket tudtanak, azt magokhoz hitták, asztalnál jól tartották, mentől nagyobb tréfát tanáltak fel, abban mulatták magokat. Egyszóval azt írhatom, hogy volt akkor olyan úr vagy úri ember, az kinek volt asztalánál annyi étke s annyi szolgálája, mint most az nagy gőg mellett tizenkét, tizenhárom s tizennégy úrnak is vagyon; hát ha még láttad volna sokaknak az fizetett sok hajdúit, sereg németeit, az kiknek magok strázsát magoknak állottak; nem valának ezek *cságos, csígos, nagyságos* uramék mindnyájon, hanem *uram, kegyelmed*. Vajon ma hány gróftól, hány bárótól telnék ki az az pompa? Mert némelyike mikor egyik jószágából az másikba ment, nyolc, kilenc, sőt tíz társze-

kerei is mentenek el előtte, az kiken az egyetmását és az apparátusát vitték; azok mellett az magok fizetett hajdúi, németjei voltak az késérők, azokkívvül magok mellett volt egy pohárszékkocsi, az kin az pohárszék egyetmás járt, más konyhakocsi vagy társzekér, az kiben az konyhára való eszköz, tálok, tángyérok, nagy konyhára való rézkondérok, hat-, hét-, nyolcejteles ónpalackok, pince-tokok.

Mikor az fejedelem udvarlására mentek is, szerszámos paripákon mentenek, senki nem ment hintón; az tanácsurak az várnak belső piacára mentenek, az kik pedig tanácsurak nem voltak, az vár kapuja előtt szállott le lováról; akkor az lovász kápával béterítette az nyeret.

Nosza sok titulus, most melyik győzné el ezt az vitulust?

HETEDIK CIKKELY

Micsoda szekereken jártak magok régen az erdélyiek

Az urak lovai akármi szőrűek voltak, de ha az lovok farkai fejérek voltak, azt berzsennyel szépen veresen megfestették, gyakrabban azt, mikor az istállóban voltak, felkötötték, mint most némelyek az hajokot, zacskóban tartották; mikor az úr valahová ment, kivált paripán, azt kioldozták, hogy az ló farka szép fodrosan álljon.

Mikor pedig útra indultanak feleségestül, az böcsületes nemességnek állapotjához képest kis bőrös kocsija volt; mikor közel ment, két lovon járt, mikor távulabb ment, négy lovat fogatott be. Az kocsi vagy csak bakon lógós volt, vagy csak az tengelyre csinált volt; akkor az hintó igen ritka volt, hanem az közönséges fő embereknek nagy bőrös kocsijok volt, az hátulja mindenkor lógós, némelyiknek az elei is szintén olyan volt, mint az hintónak az dereka, csak fedele nem volt, egyéb minden alkalmatossága az egy fedelin kívül; az mint az hol ide alább az fedeles hintót leírom, tudd meg, hogy éppen olyan volt az bőrös kocsi is.

Az hintók mind bőrös magyar hintók voltak, híre-he-lye sem volt az német hintónak. Vesselényi Pál uram ajándékozott volt Apaffi Mihály öreg fejedelemnek egy német hintót, jut eszemben, hogy Szebenben gyermeke-kül úgy jártunk nézni, mintha csudalátni mentünk volna, elmenvén az híre, hogy az fejedelemnek német hintaja vagyon. Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az drágább is volt, az második orsós. Az mely uraknak kétféle hintaja volt (de az ritka volt), az kétfelé eresztősön járt az úr, az orsóson az asszony. Ezek is sok-félék voltak, mert némelyiknek az fedő bőrök jobbak voltak, úgy hasonlóképpen az belső borítékja is különb-féle volt; mert némelyeknek az belső borítékja volt virá-gokra cifrázott szattyánbőröböl, némelyeknek gordovány-ból, némelyeknek karmazsinból, némelyeknek jóféle posztóból; az fejedelemnek bársonyból (az fejedelem hintájának az orsói is aranyasok voltak); kül meg volt verve nagyobb részint apró szegekkel, mint az német hintón is vagyon, közben-közben rézszeeggel, belől is, az hol illett. Az mint az fedelit az orsóhoz csinálták, vagy az kétfelé eresztősnek az karfáihoz, ott fenn körös-környül lefüggő selyemrojt volt, azt rézszeeggel verték le; az orsós hintónak pedig benn az közepin egy koronaforma lefüg-gő selyemrojt volt, az közepit cifrán veres és fejér szeeggel megverték. Az kétfelé eresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátrabocsátották, s kivált tavasszal, mikor szép híves idő volt, kétfelé eresztették, úgy ültek benne, mintha fedele sem lett volna; azokat az fákot is olyan borítékkal borították, mint az hintó belső részit, szegekkel meg volt verve, és ugyanolyan rojtos selyemmel prémezett, mint az többi része. Az mint az hátulsó ülés volt, az hintó derekában kívül láda volt, úgy az első résziben is, de azt sem kívül, sem belől meg nem ismerted volna, csak azt tudtad volna, hogy csak az egy hintónak ülésinek első-hátulsó dereka; az ülés helyiben mit tettek, majd meglá-tod. Azonkívül az hol felültenek az hintóban, ott tágas

hely volt, azt ablaknak hitták, egy ember nagy tágason elülhetett benne, annak befedő, kül fekete bőrből való borítékja, azon belől volt olyan matériából töltött fedél, mint az hintó belső része, az meg volt tűzve, annak az végén körös-környül rojt volt; az az ablak takarója könyöklőfán függött, de az is, mint az hintó, olyan bőrrrel bé volt csinálva, apró réz- s fejr szegekkel megverve, selyemrojtos prémmel megprémezve; azon fán volt két lyuk, az lyukon felül vagy két rézgomb vagy két acélgomb, az melyeket az ablak fája lyuka felé szegeztek, hogy az lyuk ne lássék. Az hintó derekában, az hol az hintóban felültek, kétfelől volt két csap, az kiben, az mint íram, az ablak borítójának gombos két lyukát belé tették, s az tartotta, de az ablak borítója csak egyfelől nyílt ki, mert az más fele hosszú vassal az hintó derekához volt kapcsolva. Az felülőhelyen két széles bőrön függő erős fa volt, de alól is bőr volt rajta, az is, az hol az bőrt az fához szorították, szeggel meg volt verve. Ugyan az hintó derekában az ablaktartó vas- vagy acélsaphoz közel volt mintegy arasznyi hosszú és mintegy másfél tenyérnyi széles kerékforma erősen bécsinált fa, az melyet is az hintóval hasonló borítékkal béborítottak, selyemrojtos prémmel megprémezvén és szeggel megvervén; ahhoz tartózkodtanak, mikor az hintóban fel akartanak ülni. Mind az két felülő helynek vagy ablaknak mind az két felében egy-egy kis kilincsen járó, magas, jó hosszú ládácska volt, az két ablakban négy olyan ládácska volt, annak az ajtaja cifrán meg volt verve apró szegekkel. Az hintónak az alsó része ugyan meg volt bérelve és szegekkel verve, de egy része erős cserefába eresztett csak deszka volt, tudniillik az hol azon kívül sem volt szükség. Az ablak mellett az mely cserefában volt azon deszka foglalva, abban kétfelől, mind elől, mind hátul, két-két karika volt, úgyhogy nyolc karika, ketteje általellenben felyül, az más ketteje alól. Az hintó az mely fákon függött, azok cifra fából és festve voltak, cifrázott vasakkal megvasazva, mind elől, mind hátul, azonban vaspléhekkal cifrán ónozva, meg

volt pléhezve az bakja pedig elől-hátul tágas volt. Az orsós hintón hat gomb volt, vagy rézből, vagy vasból az tetején, ketteje elől, ketteje hátul, ketteje az közepin; azok pedig cifrák voltak; az kétfelé eresztősnek pedig az tetején semmi sem volt, hanem ráncos volt, az mint az kávák voltak benne. Az hintónak az alsó részén, az hol az ember lába állott, tártartó és hordozóhely volt az hintó fenekén; az hintónak pedig az fedeliről mindenfelől bőr függött; tiszta időben feltúrték, esős időben leeresztették; azonkívül elől-hátul kétfelől szélyes csatlója volt az hintónak. Láttam igen gyermekkoromban üveges hintót is, de amaz apró üvegből ónban foglalva ajtaja volt, mint az másféle, apró kerék üvegben, ónban foglalt ablak szokott lenni.

Ezt az magyar hintót azért írom le, hogy mégis feledékenységbe ne menjen, az magyar hintó kicsodás volt, mert az olyan erős munka volt, hogy némelyeknek az gyermeke is megérte véle, nem úgy, mint most, hogy az mint veszed az mostani hintót, annyit romlik, hogy gyakrabban többet költesz rája, mint az mint vetted, s mégis öt-hat esztendeig elig éred meg véle. Lássuk azért, kedves olvasóm, az régi magyar hintón mint jártanak az régi magyarok.

NYOLCADIK CIKKELY

Miképpen rakták meg s miképpen jártanak az leírt kocsikon, hintókon az régi magyarok

Legelsőbben egy hintó eleiben akkor is rendszerént hat lovat fogtanak, mert némelykor nyolc lovat is fogtanak; de híre-helye sem volt, hogy bakról hajtsák az lovakot, hanem az kocsis, még az fejedelemnél is, megnyergelte az nyerges lovat, s nyeregből hajtotta az négy lovat. Az kocsis rendszerént szakállós volt, az hámok szélyes bőrből, nagy csatosok voltak, nem olyanformán, mint most; az hámokban rendszerént kötél volt, az kit hámostrángnak híttak, úgy az tartója is az hámnak

kötél volt; az fékek, azok is szélyesek voltak, az szemein alól az lónak nagy szívforma bőr, az ki majd az orráig ért. Az ló-bokrétának híre-helye sem vala, hanem az lovaknak az üstököket szíjúval vagy szironnyal felkötötték; az két középső és első lovak közt egy vastag pálca volt, rövid láncon, pecekkel, azt közpalcának hítták, az féken osztán karika volt, úgy peckelték osztán fel az közpalcát az két-két lóra. Az nagy uraknak pompára veres, zöld szironnyal varrott bagariahámjok volt, azon nagy fejér ónnal megónazott csatok; az kocsis és fellejtár ostorának mind az nyelinek az végin, mind az ostornak harmadányira az nyéltől fogva rojt volt; köntösök, az kitől mint kitölt, olyant viseltenek, hanem az süvegek préme rendszerént róka fark volt. Kivált az közepesse az fő embereknek, mikor útra mentenek télben, az lovak pokrócát kenderből vagy szíjból álló lekötő szíjúval az ló hátára kötötték, s úgy fogták be az lovakot, s úgy mentenek. Már azért mikor útra akart menni valaki, lássuk, mint készült útra.

Legelsőbben is kezdjük el azon fő rendeken, az kik társzekeret nem hordoztak. Minekelőtte tehát megindultak, az hintót így rakták meg: az tálakat tették az hintó fenekin az táltartó helyre (vedd eszedben itt, mint írámlé odafel az magyar hintót), az párnazsákból hátul ülést csináltak, azt, az mint odafel leírámlé, hogy nagy karikák voltak az hátulján is az hintónak, az ülésben letévén az párnazsákokat, az ülésnek az eleit kötéllal békötözék, hogy az párnazsák elé ne csússzon, az párnazsákra szőnyeget terítettek, az kinek egy része kül állott az hintónak hátulján; az hátok megé az maga szép portai tarka, cifra vánkost tették, az mely erősen meg volt töltve; az párnazsák mellé hátul még valami apróságokat raktanak; elől, ha leánya volt az fő embernek, az ült, s annak az párnazsákját tették, arra is szőnyeget, az kinek egy része az hintó elein kifüggött, úgyszintén portai vánkost is tettek, azt is elől az karikához kötéllal úgy megkötvén, mint hátul. És mivel abban az időben szokás vala, hogy útra egy fazék

káposztát főzzenek, s valami sültet vittenek, s kivált nyárban, mihelyen jó füvet találtak, ettenek, az első ülésben való párnazsák alatt rendszerént az frajok pokrócok volt, azon hátul az fazék káposzta. Sültet, fejer cipót hordoztak, palackban vagy pincetokban bort, mert hogy mindennütt jó bort nem kaphattanak, bort és fejer cipót mindenkor hordoztanak magokkal.

Az magyar hintónak az hátulsó bakjára nagy öreg, fekete bőrrrel borított, ónos szegekkel cífrán megvert ládát tettek, abban, kivált ha pompás vendégségre vagy lakadalomban mentenek, úr, asszony köntöseit, szoknyáját s egyéb portékáit mind bérakták, mégis az bőrládán felyül sok egyetmás elférhetett. Elöl volt az fejer ruhás láda az bakon, de az két bakot gyakorta úgy megrakták, hogy az hintóból sem hátra, sem elöl az kocsist nem látták. Az hátulsó ülésben az úr s az asszony ültenek; ha olyan három-négy esztendőös gyermekek volt, azt közbenvették, ha penig nagyobb volt, kivált leány, az az öreg-asszonnal az első ülésben ült; némelykor hárman is ültek elöl. Az frajok az ablakokban ültenek, néha négy személy is szorult az két ablakban. Az csatlón hátul az úr felől állott az csatlós, másfelől, az asszony felől az inas, annak az nyakában volt az úr mosdó, aranyas csészéje, az orcatörülővel, fésűvel együtt bőrtokban lóding módra; azok az orsós hintónak fél kézzel az orsóját tartották, az kétfelé eresztősnek az karfáját, az melyekkel nem az hintó felé, hanem az lovok felé állottak arccal; az hol dőlő volt, leszállottak, s az hintót tartották. Ha az egynél több inas volt, kettő vagy három, azok az bakon kerestének magoknak helyt. Az hintó derekában, az ló felől való ládában hordozták az pohárszék-egyetmást, úgymint abroszt, asztalkeszkenyőt, sőtartót s affélét; az hátulsó hasonló ládában volt az asszonnak olyan aprólékos portékája s egyetmása, az melyre ottan-ottan szüksége volt, hogy mindenkor az ládában ne nyúljon. Az ablakban lévő egyik ládácska volt az csatlósé, abban az hintóhoz való pántokat, singszegeket s affélét hordozott; az másik volt

az kocsisoké, abban hordozták az patkolózacskót, lóvakarót s törlőszűrt s affélét. Az másik ablakban az két ládában volt az öregasszony és az frajok egyetmása; azonkívül mindenik frajnál egy-egy kosár volt, kiben különb-különbféle apróság, varróselyem s afféle, az másik kosárban vajjas pogácsa, kalács, töltött tyúki s afféle, mert azok nélkül nem jártak, sőt az hintóban ösztövéres szalonnának, fokhagymának s rendszerént főtt sódornak is meg kellett lenni.

Reggel osztán, mikor megindultanak, mindenkor feles-tökömböztek az hintóban, az frajoknak is adtak az egyszer való felestökömből; az reggeliből, ha valami megmaradott, azt az kocsisnak és fellejtárnak küldötték. Az lovas szolgálk az hintó előtt jártak, az lovász hátul az vezetékparipát vezette; az hegyes tőr mindenkor az paripán volt.

Nem vala akkor annyi nyakban vető kard, mint most, hanem ha annál nagyobb ember vala is, lódingot viselt, azon lefüggő elefántcsontból való kis kerék palack, porozni való puskaporral teli, annak csattanó fedele, kis rézsíjja, az kin az puskapor kijött; az lóding pedig tele volt töltés puskaporral, golyóbis az végin; az lódingnak az takaróját vagy majcon, vagy bagarián lévő csattal bécsatolták; az lódingszíz, az kivel nyakban vetették, meg volt vagy skófiummal vagy ezüst- vagy aranyfonallal varrva, úgy az lóding szorítója is; némelykor majc volt az szíz helyett, az is vagy skófiummal vagy ezüst- vagy aranyfonallal elegyesleg volt szöve; némelykor pedig három-négy rend sinóron függött az lóding, de akkor az sinóron ezüst-aranyas gombforma volt, az kinek mindenik végin nagyon ezüsből ugyanazon gombhoz forrasztott rövid síp volt; némelyike nem volt aranyas, csak tiszta ezüst, annak az közepe lyukas volt, úgy vonták az sinórban. Az lódingnak egyik felin rendszerént volt az puskakolcs acélből megzománcozva, az az lóding alatt rézkarikához vagy ezüstkarikához volt sinórral vagy szíjjal varrva, az is olyan matérián függött, mint az lóding, de az lóding

szíján vagy majcán helye volt, az hová felakasztották, hogy nem fityegett. Ritka volt akkor az ezüst-aranyas kard, senki nem is viselte más, hanem az embereknek az igen nagyja, és azok is rendszerént igen az közönséges kardot viselték. Viseltek ugyan pallost is, de azt rendszerént olyan paripára kötötték, az kin hegyes tőr nem volt; az kardot pedig nem az nyakokban vetették, hanem az derekokhoz kötötték. Az kardszíz volt vagy bagariából vagy selyemmajcból; kinek tiszta ezüst, kinek ezüst-aranyas csatja, az boglári s végin való csat is ezüst volt, kinek pedig csak réz- vagy acélcSATja volt. Az kard szíjához volt függve kötve az nagy szablyatarsoly, az szintén olyanformában volt elkészítve, mint az lóding, megvarrva vagy másképpen elkészítve az borítékja, mert az belső része bőr volt. Némelyek ki gyöngyházzal, ki cifra csonttal kirakott tölcséres karabélyt is viseltenek, de azt az szolga hordozta; annak rendszerént szélyes pantaléra volt vagy majcból vagy bőrből, az csat is mint az kardon, az kitől mint tölt ki.

Az flintának abban az időben híre sem vala; vala ugyan az nagy uraknál, de nem olyanforma agyú, mint az mostani flinta, hanem másféle csúfos, azt serétes puskának hitták. Akkor leghíresebb puska vala az stuc, azután való volt az tersényi puska, az is vont lyukú volt, azután volt az kőszegi pulyhák, ennek nem volt vontja, s rendszerént az hajdúk viseltenek ilyen. Ezek mind kerekeseK voltak, de kivált az stucnak az rántója mellett sneije volt, az kit felnyomván, mihelyt alig nyúltak hozzá, mindjárt szaladott; még az pistoly is rendszerint mind kerekeseK volt. Már az kitől mint tölt ki, vagy egy pár stucot, vagy egy pár tersényi puskát, vagy egy pár pulyhákot hordozott, töltve, felporozva, az hintóban hátul az ülés mellett kétfelől; ettől nem kellett félni, mert ha fel nem tekerték, érc lévén benne, az is távul az gyújtólyukhoz, magára soha az gyújtólyukra nem ment, ha reá nem vonták, soha el nem sült, mint az mostani gyilkos flinták miatt mennyi veszedelem s véletlen halál történik. Ilyen két stuc vala az Báthori

Gábor fejedelem hintájában, mikor Szilasi és Ladányiék Váradon meglődözék, de mivel az istentelen inast az pártosok elcsinálták volt, hogy kösse le az hintóban az stucokot, mikor az fejedelem az stucokhoz kapott volna, kezében nem veheté, mert már le voltak kötve, s úgy vesze el az fejedelem.

Ennek alkalmatosságával, hogy az puskák eléjövének, senki abban az időben vadászni járván, vadhoz nem lőtt seréttel, az kinek serétes puskája volt az urak között, soha vadhoz véle nem lőtt, csak madarakhoz. Az vadhoz akkor stucból, tersényiből, pulyhákból egyes golyóbissal lőnek vala, ha találta, ott maradt, ha nem találta, ritkán ment el sebben, sőt mintegy törvénye vala abban az időben az vadászoknak, hogy ha annál nagyobb fő ember volt is, ha vadhoz lőtt s nem lőtte, vagy vért, vagy szórt elé nem hozott, plága lapockát hordozván magokkal, azt jól megcsapták, vagy fiatal fát vágtanak le alatta. Azért olyan bő vala akkor az vad, hogy bár az falutól nem mentél volna igen messze, mégis elég vadat találtál volna; most pedig miolta az flinta bėjöve, és seréttel kezdetek lőni vadhoz, mivel több vad megyen el sebben, az mely osztán haszontalanul döglik meg, mint az ki úgy esik el, hogy hasznát vegyed, azért szűkült így el az vad. De az agarakban is az régi uraknak nagy gyönyörűségek volt, dicsekedvén egymásnak, kinek mint fogja az agara az szarvast, farkast, őzet, rókát, nyulat; sőt láttam olyan agarat, az ki személye szerint elfogta az hiúzt.

Az mely fő ember pedig hintóval és egy társzekérrel járt vagy kocsival, már annak az hintájában táltartó ritka volt, úgy az hintó derekában elől-hátul apró láda; hanem az mely egyetmást és tálat az egyes hintón járó az leírt helyekben rakatott, azokat itt az társzekérre vagy konyhakocsira rakták; az bakot sem rakták itt olyan bővön meg, hanem az bakon csak az leírt ládák voltanak, benn pedig az hintóban az ülésben az párnazsákok; az frajok mégis, ha az első ülésben el nem fértenek, mindenkor az ablakokban ültenek. Kétfelé eresztős hintaja az köz és

alábbvaló fő rend embernek ritka volt, mert azt tartották, hogy az olyan hintó csak az urakat és nagy fő rend embereket illeti; sőt ha az apróbb rend fő embereknek csak kétfelé eresztős hintaja lett volna, megnevezték volna véle, mint az kit nem illetne. Az fellejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az késefás is; akkor volt az fő rendeknek multságok, mikor azok nyerítettek s visítottak, sőt némelykor, mikor városban bémentenek, valami ismeretlen oláh jobbágyoknak parancsolatok volt, hogy az hintó mellett kancán hol elé menjenek, hol hátra maradjanak, hogy az kancára az ménlovak nyerítsenek, visítsanak. Az mely úrnak, fő rendnek két hintája volt, az kétfelé eresztős az úré volt, az orsós az asszonyé; mikor együtt mentenek valahová, az kétfelé eresztősben az úr ment s az asszony s az gyermekei, az orsósban az öregasszony az frajokkal.

Ezen hintóknak, az mint mind az hintó fedele drágább bőrből, mind az bérlése az hintóknak drágább volt, mint az közönséges hintóknak, úgy az szőnyegek is drágábbak voltak, az portai vánkösök is ezüst, arany és drága selyemmel kötött volt. Noha az ilyennel legalább csak járt egy konyhakocsi és egy társzekér (mert az mint feljebb írák, az nagyja az embereknek, mikor egyik jószágból ment az másikban, az társzekereket jó idein elküldötte): mégis az hintóülésben az párnazsákok voltak, s az bakon az ládák; az bakokat pedig ki-ki tisztességes medvebőrökkel takartatta bé. Az mint feljebb is írák, hogy ez az ország olyan emberséges ország vala, hogy ezen egy pénz nélkül általmehettél volna, az urak és fő emberek mindazonáltal magokkal pincetokokban s nagy ónpalacokban bort hordoztanak, mivel mindenütt az falukon jó bort nem kaptanak; úgy fehér cipót s gyakran köz cipót is. Mikor pedig valamely úr lakadalomban vagy keresztelőben ment, vagy főtisztnek instelláltak, vagy akármi pompára ment, akkor az szekeres lovakra az fent leírt szironyos hámokot rakták, drága szőnyegetek és drága portai vánkösököt az hintóban, az hintó után aranyos

szerszámban öltözött paripát, az kin aranyas hegyes törön kívül aranyas buzogány is volt; ott az nyeregben kápa volt; az hintó előtt pedig hol hat, hol nyolc ezüst-aranyas szerszámban s némelykor köves, gyöngyös szerszámban öltözött úri lovakot vezettek török boncsosokon; ott kengyel s minden ezüst volt. Az lovak, az mint odafel íram, tollasok voltak s bokrétások, az lovakon kin oroszlánbőr, kin tigrisbőr, kin párdubcőr, kin vízilóbőr (deákul hippopotamusnak hívják és az Nílus-vízben termik), azonkívül kin drága marhahajtó, kin drága portai cafrangok, sőt némelyik cafrangok jóféle gyöngyösök is voltak. Ezek előtt az vezetékek előtt az főlovászmester járt tollas forgóson, az lovakot étekfogók vezették, rendszerént azok is forgósok voltak, az lovakon hátul járt az vicelovászmester, az is forgóson, az után az hintó előtt éppen két étekfogó, forgóson, tollason; rendszerént az vezetékek előtt mentenek az étekfogók rendre kettő-kettő, de azoknak is nagyobb része forgós tollas volt, azok előtt az főember-szolgák, mind inkább forgóson, azok előtt az töröksíposok, trombitások, úgy trombitáltak, az mint odafel leíram; ezek előtt ment az főasztalnok, mindenkor nagy sastollason, előtte meg két étekfogó; az főasztalnoknak az kéziben rendszerént vasbuzogány. Ezekben az urakban sem vala gróf, ritka az báró; nosza az mennyin vagyunk grófok és bárók, hányunktól telnék ki az az pompa?

KILENCEDIK CIKKELY

Az régi erdélyiek lakadalmiról és házasságiról

Menjünk már az házasságra és lakadalmára. Mikor valamely ifiú legény meg akart házasodni, elsőbben, mint most is, az leánynak az apját, anyját megjáratták alattomban, hogy van-e kedvek leányokot azon ifiú legénynek adni, vagy nincsen; ha volt kedvek, napot tettek, hogy mely nap menjen az ifiú legény leányt nézni. Az rendelt napra az ifiú legény, mentől tisztességesebben lehetett,

elment, de kivált az úrfiak az odafel leírt cifra lovakon s öltözetben; rendszerént mindenkor vacsorára ment az leánynéző; azt ott jó szívvel látták, asztalnál az legényt és az leányt egymás elleniben ültették szemben; erősen ittak, vacsora után éjfélig s tovább is táncoltanak; az ifiú legénynek az szolgáját is mentől jobb szívvel lehetett, úgy látták. Megvirradván, az leánynéző elbúcsúzván, elment. Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székeleyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűzlátóknak hívtak, azokat is az legény cselédestől jó szívvel látta, megitta, táncoltatta; mikor azok visszatértenek, az legény leánykérőket küldött, ha az leányt odaígérték, még megjelentette, mikor megyen oda kézfogásra; azon az nap elment. Vacsora előtt az leányt ebédlőpalotából kihozták, ott lévén az atyafiaiban is sokan, úgy az leány atyafiaiban is sokan; azután az legény az környülállóknak térdet hajtott, cifrán, kardoson, lódingoson az leányhoz ment, és mintha kézfogással az következendő házasságra kötelezték volna magokat, az legény szép gyengén az kezinek első ujjai végével megütötte az leányasszony keze ujjainak végét. De minekelőtte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is, mikor kérérték, megkérdezte az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahhoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, úgy ígérték oda, vagy úgy vitték ki az kézfogásra. Az kézfogás után az leányt megint bévítették az apja vagy anyja házában, s ott megállott, azután az legény két atyafiától az jegyesgyűrűt béküldötte, azt az leány elvette, akkor az leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyőre, vagy az kitől mint tölt ki, olyan keszkenyőre, mentől tisztességesebb gyűrűt akasztván, az legénynek ugyanazoktól, kik az leány gyűrűit bévítették volt, kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény újólag béküldötte két atyafiait, és az leányt hűtre kikérette; akkor megint az

apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták, rendet állottak. Az asztalon tisztességes szőnyeg volt, az asztal eleiben is az földre szőnyeget terítettek, az pap eléállott, háttal az asztal felé, arccal az nép felé; elément az ifiú legény, az szőnyegre állott, az leányt is elévezette valamelyik asszony atyafia, és az pap ott megesketé őket. Vége lévén az hűtlésnek, az leányt megint bévítették. Az szőnyeg, melyen az mátkások állottanak s megesküdtek, az papé volt, azonkívül mind az legény, mind az leány apja jól megajándékozta. Azonban asztalt terítettek, az étket elhozták, az leányt asztalhoz kihozták, megint az legénnyel szemben ültették, vacsorán vígan laktak, vacsora után éjfélig s tovább is táncoltak.

Reggel felkelvén, az legény, ha nagy ember gyermeke volt, az mátkájának száz aranyat küldött, vagy az kinek mint volt tehetsége, annyit küldött; rendszerént az öregasszonyt és az leány apjának az cselédeinek az eleit megajándékozta; avval az leány apjától, anyjától és az leánytól elbúcsúzott; akkor elment. Az míg penig mátkások voltak, az leány az mátkáját bátyjának hitta, az legény penig az leányt hűgának, úgy is írtanak levelet egymásnak.

Nem akarom elmulatni azt is, hogy noha nem értem, de hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyúktojást főztek, s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni. Elsőbben azt kellett megtudni, híg-e vagy kemény, mert ha az híg tojást kemény gyanánt vagy az keményt híg gyanánt bontotta fel, első szégyen volt, másodsor: mikor megsózta s felkeverte, s valami kifolyt az tojásból, második szégyen volt, harmadszor: mikor ette, úgy keverte fel, hogy mikor az kenyérral mártogatta, semmi róla le ne[m] hullott, és az tyúktojáshoz is annyi kenyeret metélt, hogy megérte vele, s meg is ette az tyúktojást véle, másként harmadik szégyen volt.

Mikor osztán az legény hazament, ha apja, anyja volt, azokkal beszélt, ha szülői nem voltak penig, az atyafia-

ival az dolgot közlötö, az lakadalomnak napot rendel-
tenek; az mely napot az leány apjának megizentenek,
azon napra az leány apja lakadalomhoz készült. Az ifiú
legény, hogy azon napra elérjen, elindult mindenütt az-
előtt az hol mentenek, szállást szereztetett, oda bort,
vágómarhát, szénát, zabot, egyszóval mindent szállítta-
tott, hogy mind jövet s mind menet, mind ebéden s mind
vacsorán, valamíg az leányos házhoz mentenek és onnét
vissza az legény házához, bővön megérjék vele, mert
menet, jövet mindenkor vígan voltak.

Az legény rendszerént az közelebb való atyafiai közül
hívott magának násznagyot, nyoszolyó asszonyt, vőfélyt
és kisnyoszolyóleányt, vagy ha olyan atyafia közel nem
volt, valami nagy urat kért, hogy vállalja fel magára az
násznagyságot, úgy az több említett tisztességekre alkal-
matos személyeket kért. Az legénynek fő úri gazdája volt,
az ki az úton az vicegazdának az szükséges dolgokról
parancsolt; az lakadalom előtt való nap az lakadalmas
házhoz való közelebbik faluban megszállott, ott reggel
felestökömöt ettenek, elküldöttek, hogy mikor készen
lesznek az leányos háznál, tudósítsák az nász népit; mert
az vőlegénnyel feles úr, úrfi, asszony, kisasszony ment,
kivált az atyafiai, de másféle urak, úrfiak stb., azokat az
kísérőket nász népinek hitták. Mikor megizenték, hogy
készen vadnak, egész nász népivel megindultak, két
úrfiat szerszamos lovon, párdúc- vagy tigrisbőrben felöl-
tözvén, daru- vagy kerecsentoll-forgóson elől küldötte-
nek; azokat előlköszöntőknek hitták. Azok elmenvén, az
menyasszony fő gazdáját az násznagy nevelével köszöntöt-
ték, meneteleknek okát megjelentették, az gazda szépen
megköszönte, és viszontag köszöntötte az násznagyot, s
megizente, hogy jó szívvél várja s látja. Akkor az gazda
vagy egy nagy selleg vagy pohár vagy fazék bort az elől-
köszöntőkre köszönt, azt azoknak előbb meg kellett
innya, azután táncot osztottanak nekik, s hármát táncol-
tanak, az tánc után hasonló edény bort köszönt újólag az
gazda az előlköszöntőkre, az kit meg kellett innnyok; és

mivel három-négy alábbvaló fő ember gyermekei ifiak voltak véle, azokat is úgy itatták s táncoltatták. Azután az örömondók visszamentenek, és az násznagynak az követséget megvitték. Addig az hálóhelyig rendszerént az vőlegény szerszámos paripán s tollason jött, hanem az lakadalom napján az násznagy mellé ült az hintóban, az vőfély pedig ugyanazon hintóban elöl ült. Az második hintóban ült az nyoszolyóasszony és kisnyoszolyó, azaz kisasszony. Rendszerént az vőlegény hatlovas hintót is vitt az menyasszony után; lefelől ment az nász népe, azok előtt voltak az töröksíposok, trombitások, dobbal, azok előtt ment az ifiú legény nagy sastollas forgókban és párdúc- vagy tigrisbőrökben felöltözvén, de az nász népe közül is az ifiak mindinkább forgósok voltak, ki párdúcőrben, ki tigrisbőrben, az lovak is nagyobbbrésint aranyas szerszámokban, tigris-, párdúcőrökben voltak. Az nász népe után mentenek az násznagy, vőlegény és vőfély szolgálói, mentől tisztességesebb köntösben, sok volt azok közül is a forgós; azok után mingyárt vitték az násznagy, vőlegény és vőfély vezetőkeit az oda fel írt lóöltözetekben. Az násznagy hintója előtt ment két forgós tollas, párdúc- vagy tigrisbőrben felöltözött ifiú legény; úgy hasonlóképpen az nyoszolyóasszony hintója előtt hasonló két ifiú legény. Mikor osztán az faluhoz közel érkeztenek, az hol az lakadalom volt, az fő gazda az gyűrűt kiküldötte, némelykor az gyűrű helyett két-három aranyat is; avval egy bizonyos célon megállottanak, akkor az vőlegény résziről egynéhány paripát külön állítottanak; úgy az leányos háztól is paripákat hoztanak ki, azokkal rendet állottanak; mikor osztán jelt adtanak, az mely célban az gyűrűvel megállottanak, addig futottak, mert jó távul állottak az gyűrűvel, és az kinek az lova az gyűrűhöz legelsőbben érkezett, azon az lón ülő nyerte el az gyűrűt, s volt dicsőségire s dicséretire is. Azután rendszerént az faluban megszállott az nász népe, ott újólag öltöztenek, onnét az vőlegény ajándékokot küldött az menyasszonynak, mely is állott egész mindenestől elké-

szült új köntösből s asszonyi egész öltözetből. Azonban egy ezüst-, rendszerént aranyas tángyéron vagy tízes aranyból, vagy apró aranyból százig valót vagy többet is, ha akart; azt az vőfély, szerszámos paripán ülven, forgóson, felvitte, az menyasszony vendége előtt az vőlegény nevével az menyasszonynak praesentálta; azt megköszönte az menyasszony nevével az fő gazda. Az fő gazda pedig mindenkor valami nagy úr volt, annak nagy hosszú, aranyos pálcája, annak osztán sok vicegazdái voltak, azoknak mind hosszú, zöld festékkal festett pálcájok, azokról ismerték meg, kik az gazdák. Mikor praesentálta az vőfély az menyasszonynak az ajándékot, hármat táncolt, azután megint az több násznépihez ment.

Az lakadalomnak pedig rendszerént hosszú színt csináltak, s abban volt; ha téiben volt az lakadalom, két-három kül fűtője volt az színnek, hogy meleg legyen, mivel az atyafiakon kívül mind az vőlegény, mind az menyasszony atyafiai kívül sok idegen vendégeket is hívatott mind az leány atyja, mind az vőlegény. Mikor osztán az leányos háznál teljességgel készen voltak, megüzenték az násznagynak, hogy készen vadnak, akkor az mint oda fel leírák, az násznagy az nász népivel, olyan renddel s olyan pompával megindult az lakadalmas ház felé. És ha olyan helyt volt, hogy az leány atyjának az várában álgúik, tarackok vagy szakállasok voltak, az nász népe eleiben erősen lóttének; az nász népe is mindenféle muzsikával, valamennyi kitölt s illett, annyival ment. Mikor osztán az szín vagy palota eleiben érkeztenek, melyben az lakadalom volt, az hintóból leszállottanak, az lovasok pedig az lovokról, akkor az násznagy megvárta az nyoszolyóasszonyt. Legelől azért ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, azután az vőfély, azokat egynéhányan késérték, azután ment az nyoszolyóasszony, utána mingyárt az nyoszolyókisasszony, az násznagy, vőfély és vőlegény; az leány apja vendéginek (azok mind rendet állván) legelsőbben az férfiaknak mind kezeket fogták, azok után az nyoszolyó-

asszony és kisnyoszolyó szintén úgy kezeket fogták; hasonló renddel fogták másodszor kezeket az asszonyoknak és leányoknak. A kézfogás elmúlván, az násznagy eléállott, és az örömatyát és örömanyát (mert az menyasszony szüleit akkor úgy nevezték), egész házát és vendégit válogatott szép bőv szóval köszöntötte és feláldotta, melyre az örömatyák nevivel az fő gazda válogatott szép szókkal megfelelt, és az násznagyot, vőlegényt, vőfélyt és az egész nász népit feláldotta; azután az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az vőlegénynek leányokat, azért hazakérte az vőlegénynek, de azt hosszas bőv szóval; akkor az fő gazda valami tisztességes úri tréfát igyekezett az násznagyon, vőlegényen ejteni, melyet az násznagy is azonképpen igyekezett visszaadni; azután szép hosszas beszéddel az örömatya s -anya képiiben az leányt kiadta, azután az egész nász népivel ebédre marasztotta. Azonban eléjött az vőfély és nyoszolyóasszony és nyoszolyókisasszony, és az menyasszonyt az örömatya vendégei közül elvitte, az vőlegény asszonyvendégei előtt legelől állította, utána mingyárt állott az nyoszolyóasszony, azután pedig az nyoszolyókisasszony; az férfiak között legelől állott az vőlegény vendégi között, azután az násznagy, azután az vőfély; az örömatya résziről legelől állottanak az érdeme-sebbek. Más rendet állván, az vőlegény részire ment egy pohárnok az nagy ezüstös-aranyos korsóval és kendővel, más pedig ment az nagy ezüst és aranyas mosdómedencével; hasonlóképpen az második pohárnok társával ment az örömatya vendégi eleiben, és legelsőbben az leányokat és az asszonyokat megmosdatták. Mert már az asztal azelőtt minden készülettel el volt készítve, ott ezüst sőtartók, estve ezüst gyertyatartók, az kiben az gyertyák égetnek, hamuvevők, azonkívül az szín oldalán feles gyertyatartók voltak, azokban osztán estve mind viaszgyertya égett; de ott is bizony sem kést, sem kalánt nem adtanak, az mint odafel megírák. Az meglévén, az gazdák az vendégeket leültették, külön az vőlegény vendégeit,

külön az örömatyáét; az vőlegény asztalnál fő helyt ült, az vőlegény mellett az menyasszony, de az menyasszony asztalnál egy falatot sem ett, hanem ottan-ottan könyvezett és szemeit törlette; az vőlegény után mingyárt ült az násznagy, azon alól az vőfély, azon alól rendre az érdeme-sebbek; túl pedig az menyasszony után mindjárt az nyoszolyóasszony, azután az kisnyoszolyó-kisasszony, és rendre az több asszonyok. Az örömatya részéről mind az férfiak, mind az asszonyok érdemek szerint ültenek; az fő gazda az asztalnak az közepin ült. Mikor osztán leül-tenek, azután az étket nagy muzsikaszóval béhozták, az mikor elrakták, mindnyájan felállottanak, és az pap az asztalt feláldotta, azután az fő gazda az vendégeket kénál-ni kezdte. Volt pedig az színben két muzsikálószerk magosan felcsinálva, az egyikben muzsikáltak az vőle-gény muzsikási, az másikban az örömatyáé. Volt pedig az színben egynéhány pohárszerk, annak némelyik része volt csak tiszta aranyas, virágos, fedéles, ezüstkupákból, némelyike fejr; ezüstes poharokból, némelyike ezüst-sellegekből, némelyike másféle hólyagos nagy ezüstös, aranyas kupákból, némelyike csupa ezüstpoharokból, ezenkívül az pohárszerken állottanak ezüst-aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdómedencék. Azonkívül volt segesvári viaszas új kupákból küsebb-na-gyobból álló pohárszerk, volt járai fazékból, hólyagos csu-porból, almási csuporból is álló pohárszerk, azokban ál-lottak nagy kád vizek, akikben afféle fazakak, csuprok voltanak, mikor azokból ittanak, az vízből vették ki, s úgy töltettek bort belé. Most utoljára valának ugyan kristály pohárszerkek is, de az 1687. esztendő előtt raktanak egy pohárszerkre afféle durva velencei kristályokat is (az mint odafel leíráim), de csak pompára, senki belőle nem ivutt. Ha olyankor volt az lakadalom, mikor az bor édes-csípős volt, újbort ittanak többire.

Voltam olyan lakadalomban is, az melyben az regnás fejedelem jelen volt, ott már nagyobb volt az pompa, melyet odafel megláthatsz, az hol az fejedelemről írék.

Mikor osztán ideje volt, az bort az fő gazda beadatta az asztalhoz vagy nagy ezüstpohárban vagy veres fazékban, és mivel némely lakadalomban négy-öt fogás étek is megvolt, egy darabig mind úgy ittak rendre egymás után. Az fennálló gazdák az fenn leírt zöld pálcákkal az asztal körül fel s alá jártak, kénálták étellel, itallal az vendéget, ett az vendég, ha kellett, az melyik étetkből szerette, mert ott senkinek nem gazdálkodtanak. Mikor osztán ideje volt, vagy nagy ezüstpohárt vagy veres fazakat békért az fő gazda, azt harmad-, negyedmagával elköszönte az násznagy egészségiért, azt megiván, szintén úgy az vendégek is harmad-, negyedmagokkal megitták; azután mást kért bé az fő gazda, azt az vőlegény s menyasszony egészségiért köszönte el; az is elkerülvén, kért harmadikat bé, az vőfély egészségiért, és mikor mind az nyoszolyóasszonyért, nyoszolyóleányért és az egész vőlegény vendégiért ittanak, és mikor ezek elkerültek, az násznagy, vőlegény és vőfély felköltének, és az örömatya háta megé mentenek, egy ejteles ezüst-, avagy szép viaszas kupát vagy fazakat vittének teli borral, azt az örömatya háta megett elköszönték az fő gazdára, az örömatya és örömanya egészségiért, azt fennállva hárman ott megitták, s avval visszamentenek, s ki-ki helyire ült; azt az fő gazda megint elköszönté, és mikor azt is az egész vendég megitta, az násznagy megint másod-, harmad-, negyedmagával köszönté el, az micsodás edényben szerette, az fő gazda egészségiért; az elkerülvén, megint mást, hasonlóképpen köszönt az örömatya vendégiért. Ezek elkerülvén, az fő gazda egyes pohárt vagy csuport vagy fakupát vagy ezüstpohárt köszönt el különb-különbféle egészségért. Az fennforgó gazdák azonban szorgalmatosan vigyáztanak, van-e még bor az vendég poharában, ha volt, kénálták, hogy: Igyanak, lám, ezek s amazok megitták; amazok is szorgalmatosan vigyáztanak, hogy az bort ki ne adják, ha valakit rajtakaptanak, az bort visszaadatták s megittatták.

De nehogy csak az urak lakjanak jól, az szolgálknak is gazdájok volt; az eleit külön más helyen leültették, az mint írá, azoknak is külön gazdájok volt, az kik jól tartották, az alábbvaló cselédeket pedig számba vették, kinek hány cseléde vagyon, azoknak is külön prebendaosztó gazdájok volt. Számban vévén az vendégeknak minden alsóbb rend szolgálit, ugyan az vendégeknak bizonyos szolgálit mentenek az prebendaosztó gazdához, és annak számban adták, hogy az ő uroknak az szállásán hány prebendás szolgálit vadnak s hány lova az ő urának; az prebendaosztó gazda azon szolgálknak cédulát adott, azt vitték az prebendaosztóhoz, azok annyi prebendát adtanak, az mennyi az cédulában írva volt; még az kocsisoknak s lovászoknak is bort adtanak, úgy adtak szénát s abrakot is; de az prebendát bővön adták, sőt némely úr szállására egész hordó bort vontanak, némelyeknek átalaggal, az kinek mint voltanak cselédi, és úgy az cseléd is az szálláson vígan volt.

Hogy azért az község is étlen ne maradjon, az ökröt egészen megsütötték, megsülvén, abban egy farka kést ütöttek, az szarvát megaranyozták, az bor csatornán kádakban folyt, egy farka kenyér tekenyőkben ott állott, ott az kinek kellett, ivott, evett, vígan volt, senki nem tilalmazta.

Mikor osztán asztalnál mind az vőlegény, mind az örömatya s -anya vendégi jóllaktanak, és az gyümölcsset elszedték (az gyümölcs pedig volt mind ezüst- s nagyobbara aranyas csészékben; ott még láttál volna mindenféle liktáriumokat, portai s velencei nádmézből csinált confectioneket, de az étkek között is nagy aranyas pástétumokat is láttál volna), asztaltól felköltének, az asztalokat az palotából vagy színből kihordották, az fő gazda szép ceremóniákkal, térdhajtásokkal táncot kezdett osztani. Az első táncot járták az násznagy az nyoszolyóasszonnyal, az vőlegény az menyasszonnyal, az vőfély az nyoszolyókisasszonnyal. Mikor ezek hármat táncoltanak volna, az második tánc volt az örömatya tánca, az ki táncolt az

örömanývával, utána, ha több gyermekei voltak, még két pár gyermekei, ha azok nem voltak, az közelébb való két pár atyafiai; azután rendre táncoltanak. Következett azután az *lengyel* változó, némelykor az *egeres* és *süveges táncok*, azokat követte az *lapockás tánc*, az lapockás tánc után volt még két-három tánc. De azonban az menyasszonyt egy külön házban bévítették, ott újonnan tiszta fehér köntösben felöltöztették, vagy ha azelőtt fehér köntösben volt, rendszerént zöldben, noha más színben is láttam (mert vedd eszedben, mikor az menyasszonyt kihozták, és az vőfély az ajándékokot bémutatta, más köntösben volt, mikor asztalhoz kihozták, más rendbéli köntösben hozták ki, mikor elkapták, harmadik rendbéli köntösben öltöztették fel, és így az menyasszony lakadalma napján három rendbéli különb-különbféle öltözetben volt), az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leeresztették, fényes keskeny pántlikával közben felcifrázván, de azt is hosszan lebocsátván. Azelőtt jóféle gyöngyös, köves korona-koszorú volt az fejiben, de most virágból kötött koszorút tettenek az fejiben, és úgy felöltöztetvén, újólag az palotára vagy színben kihozták. Kihozván, az hegedűsök csakhamar vonni kezdték az *menyasszony táncát*; mikor azt elkezdették vonni, az menyasszonyt osztották az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülvén véle, kezét fogva odavitte, az hol az menyasszony apja, anyja, atyafiai állottanak, azoktól elbúcsúztatta.

Sokszor úgy is usuáltatott, nem akkor búcsúztatta el az násznagy az menyasszonyt, hanem harmadnapján, mikor az egész nász népe el akart indulni (vedd eszedben itt azt is, hogy az menyasszony lakadalma első napján semmit sem táncolt, elment ugyan, az kinek osztatott, de csak sétált). Mikor pedig az násznagy búcsúztatta az lakadalmom napján az apjától, anyjától az menyasszonyt, az menyasszony akkor az apja s az anyja előtt térdre esett, és legelsőbben az apja és azután az anyja lábaihoz borult, és az násznagy az apjától és anyjától elbúcsúztatta, meg-

köszöntetvén véle az többi között, hogy atyai- s anyaikepen felnevelték, s gondját viselték, s most is tisztességesen férjnek adták; avval az menyasszony apjának, anyjának kezeit s némelykor lábait is megcsókolta, az apja s az anyja is az leányokat megcsókolták. Azután az násznagy az menyasszonyt az vőfély kezire adta, az vőfély egyet került véle, azonban eleiben állottak rendszerint hat forgós ifiú legények, kinek-kinek egy nagy égő szövétnek az keziben, azok az vőfély előtt, de az vőfély után is egynehány pár táncolt, az vőfély után pedig mindjárt volt az nyoszolyóasszony, az kisnyoszolyókisasszony kezit fogván, még három pár táncot jártanak. Mikor az harmadik táncot járták volna, jel adatván, az szövétnekes ifiak az ajtó felé kezdettenek nagy hamarsággal, csaknem futva menni, az vőfély az menyasszonyt utánok vezette, az vőfély s menyasszony után kísérve mentenek az nyoszolyóasszony, kezit fogván az nyoszolyókisasszonynak, az menyasszonyt az vőlegény hálózataiba bevitték, s az vőlegénynek az vőfély presentálta, feláldván őket szép áldásokkal, azután az vőfély az kardját kivonta, és karddal az menyasszony fejéről az koszorút lemetszette, és az kardja markolatjáig lebocsátotta, mezítelen levén az kard (az azért volt, hogy emlékezzék meg az menyasszony, hogy mivel szüzességinek jegyét, az koszorút karddal veszik le, úgy viselje magát az szent házasságban, hogyha azt megmocskolja, kard lészen az fején), azután az vőfély jó éjszakát vett az új házasoktól, és az nyoszolyókisasszonynak kezit fogván, mezítelen karddal, az koszorú az kardban lévén és az szvendékhordozók előttte menvén, az lakadalmas helyre visszament. Az nyoszolyóasszony az menyasszonyt levetkeztette, az vőfély pedig az nyoszolyókisasszonnyal hármát-négyet fordult, azután az kardból az koszorút az földre vetette, és azt négygé vágta, jelentvén, hogy már vége vagy az menyasszony leányságának; azután egymástól jó éjszakát vettenek. De mind az leánykapás, mind az álomra menés rendszerént hajnal felé volt; ha pedig álgú, tarack vagy szakállas volt, mikor

az menyasszonyt kapták az vőlegényhez, erősen lótte-
nek.

Megvirradván pedig, mikor gondolta az nyoszolyó-
asszony, hogy az új házasok felköltek, bément, az új me-
nyecskét felöltöztette abban az öltözetben, az melyeket
odafel írék, hogy az vőlegény küldett ajándékban, az fejét
pedig pártával és igen szép orientális gyöngyökből köves
főkötőben csinálták bé. Az régi magyarok az új asszonyt
azért nevezték menyecskének, hogy az jó feleség olyan,
mint egy kis meny vagy menyecske, az minthogy az go-
nosz asszony bizony igen nagy pokol és gyehenna. Felöl-
töztetvén, legelsőbben az férjinek megmutatta, azután az
apjához és anyjához bévitte, akkor az új asszony szüléi-
nek kezit megcsókolta. Minekelőtte pedig felköltenek, az
muzsikások az vőlegénynek és menyasszonynak, nász-
nagynak, vőfélynak, nyoszolyóasszonynak, kisnyoszolyó-
nak, másoknak is, az hová érkeztek, hajnalnótát von-
tanak.

Mármost, másodnapján nem nevezték tovább vőle-
génynek és menyasszonynak őket, hanem újházasoknak,
úgy is ittanak egészségekért; az násznagy, vőfély, nyoszolyó-
asszony, kisnyoszolyó nevek megmaradtanak mind-
addig, az míg az új menyecskét hazavitték az férfi há-
zához, és ott is, az míg az lakadalom egészen véghez-
ment.

Ha katolika volt az új asszony, azt másodnapján bé-
avatták. Azon az napon pedig jó reggel az vőfély lóra ült,
házról házra eljárta az vendégeket, úgy marasztotta meg
arra az napra ebédre; az táncot is aznap nem az gazda,
hanem az vőfély osztotta; az vőfély aztán, akkor gazda
lévén, készítette az felestökömöt és az mézes bort, akit
csókos pohárnak híttak. Azonban pedig míg az feles-
tököm készült, már azelőtt az palota vagy szín előtt egy
meghántott (némelykor kettőt is toldottanak essze) fe-
nyőfa fel volt állítva, annak az tetején fúrás volt, és az
fúráson fa általtéve, az kin az ki felhágthatott reá, odafel
megnyugdú; az hántott fenyőfát pedig faggyúval, hájjal

erősen megkenték, az fa tetején volt két, három, négy arany, és négy-öt sing posztó s egy palack bor; arra hogy felhághassanak, sokan próbálták, az urak azért avval mulatták magokat, az mint az felhágást próbálták, de az sok közül csak találtatott, az ki felhágott, ott osztán az említett keresztfán megnyugodt, az bort az palackból megitta, és az arany és posztó övé volt. Elkészülvén az felestököm, az vőfély mint gazda az vendégeket leültette, s maga is leült; legelsőbben elhozatta melegen az mézes bort (ott ültenek az újházások is), abból rendre ittanak, s mikor ittanak, osztán az ital után az férfiak és asszonyok egymást csókolgatták; azután az vőfély elhozatta az étket, és vígan felestökömöztek; de az felestököm igen sokáig nem tartott, felköltének, és az míg az ebéd elkészült, táncoltanak; az ebéd volt estvefelé.

Az ebéd előtt mintegy órával az asszonyok elmentenek; és az mikor az ebéd kész volt, akkor már az násznagy volt az gazda és az nyoszolyóasszony az gazdasszony, az asszonyok megint eljöttek, és az vendég, az mint leírám, rendre mosdódván, leültenek, az étket elhozták. Az nyoszolyóasszony akkor annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt, azokat *nyoszolyóasszony bélesinek* hitták, de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára; azt pedig így készítette: úgy sütötték, mint az jóféle bélest, szintén olyan tésztából, de belől, az hová rizkását, őz máját vagy mézes szilvát etc. szoktanak tenni az jóféle bélesben, abban az bélesben egy-egy tenyérnyi vagdalt ruhákat raktanak, és keresztül-kosul sűrűn rézvesszőket raktanak, felyül tésztával béborították, és többivel együtt úgy sütötték, s úgy vitték az asztalhoz. Az mely vőfély tanulatlan volt, nekiesett az késivel, hogy felbontsa, sem mire nem mehetett, gyalázatban maradott, az expertus tanolt vőfély elsőbben az villájával megnyomogatta felyül, s beszúrogatta, mingyárt esziben vette, hogy micsodás béles, osztán szépen az villájával tángyérre kisedte az rézvesszőket, azután mind az darab ruhákat belőle ugyanazon tángyérre, az nyoszolyóasszonynak gazdálko-

dott véle, az többi részit tepsiástól kiadta. Olyankor az nyoszolyóasszony neheztelt, hogy kitanálták mesterségit, az vőfélyt pedig mindnyájan megdicsérték. Mindenik nap pedig kalács elég volt, az gazdasszonyok megkérdezték mindenkor, hogy ettenek-e az kalácsban, ha mondták: jól ettenek, azon örvendeztenek, ha pedig mondták, hogy nem ettenek, azon megsomorodtanak; de még az házi gazdasszonyok is megharagudtak, ha az kalácsból az vendég nem evett. Lakodalomban pedig nagy úri asszony volt az fő gazdasszony, más fő asszonyok az vicegazdasszonyok voltak. Nem vala akkor vajas éték, hanem igaz szalonnás magyar étkek valának; mert mikor az német Erdélyben bėjöve, az mely magyar németnél ebéden volt, rendszerént elcsapta az német éték az hasát, úgy, hogy alig tudta megállítani; azért is az kin szorulás vagy kólíka volt, német asztalhoz mentenek és vajas étket ettenek, és megindult az hasok, az mint hogy én magam is egynehány magyart esmértem, az ki azt cselekedte. Ha akkor tekenyősbékát ettél volna, más egy pohár bort sem ivutt volna veled; ha az mostani világ szerént mondtad volna: *silgrod*, elcsudálkozott volna, micsoda szíjdrótot emlegetsz. Akkor azért vígan lakván és iván, asztaltól felkeltenek, azután éjfélkorig s még tovább is táncoltanak. Tudom, hogy csak egy lakadalomban, az melyben az regnás fejedelem jelen vala, csak az kárpit, az kit az asztal felé csináltak vala, ötszáz oroslányos talléros vala, úgy hozták vala Konstancinápolyból.

Mikor harmadnapján az új házasok az szüléi házától el akartanak menni (már azelőtt két kancellista deákkal vagy két nemes emberrel valami parafernumot adtak, legkisebbig felíratván, szekerre rakatták), akkor az menyecske anyja az násznagynak, nyoszolyóasszonynak, vőfélynek, nyoszolyókisasszonynak ajándékot küldött, úgy az nász népe közül az elévalóinak egynehány arany-, ezüstskófiummal, selyemmel varrott keszkenyőköket, az násznagynak selyemmel szőtt, fejér selyemmel szépen megvarrott, szélyes fehér csipkével ujjait megcifrázott

inget is küldött. Az leány apja pedig, elmenvén az nász népe, akkor harmadnapon az gazdákat vendéglette meg, tudniillik az lakadalomban valókat, s azokat mind megajándékozta, köntösnek való angliai posztóval, arannyal, tallérral, nyusztal, paripával, kit-kit az maga hivatalja s szolgálatjához képest. Vedd eszedben, kedves olvasóm, hogy én itt, az mennyiben eszedben jutott, az nagy lakadalmakat írárok le, de ebből eszedben veheted az alábbvaló lakadalmakat is, mert azoknak is csak az volt az fundamentuma, ha az pompa szintén úgy ki nem tölt is.

Hazavivén az új feleséget az új házasember, ott is harmadnapig vígan voltanak, táncoltak; akkor harmadnapon az vendégek elmentenek, az újházások úgy éltenek, az mint lehetett, ritkán igen jól csendesesen élt, talán többet heregve, morogva, kocódva, hogy több víg napok sem volt talám az lakadalmok napjánál azok közül is, az kik ilyen pompával házasodtak; az kik még meg nem holtak, élnek ma is, az kik pedig megholtak, azoknak az temetésit is majd meglássuk.

Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez; szintén úgy, mint az lakadalomban, gazdák voltak, noha az közel sem ment olyan pompával véghez, mint az lakadalom.

Emlékezetes lakadalomról való toldalék, az mely volt Gyalu várában az 1702-dik esztendőben

Sok pompás emlékezetes lakadalomban voltam, melyeket ha mind le akarnék írni, konc papírosak kívántatnának. Én időmben történék egy híres fejedelmi lakadalom Gyalu várában, mikor az néhai jó emlékezetű erdélyi gubernátor, gróf Bánffy György, kedves házasársával, gróf Bethlen Klárával férjnek adák kedves leányokat, gróf Bánffy Annát, gróf borosjenei Székely Ádámnak, melyet az ilyen raritásokban gyönyörködő maradváinknak rövidesden így írok le.

Ezen lakadalomban násznagy volt gróf Apor István, ki is meggyszín bársonydolmányban, mentében volt, dolománján, mentéjén köves gombok voltak, mentéje egészen nyusztháttal bérelve, kit is ezer öreg talléron hozatott volt éppen Muszkaországból. Nyoszolyóasszony volt amaz áldott jó asszony, Haller Györgyné Kornis Anna, mert az szegény Apor Istvánné Farkas Zsuzsánna öreg, beteges volt. Kolosvárról indult meg az nász népe; míg penig Gyaluban érkeztenek volna, addig az említett gubernátor, gróf Bánffi György, hét drága szerszámokkal felöltöztetett vezeték paripákat vitetvén maga előtt, fényes kísérsereggel, az erdélyi akkori generális commendants, gróf Rabutin eleiben ment, minthogy az akkori Leopoldus császár az lakadalomra invitatus lévén, maga képiiben gróf Rabutint praeficiálta; úgy is excipiálta az gubernátor, mint magát az császárt, de az felesége, noha ott volt, nem repraesentálta az császárné személyét, csak úgy ült asztalnál, mint erdélyi generális commendants felesége. Hosszú szín volt az gyalui vár előtt csinálva, úgy, hogy az Majestás helyén kívül ötven asztal volt benne elkészítve; az szín belől mindenütt bé volt vonva dívánszönyegekkel, az szín felső felin, napkelet felől, külön volt csinálva az Majestás helye, három fok grádicson kellett oda felmenni, az az hely mint háromölnyi hosszára, megannyi szélességire alatt egészen az padimentumot s az grádicsokat testszín sálya posztóval vonták bé, egy asztal volt benne, az skófiummal szótt portai szőnyeggel bé volt terítve, székek is szintén úgy külön csinálva, s bársonnyal megborítva, felyül az mint az asztal volt, veres bársonnyal volt bévonva, körös-körül fél singnyire az bársony lefüggött, széles aranyas csipkét varrván reája. Gróf Rabutin elérkezvén, az mely három portha triumphalis volt az hosszú szín előtt, ott leszállván az hintóból, az kalap mindenkor az fejiben lévén, nagy pompával az színen belől való Majestás helyére sok ágyúlövés között fölment, és ott az székben leült egyedül; az felesége alatt maradott az többi úri asszonyokkal együtt. Az

nász népe azután érkezett el, felmentenek elsőbben az násznagy az nyoszolyóasszonnyal, vőlegénnyel, vőfélyvel, nyoszolyókisasszonnyal, mindenütt nagy reverentiát tévén, felmentenek az Majestáshoz, ott állván az első grádics véginél gróf Bethlen Miklós, ott fél térdre állván, az násznagy az véle valókkal köszöntötte az császárt deákul, Rabutin ott ülven az Majestás székiben, az kalap feltéve akkor is az fejében; gróf Bethlen Miklós felelt az köszöntésre. Onnant felkelvén, az mint fél térden állottanak, ismét az földig magokat meghajtván, háttal kellett visszajönniek mind az szín középiig, úgy, hogy az császárképivel szemben estenek, ott legelsőbben is az násznagy s az véle valók az gubernátornak kezit fogták s köszöntötték, onnan mentek, az hol Rabutin né állott, s neki is kezit fogták s köszöntötték, onnan mentek az gubernátornéhoz, annak is külön kezit fogták s köszöntötték. Ezek meglévén, úgy osztán az több vendégeknek, elsőbben az uraknak, azután az asszonyoknak, leányoknak kezeiket fogták, az szokás szerint az leányt kikérték.

Az meglévén, legelsőbben az császár-képe asztalára ezüst-aranyas szélyű tálakban felvitték az étket, gróf Pekri Lőrinc lévén az asztalnokja, innyaadója gróf Bethlen Sámuel; egyedül ült az Majestás asztalánál Rabutin, mint az császár, mindenkor az kalap fenn lévén az fejiben. Mikor az császár-képe enni kezdett, akkor ültenek az ötven asztalhoz az vendégek. Az havasalföldi vajda követje is ott lévén, legelőül ült az magyarok között.

Nagy csendesség volt asztalnál is, az színben is, csak suttogva beszéltek egymásnak, az császár-képe praesentiajára nézve, az míg megittasodtanak, de azután elég zajgás volt és kiáltozás; eléggé csitolták, hallgassanak, mert az császár-képe itt vagyon, semmi haszna nem volt, kivált az fenn udvarló szolgák megrészegülvén, egybe szidták az császárt. Az császár-képe Rabutin csak hallgatott, egyedül ett, és mikor más éték kellett, akkor intett, s elvitték előle, s mást hoztak, úgyszintén mikor innya akart, akkor is intett. Egészlen hajnalig, míg az vendégség

és tánc tartott, ott kellett ülni egyedül, az mint maga másnap megvallotta, nagy poenitentiául. Hosszan az színbén végig tíz rendbéli pohárszék volt, az legfelső az császár számára volt, azon sokféle ivóedények voltak, nemcsak urakhoz, hanem fejedelmekhez, királyokhoz illendők, némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva, csuda formára tengeri gyöngyházból, csigából csináltattak, s többek az félek, az melyet úgy leírni, az mint voltak, lehetetlen. Azonkívül volt kilenc pohárszék; az egyiken mind csak aranyas virágos kupák voltak fedelestől; az másodikon mind csak ezüst-aranyas csészék; az harmadikon ezüst, de kívül-belül aranyas pohárok; az negyediken ezüst-aranyas kannák; az ötödiken tiszta fehér ezüst-sellegek, egy-egy vedresek, hogy mikor telitöltötték borral, s béadták nyolc vendégnek, két legény fogta, s úgy tette bé asztalhoz; az hatodikban ugyan fehér ezüstpohárok négy-, két- s egyejelesek; az hetedikben gömbölyegforma egy-egy ejteles egyfertályos, fél-fél ejteles ezüst-, csupa aranyas pohárok; a nyolcadik és kilencedik pohárszékek különb-különbféle fedeles, lábás, lábatlan, fedél nélküli, öreg, apró kristályokból állottanak.

Az válogatott étkek sokaságát le nem írhatni, hanem az mi inkább consideratióra méltóbb, mindenik asztalon különb-különbféle tészta-műből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltak, némelyekben alma-, körtvély-, citrom-, narancsfák, szintén úgy zöld levelekkel, azokon úgy függötenek az alma-, körtvély-, citrom-, narancsforma gyümölcsök; az szarvasokat, őzeket szintén úgy kicsinálták, görlicéket, galambakot az fákon, mely rendesen ültének egymás mellett; Fogaras várát ad vivum kicsinálták, belső, külső bástyáival együtt, az német silbak, hátán lévén az puska, úgy állott az vár kapujában, rendre az álgyúk az bástyákon, körül az árkában víz volt, az vízben eleven apró halak úgy firkoltanak. Valahány étkefogás volt penig, mindannyiszor újabb-

újabb olyan pástétumokból csinált portékák voltak. Mindazoknak csinálómestere volt marosszéki Berzen-
czi Márton, ki Apaffi Mihály öreg regnans fejedelemnek
is konyhamestere volt, és hozzája fogható nem volt Er-
délyben.

Az odafel említett hét szerszámos vezetéklovakot két-
felől fogva mind ott tartották az szín előtt egész hajnalig,
míg az lakadalom eloszlott.

Mikor az császár, császárné, József király, királyné, mos-
tani kegyelmes felséges urunk, Carolus császár és Euge-
nius herceg egészségiért ittanak, mind az gyalui várban
az bástyákról, mind az szín előtt lévén három álgyú elké-
szítve, erősen lőttenek, úgyhogy az várban levő üvegab-
lakok is összeromlottanak.

Az gubernátor maga első nap hamuszín bársonymenté-
ben, dolományban volt, mind aranyköves gombok az dolo-
mányán, mentéjén, az mentéje nyusztal bélelt, az süve-
giben gyémántos medály, az mellyin bal felől az szívénel
más-más gyémántos öreg medály, melyet Leopoldus csá-
szár adott volt, mikor Bécsben felment volt. Másnap vio-
laszínű bársonydolományban, mentében, azokon mind
virágokra csinált, öreg jóféle gyöngyből csinált gombok,
az mentéje hiúzmállal volt bérelve, az medályok akkor is
süvegiben és az mellyin ott voltak. Az gubernátorné
első nap vajszín bársonyszoknyában, az aljától fogva fel
az derekáig mindenütt körös-körül öreg jóféle gyöngy-
ből csinált virágokkal sűrűn megrakva; másnap tiszta
aranyfonalból szőtt szoknyában, nyakán, mellyin, kezín
való köves aranypercek, nyakszorító, reszkető-tők,
aranyköves, sok jóféle gyöngyből csinált virágokkal sű-
rűn megrakott övek, köves medályok annyi volt az testin,
magok az ott való vendégek, elévaló német tiszték csu-
dálva nézték. Az több úrasszonyokon, kisasszonyokon is
annyi sokféle drága portékák voltak, azt mondották az
német tiszték, hogy merő királyi lakadalom.

Nagy kádak voltak az színen kívül, teli mind borral,
valakinek kellett, szabadon merítette, ha fogyott, meg

újra telitöltötték, az sokféle odagyűlt, asztalon kívül való szolgál s egyéb rendbeli emberek mégsem tudták fogyasztani.

Mikor megittasodván, asztaltól fölkeltenek, majd hajnalig mind tánc volt; azalatt az menyasszonyt bevitték az várban, ott más köntösben öltöztetvén, az régi szép, jó szokás szerint, az haját lebocsátván s fényes pántlikákkal megrakván, kihozták az színben. Minekelőtte az menyasszony táncát kezdték vonni, az násznagy az vőlegénnyel s vőfélyvel együtt, utána az nyoszolyóasszony az kisnyoszolyóval és az menyasszonnyal felmentenek az majestási helynek alsó grádicsáig, fél térdre állván mindnyájon, az násznagy megköszönte az császár gráciáját, hogy méltóztatott maga képiben praeficiálni, és felkelvén, újabban földig magokat meghajtván mindnyájon, háttal jöttek vissza az színben, úgy kezdték vonni az menyasszony táncát. Akkor az násznagy, kettőt-hármat fordulván az menyasszonnyal, odavitte az gubernátorhoz elsőben, azután az gubernátornéhoz, és elbúcsúztatta, úgy adta az vőfély kezére, elvitték az hálólhelyre álgylövés alatt. Azután az császár-képe nagy pompával leszállván az Majestásról, bément az várban, az hol pompásan felöltöztetett ház volt szállásnak, azután az vendégek is, éppen hajnalban szállásokra mentenek.

Másnap nem volt az majestási készüllet, az szerszámos vezetékek sem voltak kiállítva az szín előtt, gróf Rabutin sem volt császár-képe, hanem az színben ült ő is az többi közt az vendégekkel, az asztalnál legfelyül az fő helyen, az feleségivel együtt, s akkor volt osztán nagyobb ital s vígasság. Rabutin is igen részeg vala, sokszor kiáltotta asztalnál: Nem vagyok ma császár (francia nyelven, aminthogy gróf Rabutin francia nemzet volt); elég patientiám volt tegnap hajnalig, az mit elmulattam, most kipótolom. Úgy eldőlte az asztali vendégek az sok ital miatt, mikor táncolni kellett, alig volt egynéhány férfi.

Nem volt abban az lakadalomban sem paszamántos köntösű, sem porozott hajú vagy hátul zsacskóban kötött üstökű magyar csak egy is, hanem az német officírek, mind urak, asszonyok, kisasszonyok, úrfiak igaz magyar köntösben voltak öltözve, mind magyar nótát vontanak, mind magyar táncot táncoltanak; különben az mennyi paszamántos köntös Erdélyben ma vagyon, az mennyi pántlikában kötött porozott haj, ha mind egybetennék s megbecsülénék, csak az gubernátoron s feleségén levő köntösöket, drága aranyas, gyöngyös, köves portékájokat s az hét vezetéken lévő szerszámokat nem adequálnák; hát az több ott való urak, asszonyok magokon lévő drága egyet-másokat. Az szín és vár között igen magos fenyőfa meghántva tetejiig s hájjal egészen megkenve volt felásva, az tetejiben hét sing angliai posztó, tíz arany- s egy ezüstpohár volt feltéve, s megkiáltották: Valaki felhághat, maga számára elveheti. Sokan próbálták, jó darabig felmentenek, s néha szintén az tetejiig az fának, csak lesuvadtanak róla; utoljára az gubernátornak lévén egy tréfás Markalfja, Piszli nevű, jó idein alattomban hosszú vastag vasszegeket csináltatván s patkóverő lévén kezében, azokat rendre úgy verte fel egymás után, s úgy is nehezen hágott; de mikor szintén le akarja volt venni az egyet-másokat az fa tetejiről, éppen leesik vala, az urak is az vár ablakjaiból, az közel állók is nézván, megijedtenek volt, hogy leesik s szörnyű halált hal, kivált az asszonyok jajgatni kezdének, mindazáltal az környülállók biztatni kezdték, s az fa alá állottanak, hogyha ugyan leesik, megkapják, s úgy szállott le az fáról az egyet-mással együtt.

TIZEDIK CIKKELY

Az régi erdélyiek temetésiről

Mikoron valamely úri ember megholt, azoknak feleségek, ha szintén fél esztendeig el nem temetheték is az férjeket, az mely házánál volt akkor, mikor megholt az ura, onnét másutt való házában vagy jószágában nem ment; még ott is ki nem ment az udvarra, sőt asztalhoz sem ment ki, mint azelőtt, ebédre, vacsorára, hanem csak benn ült, s ott evett. Az mely házban megholt az ura, oda sem ment bé még az temetés után is, sőt az jámbora az asszonyoknak teljes életiben sem ment abban az házban.

Mikor valamely úr, házán kívül, kivált valami városon megholt, azt rendszerént harmad-negyed napján koporsóban tették, akkor éneknél s prédikációnál egyéb nem volt, ritkán búcsúztatás, az katolikusoknál háznál mise de requiem, az más vallásoknál ritkán volt magyar oratio is. Az koporsót belől vagy bársonnyal vagy matériával vonták bé, az kitül mint tölt ki, magát az halottat rendszerént matériaköntösben nyújtóztatták ki, vagy bőrös-kapcás nadrágban vagy csak matéria-, vagy szép gyolcskapcában, az feje alá tettek vagy bársonyvánkosokat, vagy az mint az hintóban leírák, portai drága vánkosokat, az vánkosra az feje mellé szép nyusztos süveget. Azelőtt régen penig, az mint feljebb írák, posonyi süveget vontanak az fejben, az keziben valami szép skófiummal varrott keszkenyőt alábocsátottanak; ha katolikus volt, az keszkenyein felyül állott az olvasója; az lábára térdig terítették az szemfedelet, az mely volt vagy fátyolból, vagy drága patyolatból; körös-körül az szemfedelen volt szélyes igen vékony cérnából szótt, némelykor ezüst- vagy aranyfonallal elegyített fejer szélyes csipke; az nyújtózószéken volt valami szép portai skárlát szőnyeg, az nyújtóztatopad alatt volt nagy öreg dívánszőnyeg; ha katolikus volt, az fejénél két nagy viaszgyertya, úgyszintén az lábánál is. Mikor koporsóban tették, az koporsónak az fenekire

némelykor tettek gyalu alól kihullott forgácsot, némelykor hamut, azt szép gyołcslepedővel bécsinálták vagy bévarrották, az feje, könyökei, dereka, lábai alá szép fejer matériából váncosokot csináltak, a koporsóban úgy tették bé osztán az testet, az süveget az feje mellé az koporsóban bétették. Láttam másutt is, de kivált az magunk temetőjiben az régi posonyi süvegeket, és ha harcon esett el, veres posonyi süvegben temették el az olyat, de az selyem volt, s nem volt kivágva együtt is. Egy-két drága gyűrűt is temettek el az kezín.

Az asszonyokot többire mind fejer szoknyában, vállban, előruhában öltöztették fel, koporsóját kívül az nagy rendeknek fejer bársonnyal vagy tafotával, az alábbvalóknak fejer gyołccsal vonták bé. A házas férfiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét meggyzín bársonnyal, az alábbvalókéét fekete bakacsinnal, az ifjú legényekét zöld kamukával vagy tafotával, sőt az nagy úrfiakét zöld aranyas matériával, az egész koporsót sűrű bokrétákkal, odavarrva az koporsó fedelihez, megrakták, az koporsó közepire tisztítóseprű-forma tollat bársonyban varrva szegeztenek. Az kisasszonyok koporsójára is fejer selyemmatériát, az alábbiaknak fejer gyołcsot vontanak koporsójára, s az egész koporsó fedelit, oldalát sűrűn virágokkal, koszorúkkal megrakták. Az katolikusoknál mindenütt az koporsó tetején más szín matériából kereszt volt. Az asszonyok ujjáiban felesebb gyűrűköt temettek, sőt némelykor medályt, nyakszorítót, még aranyláncot is.

Mikor pedig idegen helyt holt meg valaki, és hirtelen az koporsóra való bársony vagy matéria készen nem volt, az koporsóra valami szép portai szőnyeget tetteken. Az fenn megírt koporsóbetétel után az társzekér készen volt, az koporsó alá feles tövisfát tetteken, hogy az test ne rázódjék, az koporsót arra tették, az társzekeret pedig küljel fekete posztóval béterítették, az míg kerekeit is befogta, s az földön jó bővön vondozódva leért. Mikor osztán mindenképpen készen voltak, az deákok és papok

legelől mentenek, azután az urak, főrendek és az község ment, azok után ment az szekér az testtel; ha felesége volt, az hintóban késérte, de az bőrököt mind lebocsátották; ott voltak az gyermekei, és ha feles asszony, atyafi volt jelen, azok is mind hintóban, de az bőrököt lebocsátván, úgy késérték. Az fekete posztónak az szélyit kétfelől hat legény fogta, ha katolikus volt, hat szövéndeket is vitte nek kétfelől, és így énekszóval kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament, úgy az késérők is, az testtel az háza felé indultanak, és eleire hírt tévén az olyan faluknak, az mely faluk az megholt úr vallásán voltak, onnét az papok és deákok majd az határszélyig az test eleiben jönnek, énekszónál vitték által az falun, majd azon falunak határszélyiig, ott is az hat legény kétfelől fogta az szekeren való posztó szélyit, mert másként, mikor közönséges úton mentenek, az posztó fel volt csinálva, hogy el ne szakadjon, vagy meg ne sárosodjék. Hallottam régi emberektől, az nevit is megmondották, de az nevit elfelejtetem, hogy az elmúlt saeculumban (mert azoknak az embereknek az ideiben volt, az kik nékem beszéltek) egy úr meghal az ország gyűlésiben, az felesége véle nem volt, mert otthon maradt volt, semmit nem is tudott az ura halálában mindaddig, valameddig az leírt szekér az ura testivel az kapun bé nem kezdett menni; akkor az asszony az tornácban állott, s kérdi, micsoda szekér az, mondják, hogy az megholt ura testit viszik, akkor az felesége, az asszony hanyattá esik, és mindjárt szörnyű halállal meghal. Az fejedelem felbontatván az testit, hát az urán való búsultában az szíve kettéhasadott volt. Vajon hány asszonynak hasadna meg ma az szíve Erdélyben ilyen módon az ura halálán? Késérték az testet atyafiai s idegenek is sokan.

Mikor pedig akármely falun az testet általvitték, akármely valláson volt, mindenik faluban az test eleiben harangoztak, sőt nemcsak abban az székben vagy várme gyében, az hol az megholt test feküdt, sőt más várme gyékben, székekben, valahol az megholtak jóságá volt,

vagy csak kevés porciója is, valamíg eltemették, minden nap kétszer harangoztanak. Ha katolikus volt, minden nap viaszgyertyákat gyújtottak, s az halottas háznál bizonyos zsoltárokat énekeltenek, sőt az test felett gyakorta szentmise is volt de requiem, az más valláson lévő prédikátorok könyörgést, vasárnapokon prédikációt ott tettek, mikor az faluban az maga religióján levők voltak. Mikor osztán az testtel hazaérkeztek, ott, ha katolikus volt, újólag szentmise volt de requiem, énekelve és prédikáció, az más vallásúaknál csak prédikáció és énekszó nál valamelyik boltban vagy alkalmas helyre az testet addig bétették, az míg az temetéshez hozzákészülhettek. Mikor osztán az temetéshez hozzákészültenek, napot rendeltének, az rendelt napra az atyafiait, és ha nagy ember volt, az ország catalogusa szerint az ország rendeit levél által az asszonyokkal együtt elhítták.

Az koporsót pedig, az mint leírák, bévonván, az koporsót ezüst-aranyas fejű szegekkel igen gazdagul külyel béverték, és hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, az koporsót fekete bíborral vonták be, s azt szegezték az koporsóra az aranyfejű szegekkel; azonkívül az koporsóóra mind férfiaknak, mind asszonyoknak szegeztenek tizenkét selyemmatéria, kárpító által írt címereket, az holtak címerit. Az háznál, az hol az temetés volt, szín volt elkészítve, az szín közepin jó magos sámoly, hol az testet és keserveseket az nép megláthassa, az fekete posztóval bé volt vonva egészen, úgyhogy az földet egy darabig bélepte; az szín is belől fekete posztóval bé volt vonva egészen, úgy külyel is az ajtaja tájékán imitt-amott azon is feles papiroscímer volt felraggatva; az prédikálószerk is fekete posztóval bé volt vonva, azon selyemcímerek voltak; ha katolikus volt, az oltár eleit és sámolyát fekete posztóval bévonták, ott is az oltár előtt selyemcímerek voltak. Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete báránybőr volt, fekete szőrsinór körülötte, fekete szőrgomb, az övök vagy fekete szőrsinór vagy fekete posztó-

szély, fekete nyestes süveg durva posztóból. Az asszonyok kendervászonból burkot csináltak az fejekre, azt megfeketítették, hamuszín volt, azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka, azt pedig az háta közepin még egy helyt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason függött az burok. Az keserveseknek, kivált feleséginek, leányinak, testvér, közelvaló atyafiainak egyszer ványolt fekete posztóból palástjok volt. Mikor az temetés közelített, azelőtt egynehány nappal az fő és vicegazdák eljöttek (mert az mint odafel íram, hogy az lakadalomban gazdák voltak s gazdasszonyok, úgy voltak az temetésen is), azok mingyárt az temetéshez kezdettenek készülni; benn az ki elfért, az többinek pedig künn az faluban szállást rendeltének; kinek-kinek az ajtajára cédulát ragasztottanak (úgy volt az lakadalomban is, hogy ki-ki az maga szállását megtudja). Elérkezvén pedig az temetésre az vendég, kinek-kinek hány cselédje van, számban vették, olyan, az ki fenn az torban jelen nem léssen, azután, mint szintén az lakadalomban íram, mikor az prebendáért mentenek, az gazdák azoknak cédulát adtanak, vitték az prebendaosztóhoz, és ott mindent annyit adtanak, az mennyi az cédolában volt, mert itt is az bora is kinek-kinek kijárt.

Eljövén az temetésnek napja, azelőtt az atyafiak legalább egy nappal, némelyik előbb is bégyűltenek, sokan az temetés előtt való nap, béérkeztenek az vendégek is. De az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is cifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, úgy öltöztenek, sőt azféle alkalmatosságra nemcsak gyászköntöst, hanem színes posztóból valót külön tartottanak, szederjes, violaszín posztóból valót, azon csak selyemsinór, selyemgombok voltak, az nagy uraknál is olyan színű, mint az köntös, selyemövet külön tartottanak, az is csak selyemmel volt gombozva. Az asszonyok is minden cifra köntös nélkül voltak, fejeken hosszú fekete fátyol, az nyakban bársonypalást, az nyakokon igen apró fekete

gyöngy; fekete klárisöv, az szoknyájuk szederjes vagy violaszín posztóból vagy matériából, azon is az olyan fekete selyemcsipke vagy galand; egyszóval megmutatták, hogy halottas, nem lakadalmas házhoz mentenek. Kisasszonyokat, nemes leányokat nem volt szokás temetésre vinni; ha vitték is, szállásokon maradtanak, hanem ha az megholtak közelvaló atyafiai voltak. Ha valamely idegen férfi vagy asszony cifra köntösben ment volna temetésre, megcsúfolták.

Az napján pedig az temetésnek az megholt embernek az özvegye egy külön házban ment, ott sírván, némely atyafiai vigasztalták. Mikor osztán mind egybegyűltenek az színben, az papok s deákok készen voltak, mind fekete posztóval bévont székeken ültenek, igen ritkák voltak azok szőnyegesek. Akkor, ha tanácsúr volt, tizenkét számú, ha pedig tanácsúr nem volt, kinek-kinek állapotához képest, az szín mellé vittének aranyas, ezüst, köves, szerszámos, boncsokos, tollas, bőrökkel, az mint odafel íram, cafrangokkal felöltöztetett úri paripákot, azokat rendre állították az szín mellé, azok ott kapáltak s visítottak; azonkívül egy jámbor lovat öltöztettek fel földig tiszta fekete bakacsinban, annak csak az szeme látszott ki, azt az szín eleiben állították; már azért azelőtt jó idővel az ki ezen bakacsinban öltöztetett lóra ült, fejében sisak lefüggve, páncéllal az nyakán, derekában páncéling, az két karján két karvas, annak az kutyafüle felé páncél volt, az kezeiben fekete, hosszú nyelű zászló, kard s buzogány, az testnek az feje felé állott, ha ezüstcímer volt, más feketében, azt tartotta az fejénél. Még volt más ember, cifrán felöltözve, páncélban, sisakban, aranyas karddal, az páncél is vagy ezüstös, vagy aranyas; az volt ezüstös-aranyas fegyverben felöltözve, annál nagy aranyas zászló, kinek egyfelől az megholtak az címere, másfelől valami szép epitaphium, az is az holtak fejénél állott, s ott tartott az nagy aranyas zászlót (mert az testet még hajnalban bevitték az színben, és az leírt sámolyra helyheztették). Így elkészülvén, az katolikusok katolikus

módon, más ki-ki az maga vallása szerint, az éneket elkezdte, akkor az katolikusoknál az oltáron és az test körül az gyertyákat meggyújtották, és az népnek, kinek-kinek érdeme szerint, az gyertyákat és az címereket, az embereknek az eleiknek és az papok eleinek matériacímert adtanak, az többinek papiroscímert. Voltanak az megholtnak dicséretiről való kinyomtatott versek is chartákon felfüggesztve. Azonban hat feketében való ifiú az test mellett hat szvendéket tartottanak, az fejinél és lábánál nagy gyertyák égtenek, azután az keservesfogók mentenek az keservesek házában, ottan, az fő gazda elrendelte volt, ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak; az keserves férfiak pedig elébb ilyen renddel jötenek ki az színben: legelő az sógorságok, azok után az távulabb való atyafiak, azok után az testvér atyafiak, azután ha vejei voltak, legutol az maga fiai, vagy ha ifiú legény teste volt, az apja, vagy ha apja nem volt, az testvérbátyja vagy öccse. De mikor leültek az színben, az koporsónál való székben az közelebb valók ültek, az többi ugyanott hátul az székben. Az asszonykeservesek is ilyen rendet tartottanak. Mikor késérték temetni, akkor is így mentenek; mind az keserves férfiak, mind az asszonyok előtt jött egy-egy gazda, mint egy-egy hoptester, igen szép lassan; az megholtnak ha fiai voltak, az apjoknak az fejihez állottanak, és az egész temetés alatt ott állottak talpon, az keservesasszonyok pedig nagy sírással, zokogással s jajgatással jötenek ki, s kivált az felesége s leányi; azokat az gazda az koporsó mellé ültette, s azok koporsóra borulván, ott siratták. Ha koporsóbétételkor jelen voltak felesége és leányi, szintén olyan pompával vitték az keserveket. Ha férfi temetése volt, az szolgák feketében mind az lábánál állottanak végig, ha pedig asszony, az frajok gyászban, burokban állottanak az temetés végig az lábánál, és ott siratták végig, bédugván szemeket.

Ezek után az katolikusoknál elkezdődött az énekes szentmise de requiem, más vallásúaknál az könyörgés és prédikáció, az prédikáció után minden valláson rend-

szerént az deák oratio, az oratio után voltak az búcsúztató versek; azokat vagy valami szép szavú két gyermek mondta, vagy valami jó szavú deák; ott elbúcsúztatták feleségitől, gyermekitől, atyafiaitól, barátitól etc. Mikor ezek mind véghezmentenek, az hintókat már az gazdák az szín eleiben állítván, az deákok, papok elöl megindultanak, azok után voltak az trombitások és töröksíposok, egy verset az deákok énekeltének, más verset az trombitások és töröksíposok fúttanak, de azoknak temetésre olyan keserves nótájok volt, hogy még az férfiakot is sírásra indították, az asszonyokat pedig éppen zokogásra. És mind az deákok énekeltének, mind ezek fúttak éppen az temetőhelyig, ott is mindaddig, valamíg az testtel érkeztek és letették, az keservesek is érkeztenek, és az testet körülülték.

Ha az temetőhely távol volt, az testet azon szekeren vitték, az kit odafel leíránk, ha pedig az temetőhely közel volt, hat vagy nyolc ember az testet rudakon vitték. Ha az temetőben templom nem volt, ott is szintén úgy, mint az háznál, hasonló apparátussal szint csináltak, és abban volt az isteni szolgálat; ha pedig az temető templomban volt, ott, kivált az katolikusoknál, nagy cifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, szimbólumok, címerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet.

Az töröksíposok és trombitások után mentenek az urak hintai, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az cifrán felöltöztetett paripákat, azután mentenek az férfikeservesek hintai, az férfikeservesek után mentenek lóháton az test előtt az fenn említett két páncélban öltözött emberek; az kinél az aranyas zászló volt, és aranyas fegyverben volt maga is, az ment szerszámos cifra paripán; az kinél az fekete zászló volt, az ment az bakacsinban öltözött lón. Az ezüsts címert feketében az fejnél gyalog vitték. Az test után mentenek az keserves-asszonyok hintai, azután az több úri és főasszonyok hintai, azok után az asszonyi község. Mikor osztán az temetőben bételepedtenek, szintén úgy volt minden ceremó-

nia, mint fenn az háznál lévő színben. Mikor az egész ceremóniának vége volt, ha fiai voltak és az közelebb való atyafiai fogták az koporsót, noha mások is segítettek, és azok vitték az testet az sírig; mikor osztán az sírban bétették, az páncélban lévőből elvették az fekete zászlót és kardot, azokat esszerontották, és az sírban az koporsó mellé bétették, az ezüstsímet az templom belső oldalára felszegezték, úgy hasonlóképpen az aranyas zászlót az templomban nyelinél fogva felfüggesztették; az ott lobogott.

Az asszonyok temetése majd olyanformán volt, mint az férfiaké, csak hogy trombitások, síposok nem volt úgy; ha katolika volt, semmi oratio nem volt, az más valláson lévőknél volt magyar oratio; hasonlóképpen öltözött lovak sem voltak.

Mikor hazamentenek az temetésről, az özvegy külön házban ment, aznap nem ett, hacsak mások láttára is. Az tornak penig ez volt az rendi: az papoknak és az deákoknak külön fogták más házban az étket, más házban az férfikeserveknek, másban az asszonykeserveknek, külön házban az uraknak, különben az nemességnek, másban az közrendnek; hasonlóképpen külön az asszonyok; még az szegény koldusoknak is külön helyre fogták az étkeket; de akármelyik asztalnál sem volt több két-két fogás étkeknél, az étke után semmi gyümölcs nem volt, egymás egészségiért pohárt nem köszöntek, hanem rendre az kinek mennyi kellett, annyit ivutt, felkeltének asztaltól, és evvel vége lett az temetésnek.

TIZENEGYEDIK CIKKELY **Az erdélyi régi tisztességekről**

Az regnans fejedelem szabad úr volt, életnek, jószágnak, halálnak ura, s az törvénynek is, mint legfőbb igazságtévő előtt, előtte lett vége. Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, az székelyeknek külön volt generálisok; az váradi generális volt az partiumbelieknek

generálisa, az székely generális az székelyeket vezette. Ha az erdélyi főgenerális elesett, az erdélyi egész vármegyét az fejérvári főispán igazgatta harcon; ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány; az generálisok ha elestek, az egész hadat rendre vezérlették az generálisok, és ha mind az három generális elesett volna, fővezér akkor volt az Fejér vármegyei főispán. Az főgenerális után volt az ország főkancelláriusa, azután az ország kincstartója, és az statusok praesidense. Volt lugosi és karánsebesi bán is.

Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyad vármegye és partiumbelieken kívül; ez egyikért azért volt, hogy egyik gyakrabban az fejedelem mellett volt, az másik az vármegyét igazgatta, vagy mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradt. Minden vármegyének külön zászlója volt. Azért is volt az vármegyéken az két főtiszttség, hogy az nagy emberek inkább consolálódjanak, és hogy egyik az másik miatt ne éppen azt cselekedje, az mit akar.

Noha az deák munkámban is leírtam, mindazonáltal, hogy maradváinknál nagyobb világosságban légyen az kettős főispánság, kik voltak főispánok legutol Erdélyben az Rákóczi Ferenc fejedelem felkelésekor, röviden leírom: mert hogy osztán az említett fejedelem alatt vitézkedő malecontentus magyaroknak amnistialis gratiájok lőn, azután kezdődék az egy főispánság.

Az Rákóczi Ferenc fejedelem felkelésekor tehát főispánok voltak: Fejér vármegyében Keresztesi Sámuel és gróf Pekri Lőrinc, Küküllő vármegyében gróf Bethlen Sámuel és báró Apor Péter, Kolos vármegyében gróf Bánffy György gubernátor és gróf Csáky István, Doboka vármegyében az említett gróf Bánffy György gubernátor és Bánffy Farkas, Szolnok vármegyében gróf Mikes Mihály és gróf Bethlen Ferenc, Torda vármegyében gróf Apor István és báró Haller István. Ezeknek egyenlő hatalmak volt.

Az egyes főispánok voltak ezek: Hunyad vármegyében főispán vala az öreg Naláczy István, az Partiumban: Máramarosban vala főispán gróf Bethlen Miklós, Középszolnok vármegyében báró Vesselényi István, Kraszna vármegyében kövesdi Boér Ferenc, kővári főkapitány vala gróf Teleki Mihály, az öreg Teleki Mihály fia, Fogaras vára és districtusa főkapitánya vala kövesdi Boér Simon.

Az székelységen pedig voltak főkapitányok és főkirálybírák, azok is az sokszor említett Rákóczi Ferenc felköltekor ezek valának: Udvarhelyszéken főkapitány vala gróf Pekri Lőrinc, főkirálybíró gróf Gyulai Ferenc, Sepsí-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszékiek főkapitánya vala gróf Mikes Mihály, főkirálybírája gróf Kálnoki Sámuel; Csíknak, Gyergyónak főkapitánya vala gróf Apor István, főkirálybírája Henter Benedek, maroszéki főkapitány vala gróf Bethlen Sámuel, főkirálybíró Sárosi János, Aranyosszékbén Toroczka István volt az főkapitány, és Szilágyi András volt az főkirálybíró. Az székelységen is csak az odafenn leírt amnistialis gratia után kezdenek lenni csak főkirálybírák.

Ugyan az székelységen voltak vicekapitányok, vicekirálybírák, nótáriusok, perceptorok, hadnagyok, vicehadnagyok, zászlótartók, hadibírák, szállásosztók etc. Az főkapitány csak az hadi dolgot folytatta az vicekapitánnyal és hadnagyokkal, az főkirálybírák pedig az vicekirálybírákkal és nótáriusokkal csak az törvényes dolgokat és egyéb politikumokat.

Mikor az főkapitány táborban ment, bizonyos embereket, legfeljebb Háromszéken százat (elhiszem, az több nemes székekben is proportionaliter) az táborozásból megmenthették, az kik neki fizettek; hasonlóképpen voltak mentségesi az vicekapitánynak, hadnagyoknak, vicehadnagyoknak s zászlótartóknak, és az mintegy hópénz gyanánt volt. Voltanak pedig mind lovas, mind gyalog hadnagyok, az gyalogokat darabontoknak hitták. Az főkirálybírónak felényi mentségese volt, mint az főka-

pitánynak, ha táborban nem ment, mert rendszerint táborban nem ment, hanem akkor, mikor az főkapitány vagy beteg volt, vagy egyéb foglalatossági voltak, az mely miatt táborban nem mehetett; akkor az főkirálybíróknak voltak annyi mentségesei, mint táborozásnak idein, mikor jelen volt az főkapitánynak szokott vala lenni; az mennyi mentségese volt pedig az főkirálybíróknak, mikor táborban nem ment, az főkapitánynak is, mikor ő is táborban nem ment, csak annyi volt. Az régi szabadság szerént az királybírája, avagy az főkirálybíró megdúlathatta az főkapitányt, de az főkapitány nem dúlathatta meg az főkirálybírókat.

A hadnagyságok bizonyos falukból állottanak; ugyanazon faluk lovasainak, avagy lóférendeknek lovashadnagya volt, az gyalogoknak pedig, avagy darabontoknak gyaloghadnagya és az többi tiszt. Az vicekirálybíróknak, mivel táborban sem tartoztak menni, mentségesek sem volt, hacsak az főkapitány ex speciali gratia nem engedett, mert szabadságában volt.

Az nemességnek, az első rendből állóknak külön hadnagyok, vicehadnagyok és zászlótartójuk, zászlójok is külön volt; de azok az magok zászlóján kívül strázsát állani, portára menni nem tartoztanak, hanem mindenkor az főkapitány körül voltak.

TIZENKETTŐDIK CIKKELY

Az erdélyi régi esküvésről és szitkozódásról, alázatosságról

Bezzeg régen, mivelhogy nem valának ezek az éktelen, Istent méltó haragra indító káromkodások, mégpenig híre-helye sem vala, édes hazánkon is vala az Isten áldása. Mert emlékezem rá, gyermekkoromban nemcsak egy esztendőben, hanem többben is, nyolc forinton jár vala egy köből búza, mégis oly bőv vala az kenyér, hogy bővebbet nem kívánhattál volna; hozták más országból búzánkért, gabonánkért az sok aranyat, tallért, akit szemé-

immel láttam, s mint gyermek játszottam is véle. Az éhség előtt számtalan nemzetség takarodik vala édes hazánkban, vala az Isten áldása, mind pénzesedék, mind népese-dék vala hazánk; de miolta az éktelen Isten ellen való káromkodás bójöve, micsoda ínségekre s nyomorúsá-gokra jutál, gondold meg, ó, Erdély országa!

Minden szitkozódások az férfiaknak, uraknak, neme-seknek, alábbvaló rendnek ez volt: *Aha bustya vére, lelketlen kurva fia, pogánykurva fia, számár kurva fia.* Az asszonyoknak pedig ez volt: *Aha hamis életű, tűzre való, tűz kénjára való;* most pedig férfi, asszony, leány, ifiú legény széltiben mondja az *adtát, teremtettét, hunc-futot* (bezzeg az *húsz fontot* értették volna régen, de mi az az *huncfut*, inkább elfutottak volna előle), *ördög szán-kázzék az szegény lelken* stb., még az gyermek is, mikor szólani kezd, azokat tanolja legelsőbben meg. Ha az régi úri, fő nemes asszonyok [közül] valaki azt mon-dotta volna, az akkori több tisztos asszonyok mintha mással fertelmeskedett volna, úgy tartották volna. Az ilyenekért áldana-e meg Isten, Erdély országa? Sőt még az *bizony* szót sem mondták sokan az akkori fő s nemes asszonyok, s az gyermekeknek sem engedték mondani (bizony gyermekkoromban nékem sem engedik vala meg, hogy *bizony* szót mondjak), sőt más sok olyan úri, fő nemes asszonyokot is ismértem sokat, az kik soha *bizony* szót nem mondottnak, hanem mikor *bizonyt* kellett volna mondani, így szólott: *Én ugyan nem, azt azért nem, elhiggye kegyelmed, úgy vagyon, nincs kü-lönben, igazán mondom* s a többi. Most pedig, úri asszo-nyokról nem szólok, de nemes asszonyok, nemes leá-nyok is elegen vadnak, az kik széltiben minden szemé-rem nélkül szaporán elmondják: isten *engem úgy segít-jen*, s úgy esküsznek, mint akármely nyíri pajkos katonák. Azért is nincsen Isten áldása országunkon, s nem várha-tunk utolsó veszedelemnél egyebet magunkra. Egy olá-hot felakasztanak háromforintos marháért, az ki Isten ellen káromkodik, csak nevetik s elhallgatják.

Noha az erdélyi alázatosságról eleget írek odafel, az hol megíram, micsoda szeretetben éltenek az atyafiak, és *tíz íznyig is bátya, öcsém, koma, sógor* hitták egymást; itten csak egynéhány példával akarom megvilágosítani az erdélyiek régi nagy alázatosságokat; és noha mind tudom, micsodás méltóságos famíliákból valók voltak azok az alázatos urak, de hogy az mostani gőgös kevély világban meg ne csemereljenek azon méltóságos uraknak maradvái, nevet nem adok, melyik méltóságos famíliákból voltak.

Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala, Fejér vármegyei főispán, tanácsúr, ország státusinak praesidense; vala penig octavális akkor Gyula- most Károlyfejérvárat, az mint azon út praesidens szerszámos paripán megyen már fel az Táblára, csak elében áll egy kézdivásárhelyi varga, s elkezd az praesidensnek: Maga, sógor, vétesse elé kegyelmed az törvényemet (Isten tudja, volt-e sógora, vagy sem); elkezd a praesidens: Jere fel, sógor, az én hütömre, elévétetem. Nemhogy szégyenlette volna, sőt örvendezett benne; holott felmenvén az Táblára és praesideálván, mingyárt kiáltja az egész Tábla és sokaság előtt: Sógor, hová lól? Jere, perelj, az mint megígérém.

Egy *úr* vala az egész országnak generálisa, tanácsúr, Fejér vármegyei főispán, embergyarlóságból egy fraja megesék tőle, s fiat szüle; meghalván azonban az generális, az testvér atyafiai ezt az illegitimus fiát egész életéig, még az generális testvér atyafiai is, mind öccsének, bátyának hívák. Ezt én magam is gyermekkoromban ismerem.

Ugyanaz fenn írt székelyek generálisának egy igen közel való atyafia leány méne férjhez egy jobbágyhoz, attól az jobbágytól lón megint leánya, az is jobbágyhoz méne férjhez; ez megöregedvén, valamikor az az említett méltóságos úr közelébb való jószágában ment, az hol az az jobbágyasszony lakott, mindenkor magához hívatta, néjének nevezte: No, néne, mire van szükséged, megkérdet-

te, és soha magától üresen el nem bocsátotta, pénzt mindenkor adott, azonban valami köntösre volt szüksége, mindenkor csináltatott.

Vala egy más méltóságos úr (mostani világ szerint szőlővő), székelyek főgenerálisa, az fejedelem főhopmestere, Küküllő vármegyei főispán, Csík-, Gyergyó-, Kászon-széknek főkapitánya, ennek vala egy igen szép kisasszony testvérhúga. Egykor egy magyarországi úrfi békésnézésére, el is mátkásítja, lakadalmi terminust is tesznek; azonban azon házában alatta (mert annak az falunak is az nevit szántszándékkal elhallgatom) vagyon ma is nagy szénacsináló (székelyesen) tanorokja, az juhait azon úr abban tartotta; volt az juhoknak egy ifjú legény pakulárja, estve, mikor az juhokat hazahajtotta, elől jött az juhok előtt furulyaszóval, s abban az tanorokban rekesztette az juhokat, ott is mind furulyált. Az kisasszony az ház ablakáról sokszor nézven s hallgatván az oláh ifjú legény furulyálását, igen megszereti vala az pakulárt. Abban az kisasszonynak sem az apja (mert még akkor élt), sem az bátyja semmit sem tudtak, az apja pedig akkor özvegyember is volt. Mikor másnap az lakadalomnak kellett volna lenni, siratóestvére odaérkezvén az vendégek, az leányt felöltöztetik, azalatt az kisasszony kimegyen, az pakulár ifjú legénnyel egy nagy erdőn általmennek. Le akarnak ülni az vendégek, keresik az kisasszonyt mindenütt, sehult sem találják, sem háznál, sem faluban; arról pedig senki sem tudott volna gondolkodni, hogy az pakulár legénnyel szökött volna el. Másnap az nász népe elérkezik; nincs mit tenni, jól tartják, menyasszony nélkül visszamennek. Egynéhány esztendő múlva megyen egy nagy erdőn az testvérbátyja, látja, hogy egy oláh feleségestől juhokat öröz, az oláhnénak hosszú zekeszoknyája, mezítláb; az szolgák közül senki meg nem ismeri, hanem az hintóból az testvérbátyja; akkor odaküldi egyik szolgáját, izeni az oláhnénak, hagyja el azt az oláhot, menjen vissza, bizony úgy tartja, mint testvérhúgát, soha szemire sem veti cselekedetét; azt izeni vissza az oláhné: azt ő

bizony soha el nem hagyja, ha egyszer szerette, halálig szereti. Az oláhtól egy fia maradott az kisasszonynak; felnevekedvén, az testvérbátyja az oláhnénak az udvarában béviszi, és az mint jobbágya volt, manumittálja, armálist impetrál néki az fejedelemtől, megházásítja, Csíkban lovas hadnagynak teszi, jószágot ad néki, Székely István nevet adnak reája. Ezt is az testvérbátyjának az fia teljes életiben bátyjának hitta.

Mivel ezen kis históriában, nem hiszem, hogy az méltóságos Petki família offendálódjék, mivel csak alázatos nyájasságnak kis históriája, Petki Farkas, az ifjú, egytestvér vala amaz nagy hírű Petki Istvánnal; ifjú legénységében szekérben lovakot fogatott, egynéhány csicsai asszonyokat, leányokat egybengyűjtött, felülteti az szekérben őket, maga lesz az kocsis, hogy Szeredában vigye az sokadalomban őket; ezt pedig nem bujaságból cselekedte, mert akkori időben jámborabb volt mind férfi, mind asszony, leány, mint most, hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából. Egyik asszony fel nem fér az szekérré, eleget könyörög, hadd ülhessen fel ő is, fel nem veszik, mondja nékik: Meglátjátok, bustya nősök, ha én el nem mehetek az sokadalomban szekéren, tő sem mentek el békével. Azonban egy szekérkerékből titkon az szeget kiveszi; az több asszonyok kacagják, hogy amaz egyedül teprenkedik; Petki Farkas mint kocsis megindul sebesen, az ostorral megsújtja az lovakot, az kerék kiesik az szekérből, feldől az szekér az sok asszonyokkal együtt, s mind egybenromlik; kiáltottak, sikoltottak az szekérben ült asszonyok, amaz asszony pedig kacagta s csúfolta őket: Lám, megmondanám, bustya nősök, ha én nem ülhetek az szekérben, tő sem mentek ma békével az sokadalomban. Petki Farkas más szekeret hozat elé, akkor azt az asszonyt az többivel felülteti az szekérben, maga kocsiskodik darutollas süvegben, úgy viszi bé Szeredába az sokadalomban az asszonyokat, az egész sokadalom sokaság láttára. Most ha valaki olyan úrfi, de még egy alávaló nemes ifjú legény

olyan tisztességes mulatságot indítana, megbolondoznák érte.

Kivált az székelységen, mikor valamely úrfi vagy nemes ifjú legény vígan volt, s táncolni akart, leküldött az faluban, az falusi leányokat esszegyűjtette, az házához felvitette, virradatig is tisztességesen eltáncoltanak; még hogy legkisebb bujaság esett volna is, soha híre-helye sem volt.

Az öreg Petki István édesanyja, Lázár Erzsébet, és Apor Lázár nagyatyám anyja, Lázár Borbára, egytestvérek voltak; történik, hogy Petki István, az az nagy ember, jó Torjára Apor Lázárhoz mint atyafiához; Apor Lázár is hosszú asztalhoz készül, mert sok vendégi voltak. Mikor leülnek asztalhoz, Apor Lázár egy bocskoros, zekés embert asztalhoz jól felültet; azt látván Petki István, magában csak törődik, mért kellett asztalhoz, kivált olyan elé ültetni az bocskoros, zekés embert; igen vígan vadnak ugyan asztalnál, de mikor felköltek asztaltól, nem állhatja Petki István, hanem félen hívja Apor Lázárt, és kérdi tőle: Bátyámuram, miért kelle az hitetlen számár zekés, bocskoros embert asztalhoz ültetni, kivált oly elé? Felele Apor Lázár: Azt, öcsémuram, azért, hogy én bocskorban, zekében is meg szoktam becsülleni az nemes embert; az, ha megszegényedett, zekében, bocskorban van is, igaz ős nemes ember, szép értelmes ember, az kik utána ültenek, azok ki tegnapi, ki tegnapelőtti nemes emberek. Akkor mond Petki István: Tanolék ma bátyámuramtól (Apor Lázártól). Sőt teljes életiben mások előtt emlegette Petki István, mit tanolt volt Apor Lázár bátyjától; s nem is emlegette pedig csak, hanem meg is tartotta. Adná Isten, hogy ma is vigyáznánk az szegény érdemes régi famíliákra; de mint vagyon dolga az régi famíliáknak, kérlek, keservesen observáld.

Elvégzem az alázatosságon Erdélynek az 1687. esztendő előtt[i] együgyűségit. Gondolod talán, ez az utolsó két-három históriácska nevetésre való; de bizony nem nevetésre, hanem nagy oktatásodra vagyon, kedves olva-

sóm, ha jól meggondolod. Kévánom azért, adjon Isten hazánkban régi alázatosságot, együgyűséget, igaz atyafi szeretetet (amelyet bizony nem remélek, az mint folynak az dolgok); mely ha meglészen, akkor Erdély is régi boldogságára s gazdagságára visszatérhet.

TIZENHARMADIK CIKKELY

Az katolika religióról

Ádassék, dicsértessék, felmagasztaltassék örökkön-örökké Istennek szent neve, minekutána is anno 1687 az pogány török igája alól felszabadula, dicsőségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá; apostoli szent hütünk nemhogy hervadást szenvedett volna, sőt naponkint szebb s meg szebb virágokkal zöldellik. Mindazonáltal szent hütünknek mint volt állapotja az 1687. esztendő előtt, leírni méltónak ítélettem.

Úgy vagyon, az mint feljebb íram, hogy az különös személyek között nem vala az az *pápista, kálvinista, lutheránus, unitárius*; szép szeretetben éltenek; más-ként az apostoli szent religió nem keveset szenved vala. Mit szenvedett penig, és mint meg volt szorítva, depri-málva, ha én semmit nem írnék is, eleget írtak az Approbata- és Compilata-béli articulusok.

Úgy vagyon, hogy az kálvinista fejedelmek idejiben is némelykor négy katolikus tanácsúr is megvolt, mint az mű értünkre Haller Pál, Haller János, Mikola Sigmond, Mikes Kelemen; voltak katolikus főtiszték, s voltak Tábla fiai, voltak több tiszték is, de azért volt, hogy nagy famí-liák megtartották az Szent István első királyunkról rájuk maradt szent hütöt állhatatosan. Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyűlölség, az míg ez az két szó: *Nostras, Vestras* bé nem jött; mert nagy úri, nemes és fő emberek is, az kik más valláson voltak is, felesen az kolosmonostori pápista iskolában tanították gyermekeket, sőt azt tartották, hogy az katolika iskola merő második udvar, az mint nekem az azon időbeli

katolikus mester, én időmben igen öreg páter Kőszegi Sigmond beszélt, mikor Kolosvárott tanoltam, s az neveket is megmondotta. Értem magam is becsületes kálvinista nemes embereket, az kik az katolika iskolában tanoltanak, és azon régi páternek hajdan tanítványi voltak, s gyakorta látogatták jó szívvel azon öreg páttert mint kedves mestereket, s ajándékozták is, kivált borral. Megvénen pedig in anno 1660 Váradot az török, az mint bizonyosan értettem az akkori emberektől, az váradi kálvinista prédikátorok bėjövén Erdélyben, azok kezdeték legelsőbben azt az fertelmes két szót: *Nostras, Vestras*, és azok kezdeték eltiltani az más vallású urakat s nemességet, hogy katolika iskolában gyermekeket ne taníttassák, mert nekik is vagy on iskolájok.

Már pedig Erdélyben csak az én értemre, mint volt az katolika religio, lássuk meg: legelsőbben kezdem el az papokon. Kivészem az kolosvári, fejjvári, udvarhelyi, gyergyószentmiklósi és némely urak mellett való papokat, kivészek az barátok közül öt-hat barátot, ki az falusi papok közül öt-hat plebánust, mert ezek mégis az akadémiákban tanoltanak, vagy az szegény barátok elküldötték az frátereket más országokra, s ott taníttatták. Az katolikus püspöknek nem vala szabad bėjönni Erdélyben; Molduvában, Bakóban vala egy minorita barát, lengyel püspök. Mert grammaticából, syntaxisból, poesisből, ritkán rhetoricából is az barátok között írtak egy kis casust, avval bémentenek Bakóban, és ott felszenteltették magokat; és így könnyű volt az más vallásoknak terjedni, mikor az katolikus papok együgyűek voltak. Egynéhányan valának ilyenek gyermekkoromban, de nagyobbára igen jó életűek voltak, úgyhogy többet vittenek véghez jó példaadásokkal, mintsem tudományokkal. Clericusokra, avagy kispapokra nem vala több fundációnk, hanem Olomuchban, Morvaországban fundált volt XIII. Gergely pápa két alumnus kispapra; ugyanazon pápa Ausztriában, Bécsben a Szent Borbára convictusában más két kispapot fundála Erdélyre; azután amaz nagy emlékezetű, nagy

magyar kardinál, Pázmán Péter még két kispapra fundála ugyan Bécsben az maga neviről nevezett collegiumban, fel is tévé foundationálisában, hogy az erdélyiekre kiváltképpen való gondviselés legyen. Ennyi fundáció volt csak Erdélyre clericusok, avagy kispapok iránt mindaddig, az míg az nagy jó Isten, az ki megengedi ugyan, hogy az Szent Péter hajója habozzon, de soha meg nem engedi, hogy elmerüljön, felgerjeszte némely szent hitekhez buzgó erdélyi lelkeket úgy, hogy ma Isten jóvoltából annyi fundációt tettek, hogy amazok is megvadnak, mégis Nagyszombatban az Veres-collegiumban, ugyanott az Szent Albert szemináriumában, Kolosvárott az clericusok szemináriumában, az mint még most vagyunk Erdélyben, még bővön vadnak fundálva az clericusok, és nemcsak jó példaadásokkal, hanem tudományokkal is meg tudnak akárkinek felelni.

Fundált vala ugyan akadémiát Kolosvárra ama dicsőséges, örök emlékezetre méltó lengyel király, Báthori István, és ugyan Erdélynek dicsőséges fejedelme, Báthori Kristóf; fundált vala ugyan az említett szentséges XIII. Gergely pápa szemináriumot is ugyan Kolosvárra, az akadémia mellé; az király penig és az fejedelem fundálták vala az akadémiát az magok saját örökségekből.

Vedd eszedben itt, kedves olvasóm, melyik juristából olvastál valaha ilyen törvényt, noha az magok ártatlanságát már ezer úton megmutatták volt az jesuviták, de ámbár vétettek volna az jesuviták, ámbár méltán proscibáltattak volna, mégis micsoda igazsággal lehetett elvenni az Báthori István jószágát, az mely örököse volt, és tulajdon csak iskolára s az ifjak tanítására adta, aztot, mondom, elvenni az iskolától. De azt bizony csak elvevék, és az más vallású urak egymás között az tulajdon Báthori-jószágot feloszták – bárcsak az vérnek adták volna vissza –, és így mind az akadémiánknak, mind az iskolánknak, mind az Gergely pápa szemináriumának nyaka szakada.

Avval meg nem elégedének, hanem Kolosváratt minden templomainkot elvevék, az piaci templom tornácában egynéhány papunkot megölék, úgy egy jesuvitát az Farkas utcai templomban, az többit esszevagdalák, végtire az papjainkot Kolosmonostorra csapák; mint menjenek bé csak Kolosvárra, és ott csak micsodás exercitiu-mok légyen, arról articulust íranak az Approbatában, minden fundációnt az iskolától elvevék, megtilták, hogy rhetoricánál tovább az katolikusok ne tanítsanak, katolikus, se úr, se fő, se nemes ember gyermekei külső iskolában tanolni ne menjenek, annál inkább akadémiákra. Nosza, szegény katolikusok, tanítsatok, az mint lehet.

Kolosmonostoron tanítának, az mint lehet, Várad megvételéig; hogy Váradot megvevé az török, már nem vala bátorságos az töröktől Kolosmonostorott lenni. Bébocsáták ugyan az katolikus pátereket Kolosvár városában, de micsoda ínség s nyomorúság alatt, majd meghalod. Az úri, fő s nemesség fizetéssel tartotta ételit gyermekinek, és kit convictusban, kit Monostoron az falun, kit az Monostorhoz közelebb, hostátban szálláson tartottak; de amaz székely földiről jött szegény deákoknak semmi módjok táplálásokban nem volt, hanem azoknak az páterek mind Monostoron, mind azután, hogy Kolosvárban bémentek, egy házat tartottak, azt szemináriumnak híttak, azután koldulni mentenek az katolikus urakhoz, fő emberekhez és nemességhez, az kitől mint tölt ki, mind búzát, mind pénzt úgy adtanak Isten nevében, s úgy éltenek az szegény deákok, s az nagy sonyorú kenyéren úgy tanoltanak. És attól fogva, hogy az fennebb leírt fundációnt elvették, mindaddig úgy volt, valameddig én Kolosváratt hét esztendeig iskolában jártam, és ott tanoltam; mikor az kolosvári iskolából kijöttem, és Nagyszombatban mentem tanolni, akkor is úgy hadtam el az 1693. esztendőben. Mert mindaddig, az míg én Kolosváratt tanoltam, még templomunk sem volt benn Kolosvár városában; az hol most az convictus temp-

loma vagyon, ott vala egy ház, az is csak közrend ház vala, abban volt az szentmise; de abban igen kevés ember fért, hanem az szegény katolikusok, ki az ház híjára ment, és az fejit ott ledugta, s úgy hallgatta az isteni szolgálatot, némelyek az kapu boltozatja alatt voltanak, azoknak ott székek volt, némelyiket némelykor az nap sütötte, némelykor az eső verte az udvaron. Hanem egyszer az urak Kolosvárra gyűlvén, az páterek comoediát csináltak, és annak irigyivel, hogy az theátrumot oda csinálják, csináltak egy színt zsendely alá az udvaron, körös-körül az kert mellyéke mellé pedig árnyékocskákot csináltak. Hogy az comoediának vége lett, az kik máshuvá el nem fértenek, azon szín és árnyékocskák alá állottanak az szegény katolikusok, úgy nem sütötte az nap, és nem verte az eső őket. De én magam értem, hogy azt is le akarták rontani az más valláson valók, de mivel Isten kegyelmességéből már Bécs alatt megverték vala az törököt, nem éppen annyira mernek vala az katolikusok ellen bátorkodni. Az míg én Kolosváratt voltam mint tanoló, mind úgy volt; az prédikáció volt, az mint az misemondó ház grádicsán felmentenek, az grádicsornác végéhez egy padot tettek, s az volt az prédikálószék, hogy mind benn az házban, mind az híjuban, mind az kapu alatt, mind az udvaron az prédikációt meghallhassák.

Harang sem vala egy is, hanem két jókora csengettyű, az kikkel iskolákban csengettenek, misére, vecsernyére is azokkal harangoztanak, nem is volt szabad, az hol kálvinisták voltak, az míg az kálvinisták elébb nem harangoztanak, addig harangozni.

Az szentmise-mondó háznak az piac felől való résziben volt két bolt kétfelől, az Torda utca felől való boltot tartották sekrestyének; az Farkas utca felől való boltban tartották az egyet-mást, mert az kolosmonostori templom egyet-mását is ott tartották. Az kőfal felé azon háznak volt keresztül egy bolt, azt kórusnak tartották, az orgona ott volt, s ott énekeltenek az deákok, körös-körül székek voltak, azokban ültenek az mesterek, úrfiak és az ne-

messég fiai, az több résziben az több szegény deákság hallgatta az szentmisét és prédikációt. Annak az végiben volt egy más bolt, keresztül az is, abban az iskolához való egyet-másokat tartották, azon túl volt egy jókora bolt, azt convictusnak hitták, abban tanoltanak, háltnak privatum az úrfiak, fő és nemes emberek gyermekei. Az előtt volt egy kis tornác, azon ki az utcára egy ajtó, de azt mindenkor zárva tartották. Azon kívül volt egy igen kicsiny bolt, abban lakott az mester, az ki az grammaticát, syntaxist tanította, és ugyanaz viselt gondot az úrfiakra, fő és nemes ember gyermekeire, mert az, az ki az ki iskolát tanította, az convictusban hált. Azon túl volt egy bolt, az melyben az iskolák könyveit s némely egyet-másit tartották. Azon kívül volt egy ház, abban lakott az az mester, az ki az rhetoricát és poesist tanította; annak háza előtt volt egy kis fedeletlen utca; azon túl az város kőfala felé volt faragott fábul elécsinált fedeletlen kert, az mely elkertelte az convictus udvarát az szeminárium udvarától; azon kis ajtó volt lakaton, az kin az rhétorok mestere általjárhasson az deákokhoz. Akkor penig nem hitták az mestereket úgy, hogy rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem *nagy* mester, *középső* mester, *kis* mester; s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak. Az úrfiaknak, fő és nemes ember gyermekinek sem vala szabad az szemináriumban menni szabadság nélkül, ellenben az seminarista deákoknak sem az convictusban. Az szeminárium vala egy középszerű bolt, annak az végiben vala egy igen kicsiny bolt, azokban négy-öt rendiben, mind egymás felett volt az deákok ágyok; volt az közepin egy hosszú asztal, annál tanoltanak, és annál ettenek. De mivelhogy télben mind el nem fértenek azon két kis boltban, egy része az deákoknak járt háltni az városra az szegény katolikusokhoz, de mihelyen reggel csengettek felkelésre, mindjárt az szemináriumban feljöttek, s mindaddig ott voltak, az míg estve lefeküvésre imádkoztanak, azután mentek az szálásra. Nyárban penig az szeminárium híjában apró cel-

lácskákot fontanak vesszőből, s azokban háltanak. Ezeknek az nagy mesteren kívül magok közül praefectusok volt, emptorok volt, az ki az alamizsnából gyűlt pénzből húst és egyéb eledelt vásárlott. Volt egy nagy kétfülű fazakok, azt az emptor vitte valamelyik szegény katolikus emberhez az hússal együtt, azt ott megfőzték, az emptor más két deákkal tíz óraker az szemináriumban felvitette. Bezzeg nem volt megterítve az asztal, sem szék akkor az asztal körül. Mikor az étekkel elérkeztenek, az emptor az praefectus előtt tálokra kezdette osztani, mert öt-hat asztalra kellett az fazék étket osztani; minden asztalnál pedig egy-egy öregdeák volt legalább, hogy reá vigyázzon, hogy egyik az másik elől el ne kapja az húst vagy egyéb étket. Az első asztalnál volt első az praefectus, második volt az kántor, harmadik volt az sacristianus, negyedik az emptor, azután az iskolák szerént, az mint hogy az asztalok is az iskolák szerént voltanak, az elsőbkeknek többecske adtanak. Rendszerént kinek-kinek jó darab kenyeret adtanak; fizetett sütőnéjek volt valamelyik sütőben.

Az vacsora olyan volt, mint az ebéd. Légelyekben az hátokon hordottak vizet az Szamos vízeről, az volt italok, ha pénzek nem volt; soha másszor bort nem ittanak, hanem sátoros innepekben, mikor az pátereket megcántálták, akkor adattak az páterek két-három veder bort nekik az cántálásban; az városon ugyan azon időben imitt-amott kaptanak egy kis bort. Az mely pénzt cántálásokkal s temetéseken kaptanak, azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez, és mindadig az nagy mesternél állott, az míg az nyári dolog békövetkezett, akkor az nagy mester kinek-kinek érdeme szerént az pénzt közöttök felosztotta. Nyári dologra pedig kibocsátották, de rendszerént addig másuvá szabad nem volt menniek dolgozni, az míg az páterek szénáját fel nem takarták, és gabonájukat bé nem aratták; de az páterek készpénzzel jól megfizettenek az deákoknak, s az mellett étellel is ugyan jól tartották, azért is az páte-

reknek igen jó szívvel dolgoztanak. Mikor az páterek dolgát elvégezték, szabad volt másoknak dolgozni, és az mit úgy dologgal kaptak, kivált ki az magát hazul nem segélhette, azt esztendeig való köntösökre tartották; az mely pénzt penig íram, hogy az nagy mester felosztott, azt rendszerént tartották papirosra s könyvekre. S úgy tanol vala az szegény katolikus deák, az míg én Kolosvárt laktam, tudniillik az 1693. esztendeig egészen.

Az szemináriumon túl, az város falához közel, vala egy rongyos ház, igen nyomorú kis ház vala, egy kálvinista késcsináló lakik vala benne; soha bizony sem pénzért, sem másképpen, az míg Kolosváratt lakám, nekünk katolikusoknak nem adák.

Már megint visszatérek. Az mint az nagy mester háza előtt Farkas utca felé az említett kert, annak az végiben volt egy szép nyári ház, abban volt zöld táblajáték, az kit most piliárdnak hínak, de ha akkor mondottad volna, hogy *piliárd*, más azt tudta volna, hogy azt mondod, hogy az pili árt; azon az páterek és mesterek játszottanak, néha az úrfiak és nemes ember gyermekei is. Azon belől az város kőfala felé volt egy igen szép kis kert, puszpángos cifra táblákkal, az az páter gazda kis kertje volt, noha az úrfiaknak, fő és nemes ember gyermekeinek is mulatságokra adott némely táblákat benne, azok is igyekeztenek mentől szebb virágokra magokat szerzeni, és úgy nyárban mindenféle virágokkal teljes szép kis kert volt. Az kőfal felől való végin volt egynéhány szilvafa, az alatt volt feles csiga.

Az nyári háztól fogva az templom kertiig, mely ott ment el, az hol az kórust íram, volt deszkás kert, és úgy az mesterek és convictus udvara; mintegy négyszögletű udvar volt, az közepin tekéző kő állott (úgy az szeminaristák kis udvara közepin is), ott az úrfiak, fő és nemes ember gyermekei tekéztenek, az szeminaristák az magok köveken, némelykor tekéztek az convictus udvarán az páterek és mesterek is, némelykor mind az convictorok, mind az szeminaristák laptáztanak is az magok udvaro-

kon. Mikor penig esős idő volt, akkor az convictoroknak más játékok volt, mikor nem tanoltanak, úgymint ostábla, lúd, prágány s az többi.

Az kapu az templom mellett az piac felé vala kétfelé nyíló; azon az mint bėjöttek, bal kéz felől volt egy kis bolt, abban tanították az syntaxist és grammaticát, az szép kis világos bolt vala; az mellett volt egy más bolt, az kiben tanították az principistákat és kisgyermeket, de az olyan sötét vala (mert magam is abban tanoltam két esztendeig), hogy télben, ha csak négy gyertya nem égett felvonó gyertyatartókban az boltnak majd közepin fel-függesztve, ketteje elébb s ketteje hátrébb, sem az mester könyvből tanítani, sem az gyermekek tanolni nem láttanak, hanem az gyermekek megvonták egymást, gyertyára pénzt adtak. Az mellett volt egy konyhaforma, az hol ostyát sütöttek, vagy mikor valamit tűznél kellett az mestereknek cselekedni, ott cselekedtek; azon túl volt egy közép rend faház, ott az rhetoricát és poesist tanították, abban volt ugyan az catechizálás is s az deákok congregatiója, és mikor declamatio volt, ugyan valami comoedia. Az mellett volt egy keskeny udvar, annak kőből való kapulájba bolt alatt, ott az tűzrevaló fát tartották. Az mely boltot írék, az kiben az syntaxist tanították, azon felyül volt egy bolt, abból mentenek egy más kis boltban. Az templom felé az külső boltban lakott az páter gazda, az másikban az egyet-mást tartotta.

Általmenvén az utcán, az mint most az jesuíták temploma vagyon, azon mindjárt innen Farkas utca felé egyszéltiben volt az utca felől egy jókora bolt, abban lakott az második páter; annak az végiben volt egy setét bolt, egyetmást-tartó, annak az végiben volt egy ház, az refectorium, abban ettenek, vacsoráltak; abban két asztal volt, az első asztalnál ettenek az páterek és nagy s középső mester s némely úrfiak. Ott rendszerént öt-hat tál éték volt, noha ritkán volt öt, többször hét, borok valamivel több fél ejtelnél; azért az asztalért az úrfiak fizetnek száz magyar forintot. Az ezen asztal-

nál ülőknek jó reggel is kenyerek vagy sajt vagy valami felestököm csak kijárt, úgy hasonlóképpen négy óra-
kor is délután az osonnya, de akkor bort is adtanak, úgy
hogy egyszer legalább ki-ki jól ihatott, némelykor két-
szer is; ezeknek asztalnál étek után gyümölcsöt is adta-
nak bé.

Az második asztalnál volt az fizetés nyolcvan magyar
forint; ezeknek rendszerént mindenkor volt négy tál
étel, az étek után ha csak almát vagy diót is adtanak,
ezeknek borok is kevesebb járt; ezeknek is reggel s négy
órákor kenyeret adtanak, bort nem adtak. Innepekben,
de kivált sátoros innepekben, annyi étek, borok volt
mindenik asztalnál, hogy meg sem ehették, s meg sem
ihatták, kivált fársáng farkán, de akkor felestökömré,
osonnyára sült kolbász s azféle mindenkor elég volt mind
az két asztalhoz valóknak, az felett annyi Agnus Deit,
olvasót, képet s azféle apró szent ajándékokskákat, kivált
az convictoroknak (mert az szeminaristáknak is adtanak
valami keveset) annyit adtanak az páterek és az mesterek,
hogy alig győzték el játszodni. Akkor kártyával is szabad
volt játszodni, de másszor nem; egyszóval mentől na-
gyobb vigasságot lehetett, azt követték el.

Az mint bementenek itten az kapun, jobb felől egy
faház volt, az páterek és az úrfiak inasai laktanak benne,
az úrfiak inasi tartásokért akkor fizetnek húsz magyar
forintokat. Azon túl volt az konyháralóknak egy setét
ház, azon túl volt az konyha, azon túl az tisztartó-, kolcsár-,
szakácsház, azon túl volt egy kis udvar, annak végiben az
lovak istállója, azon belől egy szép virágoskert, kicsiny;
az az második páter kis kerti volt, abban volt egy igen
szép kis nyári ház deszkából, nyárban gyakorta ettünk
szép időben benne. Ezen az udvaron tartottanak rend-
szerént tíz-tizenkét őzet az páterek. Itt az piac felé, az
második páter háza megett, az utcára kifüggő ablakú kis
faház volt, abban, mikor felesen voltak az convictorok,
az alábbvaló nemes emberek gyermekei ott voltak,
vagy mikor az convictorok igen kevesen voltak, az fa

szűkiért ebben az házban voltak; azt kis convictusnak híttak. Annak háta megett megint volt egy faház, az sütővel együtt, abban az páterek sütőjük lakott, de némelykor az szakács is az sütővel együtt. Az tanolásra páterekkel, mesterekkel együtt ennyi alkalmatosságunk vala Kolosváratt benn az városban.

Mikor az mezőre laptázni nem jártanak az convictorok, recreatióra mentenek az monostori mostani jesuviták házánál való gyümölcsös szép kertben, ott az pátereknek külön tekézőhelyek volt, az convictoroknak az nagyjának külön, külön az aprójának. Az kertnek az közepiben egy szép nagy öreg nyári ház, mikor rendszerént oda mentünk nyárban, abban az tornácban ettünk ebédet, vacsorát. Ritka esztendő volt, hogy három nap májusban recreatiót nem adtanak; azon három nap azon kertben künn is háltunk; akkor étel, ital bővön lévén, vígan voltunk; estve pedig tüzes szerszámokat csináltak az akkori fejedelem németjei; még apró rézálgyúk is voltak, az pátereké, azokat rakéták által úgy sütögették ki, azokkal mulatták estve tíz óráig magokot. Ez vala minden tanulásunknak, mind alkalmatosságunknak mind folyása, mind mulatsága hét esztendeig, az míg Kolosváratt tanoltam.

Nem vala más semmi egyéb processiót járnunk az városban benn szabad, hanem húsvét előtt való szombaton estve nyolc órakor resurrectiókor az Vágner házáig, ott egy kút vala, csak éppen az kútig. És az míg az császár őfelsége militiája Erdélyben bé nem jöve, noha az fejedelem németjei az Venerabilét körüljárták, mégis az monstrántiavivó pátert az más valláson lévők meghajigálták kövel, fával, sőt tudom, hogy az páter kezit is bottal megütötték. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján is jártunk egy kis processiót, de csak benn az templom kis udvarán; Szent Márk napján búzaszentelni és az keresztjáró, avagy *diebus Rogationum* kellett mennünk az monostori templomhoz, mert az városból kimenni processióval, hogy azon devotiónkot véghezvigyük, szabad nem volt. A keresztjáró-héten első nap mentünk Fenes

felé, az mint az löjtő bémegyén az Gorbó pataka felé arra az hegyre, ott volt valami elromlott kőoszlopnak az fundamentuma; második nap mentünk Monostorott az páterek házánál lévő, akkor pusztá kápolnához; harmadik nap az monostori templomot kerüljük vala meg.

Úrnapiján sem vala szabad benn Kolosváratt az városban processiót járnunk, hanem akkor is az kolosmonostori templomhoz mentünk, s ott vittük véghez az ájíztatóságot.

Mentünk Szent Lőrinc napján gyakorta az Fenes mellett Kolosvár felől való kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint odajövéen vissza, ott is végeztük. Mentünk Szent Péter és Szent Pál napján az bácsi templomhoz is, de mikor oda mentünk, csak az Nádas pataka mellett öltözött fel az páter, az mint az Hóján Monostorról átaljön az út, az keresztzászlókot is ott emelték fel, de akkor az fejedelem németjeiben fegyveresen felesen kísértének, mert félelmes vala mind az váradi töröktől, mind az pribékektől. Visszaövet, az hol menet felöltözött az páter, ott megint levetkezett, és az keresztzászlóit is leeresztették.

Abban az időben, úgy, mint szintén most is, Nagybaldogasszony napján az monostori templomban nagy búcsú volt, messze földről az katolikus mind urak s mind nemesség, község odatakarodtanak; az embereknek az eleit az páterek az monostori házok kertiben való tornácban ebédre hítták. Fenesről penig s Bácsból és Jegenyéből az szegény együgyű katolikusok keresztzászlóval, processióval jöttek, mert Isten csudájára, annyi sok különb-különbféle vallások, üldözések között is, noha földesurok is más vallásúak voltak, mégis ezek az faluk az apostoli római szent hitet állhatatosan megtartották.

Udvarhelyen, Udvarhelyszéken is két páter volt, de ott annyival jobban voltak, hogy ott parochusok, avagy plébánusok lévén, ott alkalmas helyek s templomok is volt, minden devotiót az anyaszentegyháznak szokása szerént szabad volt véghezvinniek. Az páter gazda egy-

szersmind esperes is volt; itt volt két mester, egyik syntaxist, grammaticát tanított, az másik principiát és az kisgyermeket. Itt is az convictusban olyanformán voltak, mint Kolosvárott, az szegény seminaristák is szintén úgy éltenek, csakhogy itt közelebb voltak hazájokhoz, s inkább segéltették magokat.

Gyula- akkor, most Károlyvárott szintén két páter lakott, parochusok vagy plébánusok is voltak; az szokott lakóházok volt benn az belső kerített városban, majd az város közepin. Akkor, az mint most, az Báthori Kristóftól építtetett jesuviták temploma vagyon, déli részre, alatt az háznak az dereka és alsó contignatiója kőből való volt, az felső része sөvény, másként alkalmas lakóhelyek volt, minden appertinentiával. Az templom, az ki készen volt, és az kiben az katolikusok jártanak, kívül az városon, az hostátban volt; kisded setétes templom vala, de mind itt, mind Udvarhelyen, mind Kolosmonostorott tisztességes harangjuk voltak. De itt sem vala isteni szolgálatra addig szabad harangozni, az míg elébb az kálvinisták nem harangoztanak. Károlyvárott lakó katolikus igen kevés volt, de körös-körül, kivált Hunyad vármegyében, feles katolikus volt, az hová az páterek gyakorta excurráltak, némelykor penig az katolikusok Károlyvárban gyűltenek. Hanem mikor az fejedelmek ott laktanak, az udvariak közül, akkor elég katolikus volt. Itten hol egy mester volt, hol kettő, hol syntaxisig tanítottak, hol csak grammaticáig, az mint az tanulók gyűltenek. Az templomnak cinterime mellett vala egy kőház, azt hitták szemináriumnak, de itt is az szegény deákok csak úgy éltenek, mint Kolosvárott, másként minden devotiót publice szabad volt véghezvinni.

Azonkívül Gyergyószentmiklóson és az urak mellett mindenkor az kolosvári, udvarhelyi és akkor gyulafejevári páterekhez hasonló két páter volt, az urak mellett is tudniillik egy, Gyergyószentmiklóson is egy.

Mindenik religiön való papoknak nagy, majd az dereka közepiig lefüggő galléros mentéje vala; az is ki rókatorok-

kal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalóknál, meg volt prémezve.

Az ország articulusa és törvénye szerént két klastromnál több szabad nem volt; az volt az református franciskánus barátoké, egyik volt Csíksomlyón, a másik Maroszéken, Mikházán; de ahhoz képest kevés barát volt benne, nem is taníthattak az egy morális theológián kívül se philosophiát, se speculativa theológiát szegénységek miatt, hanem hol egy, hol két személyt az fráterek közül, az mint szegénységektől kitölt, küldöttek idegen országokra, Lengyel- és Csehországban philosophiára és speculativa theológiára. És az kolosvári, udvarhelyi, akkor gyula-, most károlyfejevári, és urak mellett lévő fenn említett egy pap, és ezekből az két klastromokból excurráltak az páterek az Erdélyben imitt-amott elszélyedett szegény katolikusokhoz, és azokban az üldöző időkben Isten után így tartották meg az apostoli szent hitet, csak az mennyiben megmaradott vala is. Épített vala ezen református szent szerzetnek az méltóságos Haller-ház egy klastromot Fejér vármegyében Fejéregyház mellé, és az gyergyószárhegyi Lázár úriház ugyan Gyergyószárhegy mellé egy klastromot, de ezeket az erdélyi kálvinista fejedelmek megtilták, az melyből meglátszik, hogy az tulajdon magáéból sem volt szabad az katolikus embernek az maga apostoli szent hitinek szolgálni. És az fejéregyházi klastrom elpusztula ugyan s ma is pusztán áll, az szárhegyi mindaddig pusztán áll, az míg kegyelmes felséges urunknak fegyverit Isten béhozá; s azótától fogva megint azon szent helyen az Istent dicsérik azon szerzetesek.

Sőt emlékezem reája, midőn ezen Szent Ferenc alázas fiai, kivált valamely kálvinista faluban vagy más vallású falukon, városokon, mezővárosokon mentenek által, csúfolták, hurították, kárnították s káromlották, de ezek az szent szerzetesek jó szívvel voltak bolondok az Krisztusért.

Emlékezem arra is, mert füllel hallott bizonyágtól halottam, hitelre méltó embertől gyermekkoromban, hogy egy becsületes ezen szent szerzetből való páter megyen volt által Marosvásárhelyen, egy ifjú kufárné (mert az lustos szájú gaz asszonyok hurították inkább) kérdi az páttertől: *Barát, van-e gatyád?* Az szerzetes megszegyenli magát, s azt feleli: *Nekem vagyon gatyám, de néked, mint az bestye híres kurvának, nincsen orcád.* Bezzeg béfalá az lotyó is.

Amaz nagy hírű, igaz katolikus nagyúr, báró Kornis Gáspár Szentbenedek nevű falujában megépítteté az templomot, nézd meg, az maga falujában is eltilták az templomtól, és kénytelenítették az maga kastélyában imádkozóhelyet, avagy kápolnát csináltatni.

Az katolikus, avagy pápista atyák gyermekeit erővel elveszik vala az atyjoktól az kálvinista fejedelmek és fejedelemasszonyok, s kálvinista iskolában taníttatják vala. Az sok közül csaknem az mű értünkre nézz egy-két példát. Tudtomra az mélt[óságos] Haller-házból soha más vallású úr nem vala, elragadák Haller Gábort, felküldék Angliában, kálvinistává tevék, hogy megjöve, nagy tisztességeket adának nékie, de mely szomorú kimenetele lőn, olvasd meg az históriát.

Az méltóságos Jósika famíliából sem vala soha, az mennyiben tudom, más vallású; az Jósika István fiait és Jósika Imrét, Jósika Istvánt, Jósika Dánielt kivéteté az fejedelemasszony erővel az udvarhelyi katolika iskolából, és erőszakosan küldé az enyedi kálvinista iskolában, s erővel kálvinistát csinála belőlük. Ugyan példa Háromszéken az alsócsernátoni Damokos Péter fiai, Damokos István, Damokos Péter, Damokos Gábor; ezeknek az elejek buzgó keresztyén katolikusok valának, ezeket is kivevék az katolika iskolából, s úgy tevék kálvinistákká. Sokat írhatnék, az kiket így tette nek katolikus atyák gyermekeit erővel kálvinistákká, de ezek legyenek elegek, az kik csaknem mind az mi időnkben történtenek.

Ellenben ha az szegény katolika anyák kálvinista atyától született gyermekeit az egy igaz apostoli idvezítő római szent hitben akarták nevelni, és imitt-amott duggatták, az míg annyira való eszek lett, hogy meg tudták gondolni, mit hisznek, s mi az hit dolga: az fejedelemasszony, Bornemisza Anna, az olyan anyát perrel vesztegette, ha fiscalis falut bírt, az olyat elvette. Példa Gyulai Istvánné Jankó Ilona, az ki is az fiát, hogy katolikusknak nevelhesse, az fiát, Gyulai Lászlót, adá az szegény nagyanyám, öreg Apor Lázárné Imecs Judit nevelése alá, mert Imecs Judit és az Gyulai László nagyanyja, Imecs Ilona, egytestvérek valának; az szegény nagyanyám az igaz katolika hitben fel is nevelé tizenhárom vagy tizennégy esztendőös koráig; de megadá az anyja is, Gyulai Istvánné, az árát, mert elvevé tőle az említett fejedelemasszony Fogarasföldön Ohába nevű faluját. Példa másodsor Boér Istvánné, ugyan Boér Zsófia, az kit hogy az fiait, Boér Sámuel, Boér Istvánt és Boér Józsefet katolikusoknak nevelé, ugyan az fejedelemasszony minden jószágától meg akará fosztani, és egynéhány esztendeig perlette, noha az per szája ízín nem esék, melyről is egy híres magyar poéta egy magyar pasquillust csinált vala, s az többi között ezt írván:

*Kegyelmes asszonyunk perit elvesztette,
Kelemen pápa is azt jól segítette.*

Kelemen pápán értette Mikes Kelement, mert ez praesidens vala, és abban az időben Kornis Gáspárral nagy oszlopi valának az katolika religiónak. De az mi Isten csudája, az kálvinista fejedelmek alatt is mindenkor rendelt az Isten nagy tekintetű, nagy elméjű katolikus urat, az kik minden igyekezetivel s tehetségivel oltalmazták az apostoli római szent hitet. Ilyenek valának az múlt s[a]eculumban Béli Kelemen, az székelyek generálisa, az mint meglátszik az epitaphiuma kövin Károlyváratt az jesuviták templomában, ilyen szókkal: *Acerrimus propugnator fidei romano-catholicae*. Ilyen vala Petki Ist-

ván, ugyan az székelyek generálisa; ilyen Mikes Kelemen, ugyan az székelyek generálisa, és Kornis Gáspár maros-zéki főkapitány; ilyen végtire gróf Apor István, az ki végtire egész ország generálisa lett vala. Gróf Apor Istvánnak nagy segédtársa vala gróf Gyulai László.

Nem vala az katolikusoknak magára személyiben sok panasza az regnás fejedelemre, az öreg Apaffi Mihályra, mert miatta akárki is az maga vallásában nyughatott, de vala az feleségire, az ki az egész országot maga akarja vala igazgatni, azért is ugyan egy jeles magyar poéta ilyen pasquillust írt vala felőle:

*Asszonyom, szövődhez, fonódhoz láss,
Mert nem illet asszonyt országubernálás.*

Bezzeg erre az asszonyra elég méltó panaszok volt az katolikusoknak, mert hallottam, s még ma is élnek sokan, az kik Apaffi Mihályné Bornemisza Anna udvarában laktanak, hogy azon fejedelemasszony előtt nagyobb becsületi volt egy kutyának, mintsem egy katolikus embernek, azért is, az mint feljebb íram, az katolikus ember gyermekét erővel tette némelyiket kálvinistává, némelyiket pedig csalogatott az kálvinistaságra, hol jószág, hol tisztség ígéretivel, így csalá bé kövesdi Boér Zsigmondot az Fogaras vári és districtusi vicekapitánysággal Fogaras várában. Sem Fogaras városában, sem districtusában szabad nem vala az katolikus papoknak legkisebb isteni szolgálatot is véghezvinni; mikor az fejedelem Fogarasban volt, ha egy katolikus ember szentmisét akart hallani, vagy meg akart gyónni, Galacra az Olton által kellett menni. Ez mind úgy vala az 1688. vagy 1689. esztendeig; abban az esztendőben Apor István maga mellé vett vala egy minorita missionarius[t], igen szent és alázatos embert, az ki Olaszországból több minorita barátokkal de propaganda fide jött vala Molduvára, avval Fogaras városában, Boér István házánál elkezdette monda[t]ni az szentmisét, melyet megtudván az öreg Teleki Mihály,

megizeni Apor Istvánnak, misét ne mondasson, mert bizony megcsapatja az papját. Mivel penig már az német elfoglalta vala az erdélyi praesidiumokat és az egész Erdélyt is, azért az katolikusok is bátrabbak valának; azért azt izeni vissza Apor István Teleki Mihálynak, hogy ha megcsapatja az papját, ő bizony kétannyit csapat az ő papján. Én magam is az regnáns fejedelem, Apaffi Mihály éltiben sokszor ministráltam, gyermek lévén, ezen missionarius minorita barátak az említett Fogaras városában és házban. Azután, áldassék Istennek szent neve, az isteni szolgálat pápista módon Fogaras várában és városában meg nem szűnt, hogy szabad nem lett volna.

De még amaz nyomorú kézdivásárhelyi vargák is, mikor katolika processio keresztzászlóval által akart volna menni mezővárosokra, által nem bocsátották. Hanem az sokszor említett gróf Apor István bévivén és fundálván az minorita barátokat Vásárhely mellé az Kantában, az 1693. esztendőben, az nagyszombati akadémiában akarván menni, hogy atyámfiaitól elbúcsúzzam, jöttem vala bé Kolosvárról Háromszékre, és magam az torjai zászlós kereszt-processióval menvén, én vivém bé legelsőbben az processiót Szentháromság vasárnapján, és azután sok szép isteni szolgálatok, ájtatosságok vadnak az Kantában azon minorita Szent Ferenc szerzetinél. Mind azért s mind hogy Isten naponként Erdélyben gyarapítja, s tovább is, kívánom, gyarapítsa az apostoli egyedül idvezítő római szent hitet, dicsértessék az ÚR JÉZUS KRISZTUS érette.

Vége

Egy kis kérdés:

Kérdheti valaki: Apor Péter, miért írtál itt le némely dolgokat, az kiket látunk, hogy ma is úgy folynak, az mint írod, s mi szükség volt aztot leírni?

Felelet:

Nézd meg, negyvenkilenc esztendőől fogva az régi erdélyi szokástól, az melyet eszedben vehetsz az fenn leírt erdélyi szokásokból, mely messze mentél, erdélyi ember: hitesd el magaddal, az következő negyvenkilenc esztendő, az míg elfoly, ha úgy foly az erdélyi dolog az nájmódi, újmódi, rosszmódi szerint, mint folyt az eltölt negyvenkilenc esztendő alatt, azokban, az melyek még most folynak, semmit az te maradvád úgy nem folytat, az mint csak most is folynak az dolgok; azért Isten tudja, ír-e utánam valaki, vagy sem; azért írák le, hogy midőn azok is lassan-lassan elmúlnak, mégis az maradváink emlékezzenek meg régi alázatos együgyűségiben Erdélynek gazdagságáról, az nájmódi mellett való koldusságáról.

Ismét s meg ismét: Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus R. Ámen.

Venerare memoriam, imitare pietatem. Gallucius, Part. I. Lib. X.

NÉVMUTATÓ

- I. *Apafi* (Apaffi) *Mihály* (1632–1690) – Erdély hitbuzgó, de erélytelen és szeszélyes fejedelme. Politikája siettette Erdély Habsburg-megszállását. Halálával megszűnt a két nagyhatalom közti egyensúly politikája, amely egy századon át nyugalomban tartotta az országot. Felesége, az erélyes Bornemisza Anna sok gúnyolódásra adott alkalmat (így Szentpáli Ferenc az *Imago veritatis* című pamfletjében; Apor ebből idéz).
- II. *Apafi Mihály* (1676–1713) – választott fejedelem, hercegi címmel. A Habsburgok, önállósági törekvéseitől való féltelmükben, Bécsbe internálták feleségestül, Bethlen Kattával. Ott is haltak meg.
- Apor István*, altorjai (1638–1704) – királybíró, portai követ, az erdélyi katolikusok, különösen a jezsuiták híve, illetve támogatója. Ügyeskedéseivel hatalmas vagyonra tett szert.
- Bánffi* (Bánfi) *Dénes* (Dienes), br. (1630 k.–1674) – bár kora egyik politikai vezető egyénisége volt, ellenfeleinek sikerült kivégezteniök.
- Bánffi György* (1660–1708) – Teleki Mihály és az öreg Apafi által kivégeztetett Dienes fia. Habsburg-pártiságát Bécs grófi titulussal és óriási vagyonnal jutalmazta. 1693-tól gubernátor. A Rabutin-nal való eset Klára leánya és Weselényi István közti esküvő alkalmával történt 1700-ban.
- Báthori Zsigmond...* *rezignálta volna Rudolphus császárnak Erdélyt* – utalás a XVII. század eleji erdélyi és Habsburg tárgyalásokra, amelyek szerint az ország függetlenségét a fejedelemség látszatfenntartásával Bécs biztosította volna.
- Béldi Pál* (1622 k.–1679) – háromszéki főkapitány, I. Apafi Mihály tanácsosa. Teleki Mihály politikai ellenfele volt; kivégezték.
- Bethlen Miklós*, betleni, gr. (1642–1716) – Apáczai Csere tanítványa volt, majd külföldet járt. Kora egyik legműveltebb embere. Bár a Habsburgokat feltétlen támogatta, mégis börtönbe vetették; ott is halt meg. *Önéletrása* a század-

forduló politikai, társadalmi életének magas szellemi szintű bemutatása.

Csáky László, keresztszegi, gróf (1640–1708) – Doboka vármegye főispánja. Ő végezteti ki Bánffi György apját, Bánffi Dénest.

Csepregi – Apor Péter minden bizonnyal *Cs. Turkovics Mihály* kolozsvári kálvinista lelkészt említi, akit a magyar irodalomtörténet mint Misztótfalusi Kis Miklós egyik ellenfelét ismeri.

Cseréi Mihály, nagyajtai (1667–1756) – Apor Péter jó ideig szolgálatában állt, iratait használta, sőt egy időben a *Metamorphosis* egyes részleteit egyenesen Csereinek tulajdonították, mivel kiemelkedő *Históriát* írt a korabeli nemeség életéről.

Galeottus (G. Marzio, 1427–1497) – I. Mátyás király mesélő kedvű olasz történetírója. Számos anekdotikus történetet jegyzett fel a királyról; gyűjteménye a nemesség kedvelt olvasmánya volt.

Gyulaffi László, rátóthi (1699–1754) – felesége unitárius volt. Habsburg-párti nemesúr, Udvarhelyszék főkapitánya, utóbb Erdély udvari kancellárja. Vele kihalt a család férfiága.

Haller János, id. (1626 k.–1697) – főispán, fejedelmi tanácsos. *Hármas história* című fordítását Misztótfalusi Kis Miklós adta ki.

Haller János, ifj. (1740–1793 k.) – csákgorbói birtokos, György és Borbála fia. Br. Wesselényi Miklóssal való összetűzése révén irodalmi figura lett.

Hevenesi (Hevenyesí) Gábor, jezsuita (1656–1715) – történeti munkája mintegy 140 kötetre terjed.

Homonnai Bálint – felső-magyarországi főúr, a XVI. század elején Rákóczi Zsigmonddal szemben trónkövetelő.

jezsuiták – az ellenreformáció élharcos gárdája, amely a XVI. század közepétől sokszor erőszakosan beleszólt a politikai-társadalmi élet irányításába. Erdélybe Báthori István és Kristóf hozta be; a XVII. század elején (1603-ban) a kolozsvári polgárok erőszakkal kitelepítették (de – Aporral ellentétben – nem ölték meg) őket. Sokszor volt menedékük Kolozsmonostor.

- Jósika família régi baronátussága* - utalás arra, hogy még Báthori Zsigmond idején felemelkedett a család (XVI. század vége).
- Kálnoki Sámuel*, köröspataki, királybíró - 1694-től a Bécsben működő erdélyi kancellária vezetője, Apor Péter apósa.
- Kemény János* (mh. 1747 k.) - János az 1661-ben elesett fejedelem fia, aki apja örökségéért szinte egész vagyonát elpörölte. Kemény László gr. (1709-1774) egy ideig gubernátor, de az udvar a határőrség felállítására körüli ellenállásáért lemondatta. Kemény Simon br. (1736 k.-1799) főispán, a kolozsvári kollégium főgondnoka.
- Leopoldus császár* (1640-1705) - Erdély meghódítója, egyébként korlátolt szemléletű politikus.
- Naláczy István* (1632-1702) - I. Apafi Mihály bizalmasa, fejedelmi udvarmester, tanácsos, Hunyad m. főispánja, a kor politikai életében jelentős szerepet játszott.
- Pázmány Péter* (1570-1637) - bíboros, esztergomi érsek, a XVII. századi vallási élet és a korabeli irodalom legerőteljesebb alakja. A Pázmány névvel kapcsolatban Apor az I. István király idejében betelepített német lovagokra, a Hunt-Pázmányokra gondolhat.
- Pekri Lőrinc*, gr. (mh. 1709) - előbb a Habsburgok buzgó híve, majd II. Rákóczi Ferenc tábornoka; hadjáratai tehetségtelenségnek mutatták.
- Petki család* - udvarhelyszéki ősnemesi család; két ága közül a derzsiek sok ismert szellemi embert, politikust mutathattak fel. Az Apor által említett eset teljesen valószínűnek látszik.
- Rabutin, J. L. de Bussy* (1642-1717) - francia származású Habsburg császári tábornagy. Szabeni székhelyéről irányította szinte teljhatalommal Erdély sorsát; a Rákóczi-szabadságharc menetét hadmozdulatai jelentősen befolyásolták (különösen dunántúli hadjárata).
- Rákóczi Ferenc motusa* - felkelése (1703-1711), amelyben sok főnemes is részt vett; többek közt Apor Péter is belevonult. Helyzetét később nehezen tisztázta.
- református franciskánusok* - a XV. században szigorúbb szabályzatra tért (ún. obszerváns) reformált szerzetesekről van szó, akik Csíkban, Maroszsék katolikus vidékén a reformáció idején is tartották magukat. Az enyhébb sza-

bályzatot kedvelőket *minoritáknak* nevezték, akik a XVII. század elején kapták a Kézdivásárhely melletti kantai iskolát.

Sárosi János, pókai (1640 k. – 1710 k.) – mozgékony politikus: ítélőmester, gub. tanácsos, az unitáriusok védelmezője. Egy darabig Rabutin labancai közé állt, ezért börtönt viselt (1702), de a bécsiek kiszabadították. Ő dúdolta: „dínomdánom, holnap bizony bánom-bánom” II. Apafi M. esküvőjén, előre látva II. Apafi M. sorsának tragikus alakulását.

Száva Mihály (mh. 1729) – a Habsburgok hízelkedő híve, karrierista pénzügyi hivatalnok. Pénzügyi visszaélései miatt a kurucok letartóztatták.

Székel László, id., borosjenői (1644–1692) – Teleki Mihály kancellár barátsága révén nagy karriert futott be. Főpostamester, tanácsúr, főispán, a Tábla elnöke, tartományi főbiztos volt.

Székel Mózses veszedelme Brassónál – Apor a törökkel és a havasalföldi Radu vajdával vívott ütközetére és 1603-ban bekövetkezett halálára utal.

Szentpáli Ferenc (1651–1713) – vagyonos vízaknai királybíró. Terjedelmes, különösen I. Apafi Mihályt és feleségét is támadó verses paszkvillusát az 1670-es évek elején szerezte, amikor még udvari szolgálatban volt.

Teleki Mihály, széki (1634–1690) – kismanesi családból (borosjenői) emelkedett a XVII. század végi Erdély teljhatalmú politikai, gazdasági irányítójává. Fő célja Erdély Habsburg-uralom alá juttatása volt. Ellenfeleit (Bánffi Dienes, Béli Pál) eltétette útjából. A trónkövetelő Thökölyvel és török segélycsapataival vívott zernyesti ütközetben esett el.

gr. Veterányi (Veterani, 1630–1695) – commendáns generális, császári titkos tanácsos, tábornagy, 1692-től kezdve Erdélyben a császári csapatok kedvelt parancsnoka.

Wesselényi (Vesselényi) *Pál*, br. (1657–1694) – a Magyarországra bujdosott kurucok vezére, a nemesi szabadságmozgalmak vezetője, kevés sikerrel (70-es évek).

Zápolyai (Szapolyai) *János* – I. János király (1526–1541), a Habsburgok nagy ellenfele. A köznemesség nagy vagyó-

nában bízva választotta királlyá, de politikája inkább a töröknek kedvezett.

Zrínyi Ádám – Miklós, a költő és hadvezér fia, maga is katonember, akit Lipót 1681-ben a dél-magyarországi rész főbiztosává nevezett ki. A török elleni véres szalánkeméni csatában esett el, 1691-ben.

SZÓ- ÉS KIFEJEZÉSJEGYZÉK

- ab anno* – évtől kezdve
Acerrimus propugnator fidei romano-catholica – a római katolikus hit legkeményebb védelmezője
adequál, adaequal – egyenlővé tesz, egyenlít
ad pias causas testált – kegyes célokra hagyott
ad vivum – mintha élő lenne
Agnus Dei – Isten báránya (Jézus szertartásban, ábrázolásban használt jelképe)
allapatréta – rothadt fazék; itt: idegen étel, poncsolék
alma natio saxonicalis – a jóságos szász nép
amnistialis gratia – kegyelem, amnesztia
appertinentia – hozzátartozás
Approbata – itt: 1653-ban, II. Rákóczi György által jóváhagyott törvénygyűjtemény
aquavita – pálinka, lepárolt alkoholféleség
árkos – ív (papír)
armalist impetrál – nemesi címet kér
bagazia – 1. kék vászon; 2. lepelszoknya-féle
baxaméta – táncfajta
berzseny (börzsöny) – 1. alkörmös, illetve ennek bogyoiból készült vörös festék; 2. vörös festékfajta
boncs – lófarkból álló fűrt, rojtos cafrang
bonumi – javai, jószágai
botos – cipőszerűen szabott posztó- vagy más vastagabb anyagból készült lábbeli
bulya vászon – török vászon
bustya (*bestye*) – vadállati, kegyetlen
castrum doloris – ravatal
Compilata – az Approbaták jóváhagyása után hozott törvények gyűjteménye (1645–1669)
consumál – elfogyaszt, megesz; összegez
contignatio – emelet, padlás
controvertál – perel, vitatkozik, faggat
cum recreatione – szórakozásképpen

darabant – közösségeknek vagy magánszemélyeknek rendfenntartói, sőt katonai szolgálatot teljesítő magánszemélyek vagy közösségek

de propaganda fide – a hittérítés érdekében

devotio – odaadás, tisztelet, fogadalom

diebus Rogationum – törvényt napokon, amikor a panaszokat az ítélő fórum elé terjesztették (király, vajda, királybíró, megyegyűlés stb. elé)

emptor – vásárló

essekura – nem kurvafi

erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus – volt tekintélyes vagyons és kisebb címkörtség

et haec meminisse juvabit – egykor talán öröm lesz gondolni ezekre

excurrál – kiszalad, kitér

ex speciali gratia – különös kegyből

fajlandis, landis – finom, vékony angol posztó

feitubák – pipadohány (ném. Pfeiftabak)

fellajtár – kocsikísérő (más: fullajtár)

firkol – fickándozik

fiscalis falu – a császári kincstár által kezelt falu

folnagy – falunagy, bíró

foszlán – ujjatlan, kivágott

fundationalis – alapító levél

gelezna – 1. állati irha; 2. bőrrel bélelt női felsőruha

glasz wein – pohár bor

haec vir – férfi, de latin nőnemű mutatónévmással, tehát „nő-férfi”

hic faemina – asszony, de hímnemű mutatónévmással, tehát „férfi-asszony”

hopmester – udvarmester, ispán, intéző

hurít – harsányan szól, uszít valakit

inter privatos religionis respectus – nem vették zokon a más vallását

islóg – ingre varrott, rézből készült boglár, csillagocska; lószerszámot is díszített

járai hólyagos csupor – kidudorodásokkal díszített rézmű

juxta statum et conditionem – állása és feltétele szerint

kamuka – damaszkuszi kockás ruhaszövet

kapornya – ételízestő cserje terméke (a kapor régi formája: mint szederje, eperje stb.)

karafina – italtartó edény, palack, korsó
kártya – itt: vízhordó és -tartó faedény
kell-e kávé – szójáték a latin cave – „vigyázz” szóval (hagyd abba, óvakodj)
késefa – a négyesfogat elülső lovainak hámfája
konc – száz év
kredencia – szekrény, amelyben üvegedényt tartottak; de kölcsönről vett nyugtát is jelölhet
kukrejt – zsályamártás
légely – cseber, vízhordó faedény
limitál – az országgyűlés sok alkalommal szabályozta az árakat (artikulusokkal – cikkelyekkel limitálta)
lódíng – nyakba vethető lópor- vagy tölténytartó táska
lófő – a székelység társadalmilag és gazdaságilag legfőbb rétege, amely lovai számától függően teljesített katonai szolgálatot – vagyoni alapon viszont vezető szerepet töltött be a közügyekben
lustos szájú – csúfszájú
majc – finom kelmeféleség
malecontentus – túlbuzgó
manumittál – felszabadít (pl. jobbagyot)
markalf – az elnevezés a világszerte ismert furfangos paraszti mesehős, a Biblia-beli bölcs Salamon királyon mindig felülkerekedő Markalf nevéből származik
Mausoleum regum Hungariae – magyar királyok képes gyűjteménye
minevét – menuette
monstrantia – szentség(vivő)
(veres) *muszuly* – 1. szövetszoknya; 2. ráncha szedett széles szegélyű szoknya
pantalér (pantallér) – puskaheveder
pasquillus – tréfás vers
petymet – kis fejű, vörhenyes szőrméjű állat
plága lapocka – veréshez használt lapátszerű büntetőeszköz
poltura – 1. susták
polyéka – húsból vagy májból készült becsinált leves
porta triumphalis – diadalkapu
praeter propter – megközelítőleg, körülbelül
praecedentia-kívánás – elsőbbségre törtetés, tolakodás
prebenda – juttatás, szolgáltatás

proportionale - egyenletesen, arányosan
proscribáltat - száműzet
raritás - ritkaság
ráró - sólyomféle ragadozó madár (kerecsen)
rása - félfinom lenvászon
rationalisták - számtisztek
resurrectio - föltámadás
resuscitálták - feltámasztották, újra előhozták
reverentiát tevén - tisztelegvén
rozsólis - édes, fűszeres szeszes ital
röstöl - húst pirít, kiránt
sáfrányos leves - erősen sárga színű fűszerrel készült leves; pecsétje kitörülhetetlen nyomot hagyott a ruhán, terítón
silgrad - teknősbékapáncél
snej - puskaalkatrész
sollicitálta - sürgette, ingerelte
statusok praesidense - a nemesi rend elnöke; általában ő vezette le az országgyűléseket
succedálván penig Bocskai István és Rákóczi Zsigmond - következtén pedig a trónon...
superlát - eredetileg magasra függesztett tárgyat, fennhéjázó beszédet jelöl; itt: függöny
supplicatio - kérvény, kérést tartalmazó hosszabb-rövidebb fogalmazvány
susták, poltura - a XVII-XVIII. században forgalomban lévő érc aprópénz (susták = 2 garas vagy 6 krajcár)
szepet - bőrrel bevont láda
szírony - vékony, hántolt vessző
tanórok - kerített, füves rét; itt: nagy helyiség állattartásra
táré - taréj
tekel glaz - fedeles pohár
töröksíp - a tárogató korabeli neve
tricessimarum arendator - harmincadbérelő
tubákpíxl - dohányosszelence
üszely berzsény - I. berzsény
Venerare memoriam, imitare pietatem - tisztelni az emlékezetet, utánozni a szívjóságot
venerabile - itt: szent ostya
vont - huzagolt

TARTALOMJEGYZÉK

ELSŐ CIKKELY	
Oka ezen írásnak	7
MÁSODIK CIKKELY	
Az titulusokról	7
HARMADIK CIKKELY	
Az vendégségről és ebedről és vacsoráról	12
NEGYEDIK CIKKELY	
Az fejedelem ebédéről és vacsorájáról	22
ÖTÖDIK CIKKELY	
Az régi Erdélynek köntösiről	28
HATODIK CIKKELY	
Az erdélyiek régi nyájasságáról és utazásáról . .	39
HETEDIK CIKKELY	
Micsoda szekereken jártak magok régen az erdélyiek	46
NYOLCADIK CIKKELY	
Miképpen rakták meg s miképpen jártanak az leírt kocsikon, hintókon az régi magyarok	49
KILENCEDIK CIKKELY	
Az régi erdélyiek lakadalmiról és házasságiról . .	56
Emlékezetes lakadalomról való toldalék, az mely volt Gyalu várában az 1702-dik esztendőben . .	71
TIZEDIK CIKKELY	
Az régi erdélyiek temetésiről	78

TIZENEGYEDIK CIKKELY	
Az erdélyi régi tisztességekről	86
TIZENKETTŐDIK CIKKELY	
Az erdélyi régi esküvésről és szitkozódásról, alázatosságról	89
TIZENHARMADIK CIKKELY	
Az katolika religióról	95
Névmutató	115
Szó- és kifejezésjegyzék	121

A Székely Könyvtár
sorozatban megjelent:

Székely népballadák

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*

Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*

Bözödi György: *Székely bánja*

Kányádi Sándor: *Válogatott versek*

Előkészületben:

Benedek Elek: *Székely népmesék*

Tamási Áron: *Ábel az országban*

Zsögödi Nagy Imre: *Följegyzések*

Farkas Árpád: *Válogatott versek*

0039/2012

Kiadja a Hargita Kiadóhivatal
Csíkszereda, 2012
A kiadásért felel: Lővétei Lázár László,
a Hargita Kiadóhivatal igazgatója
www.szekelykonyvtar.ro

Készült a csíkszeredai Alutus Rt. nyomdájában.
Felelős vezető: Hajdú Áron igazgató